

Bijbelse begrippen

Een andere Christus

Rudolf Rijkeboer

Impressum

Een andere Christus

Rudolf Rijkeboer

1e druk november 2007

Een uitgave van

Broeders in Christus Nederland/Met Open Bijbel
Postbus 124, 6710 BC Ede
www.broedersinchristus.nl en www.metopenbijbel.nl

De inhoud van dit boek mag vrij, maar ongewijzigd, worden geciteerd,
mits met bronvermelding

Inhoud

Waar gaat deze studie over? 4

Deel 1 De dwaalleraren

- 1 Jezus' rede op de Olijfberg 9
- 2 Problemen in de vroege gemeente 20
- 3 Valse schijn 26
- 4 Paulus en de Judaïsten 35

Deel 2 De 'andere' christussen

- 5 Zelf de losprijs betalen? 40
- 6 De Grieken zoeken wijsheid 49
- 7 De 'surrogaat christus' 56
- 8 Hoe het verder ging 67

Deel 3 De boodschap voor ons

- 9 Botsende werelden 76
- 10 *Pseudokennis* 85
- 11 Het goede nieuws 93

Alle citaten uit de Nieuwe Bijbel Vertaling van 2004 (NBV),
tenzij anders aangegeven.

Waar gaat deze studie over?

Dit boekje gaat over Jezus' rede op de Olijfberg. En over de waarschuwingen van de apostelen Petrus, Paulus en Johannes die daarop zijn gebaseerd.

In zijn rede op de Olijfberg, in de week die direct voorafging aan zijn kruisiging, waarschuwde Jezus zijn discipelen: 'Er zullen valse christussen (NBV: messiassen) en valse profeten komen, die indrukwekkende tekenen en wonderen zullen verrichten om ook Gods uitverkorenen zo mogelijk te misleiden' (Matteüs 24:24). Dat is een ernstige waarschuwing, die alle volgelingen van Jezus aangaat. In het verband van zijn rede lijkt Hij te spreken over mensen die zullen beweren zelf de teruggekeerde Christus te zijn. Maar het gebruik dat de apostelen later van deze woorden maken, doet vermoeden dat het ook (of vooral) om wat anders gaat. Want wanneer zij Jezus' woorden aanhalen, hebben zij het over een valse leer. Die valse profeten zijn de leraren die zulke valse leer brengen. En die 'valse christussen' waar de apostelen over spreken, zijn in de eerste plaats de zogenaamde 'christussen' die door zulke valse leraren worden gepredikt. En die komen niet overeen met de Christus die de Schrift ons predikt. Erger nog, die zogenaamde christussen kunnen ook geen verlossing brengen. Daarbij gaat het niet om één bepaalde valse leer, maar om verschillende; vandaar het meervoud. De predikers daarvan hebben echter met elkaar gemeen, dat ze de eigenschappen van de bijbelse Christus aanpassen aan hun eigen ideeën en opvattingen, en Hem daarmee maken tot een 'god' van eigen makelij.

De ongeoefende bijbellezer kan dit thema echter gemakkelijk ontgaan, omdat de drie genoemde apostelen alle drie een wat ander woordgebruik kiezen om Jezus' woorden door te geven aan hun lezers. Dat komt voor een deel doordat zij elk een andere vorm van valse leer op de korrel nemen. Jezus had gesproken van valse profeten en valse christussen. Petrus spreekt van valse profeten en valse leraren, en omschrijft de valse leer meer in algemene termen. Paulus heeft het over 'een andere christus' en 'een ander evangelie'. En Johannes spreekt over valse profeten en dwaalleraren, en over een 'antichristus'. Maar ze bedoelen allemaal hetzelfde.

De indeling van deze studie

De lezer doet er goed aan te beseffen dat dit boekje een wat andere structuur heeft dan gebruikelijk. Gewoonlijk zou een schrijver achtereenvolgens een aantal onderwerpen behandelen. In dit boekje hebben we het eigenlijk maar over één onderwerp, dat we dan echter wel bekijken vanuit verschillende invalshoeken. We hebben het voortdurend over dezelfde teksten (u vindt deze teksten verzameld in de tabellen op de bladzijden 27-33), maar we bekijken per Deel en per hoofdstuk daarvan telkens een ander aspect. Dat ziet er dan als volgt uit:

- In Deel 1 kijken we naar de 'bronnen', dat wil zeggen Jezus' rede op de Olijfberg en de brieven van de apostelen Petrus, Paulus en Johannes, en naar de terminologie die ze gemeenschappelijk hebben, waaraan we kunnen zien dat ze het over hetzelfde onderwerp hebben. En we zullen ook kijken naar de problemen die zich voordeden in de vroege gemeente, zoals we die kennen uit het boek Handelingen. Want die vormen de achtergrond van deze studie. Dit is een eerste verkenning, bedoeld om een overzicht te krijgen van waar we het over hebben.
- In Deel 2 zullen we dan dieper ingaan op die problemen en de denkfouten die daaraan ten grondslag liggen. We zullen dat doen aan de hand van wat we hebben gevonden in Deel 1. En we zullen die lijn ook nog wat verder doortrekken dan de boeken van het NT, door ook de teksten van de vroege geloofsbelijdenissen daarbij te betrekken. Want die liggen geheel in het verlengde van de ontwikkeling die de Schrift zelf schetst. En dat stelt ons in staat deze geloofsbelijdenissen te zien in het licht van die totale ontwikkeling.
- In Deel 3 zullen we dan ingaan op de vraag wat dat alles betekent voor ons nu, in onze tijd. Want het zal blijken dat we moeten kiezen tussen de leer van Jezus en zijn apostelen uit de eerste eeuw en opvattingen die later zijn ingeslopen. En daarvoor moeten we inzien wat de Schrift ons feitelijk wil leren, en wat mensen er later aan hebben toegevoegd. Die keuze kunnen wij niet voor u maken; dat moet u zelf doen. Maar daarvoor moet u wel de feiten kennen.
 - ▷ *Schrik niet: dit wordt geen droge wetenschappelijke verhandeling over moeilijke theologische vraagstukken, die volledig over de hoofden van de gemiddelde bijbellezer heengaan.*

Dit is een stukje bijbelse basiskennis dat iedere gelovige direct aangaat. Want dwaalleer vindt ook in onze dagen zijn aanhang. En heel vaak is de ene vorm van dwaalleer vooral een reactie

op de andere. Vaak wordt gedacht: wanneer het ene niet waar is, dan moet het andere wel waar zijn. Of: wanneer het ene duidelijk een ernstig gevaar vormt, dan kun je kennelijk niet radicaal genoeg de andere kant uit gaan. Daarom dienen we ons terdege bewust te zijn van deze waarschuwingen van de Heer Jezus zelf en van zijn apostelen, tegen de beide extremen. Maar ook van Gods opdracht aan Jozua, toen die op het punt stond het volk het beloofde land binnen te leiden:

Wees sterk en moedig en gedraag je nauwkeurig in overeenstemming met de gehele Torah (leer) die mijn knecht Mozes je opgedragen heeft; wijk daarvan niet af, niet naar rechts en niet naar links, dan zul je voorspoedig zijn, overal waar je gaat. (Joz 1:7)

Want elke weg heeft aan twee kanten een berm, en je kunt er aan beide zijden vanaf raken.

Deel 1

De dwaalleraren

In zijn rede op de Olijfberg waarschuwt Jezus zijn volgelingen voor wat hen te wachten staat in de tijd na zijn heengaan. Dat betreft dan vooral het optreden van valse leraren. De apostelen herhalen deze waarschuwing, met (voor de oplettende lezer) duidelijke verwijzingen naar de bron.

Hoofdstuk 1

Jezus' rede op de Olijfberg

Jezus waarschuwt in zijn rede op de Olijfberg voor een toekomst die zich zal kenmerken door valse leraren, die een valse leer zullen brengen, waarin ze een 'valse' christus zullen prediken; dat wil zeggen een andere 'christus' dan die welke de Schrift bekendmaakt.

Kort vóór zijn kruisiging, waarschuwt Jezus zijn discipelen dat de tempel, waar zij zo van onder de indruk waren, volledig zal worden verwoest (Matteüs 24:2). Wanneer zij wat later op de helling van de Olijfberg zitten, willen zij weten wat Hij daarmee bedoelt. Dan volgt een lange profetie, die bekend staat als 'de rede op de Olijfberg'. We vinden deze in Marcus 13, Matteüs 24 en Lucas 21. De teksten volgens Marcus en Matteüs vindt u weergegeven in de kaders op de bladzijden 10-13. Daarbij staat de tekst van Marcus voorop, omdat die, voor zover we weten, de oudste is. Maar voor deze studie zullen we ons wat meer baseren op de tekst volgens Matteüs, die wat uitgebreider is. De versie van Lucas voegt aan deze twee verder weinig of niets toe dat we hier nodig hebben.

Jezus vertelt hun dan, dat zij niet te snel het einde van dat tijdperk (het 'Joodse tijdperk') moeten verwachten, omdat er eerst nog van alles moet gebeuren. Ja, dat einde zal wel komen; en daarbij verwijst Hij, in vers 15, naar een profetie van de profeet Daniël. Die had geprofeteerd:

Het volk van een vorst die komen zal [in de praktijk de Romeinen], zal de stad en het heiligdom te gronde richten [= verwoesten], maar zijn einde zal zijn in de overstroming [een OT-beeld van totale ondergang]; en tot het einde toe zal er strijd zijn: verwoestingen, waartoe vast besloten is. (Dan 9:26 NBG'51)

Maar dan spreekt Hij van de verdrukkingen die hun daarvóór, maar ook daarna nog, te wachten staan. In dat kader zegt Hij:

Er zullen talrijke valse profeten komen die velen zullen misleiden. En doordat de wetteloosheid toeneemt, zal bij velen de liefde bekoelen. Maar wie standhoudt tot het einde, zal worden gered (vzn 11-13).

Na eerst wat bijzonderheden over die aanval op Jeruzalem en die verwoesting, komt Hij weer terug op die valse profeten, en geeft ook daarover wat meer bijzonderheden:

Jezus' rede op de Olijfberg, volgens Marcus 13

- 5 Jezus antwoordde: Pas op dat niemand jullie misleidt.
- 6 Want er zullen velen komen die mijn naam gebruiken en zich voor mij zullen uitgeven, en ze zullen veel mensen misleiden.
- 7 Als jullie berichten horen over oorlog en oorlogsdreiging, wees dan niet verontrust. Die dingen moeten gebeuren, maar daarmee is het einde nog niet gekomen.
- 8 Het ene volk zal tegen het andere ten strijde trekken en het ene koninkrijk zal de strijd aanbinden met het andere, overal zullen er aardbevingen en hongersnoden zijn:
dat is het begin van de weeën.
- 9 Wat jullie zelf betreft: pas goed op. Jullie zullen voor het gerecht worden gesleept en in synagogen worden gezeseld, en jullie zullen voor gouverneurs en koningen moeten verschijnen om voor hen van mij te getuigen.
- 10 Want eerst moet aan alle volken het goede nieuws worden verkondigd.
- 11 Wanneer jullie worden weggevoerd om te worden uitgeleverd, maak je dan vooraf geen zorgen over wat je zult gaan zeggen; zeg wat jullie op dat tijdstip wordt ingegeven, want jullie zijn het niet die dan spreken, maar het is de heilige Geest.
- 12 De ene broer zal de andere uitleveren om hem te laten doden, en vaders zullen hetzelfde doen met hun kinderen, en kinderen zullen zich tegen hun ouders keren en hen laten terechtstellen.
- 13 Jullie zullen door iedereen worden gehaat omwille van mijn naam,

maar wie standhoudt tot het einde zal worden gered.

- 14 Wanneer jullie de 'verwoestende gruwel'

zien staan waar hij niet hoort (lezer, begrijp dit goed), dan moet iedereen in Judea de bergen in vluchten;

- 15 wie op het dak van zijn huis is moet niet naar beneden gaan om nog iets uit zijn huis mee te nemen,

Jezus' rede op de Olijfberg, volgens Matteüs 24

- 4 Jezus antwoordde hun: Pas op dat niemand jullie misleidt.
- 5 Want er zullen velen komen die mijn naam gebruiken en zeggen: "Ik ben de messias", en ze zullen veel mensen misleiden.
- 6 Jullie zullen berichten horen over oorlogen en oorlogsdreiging. Laat dat je dan niet verontrusten, die dingen moeten namelijk gebeuren, al is daarmee het einde nog niet gekomen.
- 7 Het ene volk zal tegen het andere ten strijde trekken en het ene koninkrijk tegen het andere, en overal zullen er hongersnoden uitbreken en zal de aarde beven:
- 8 dat alles is het begin van de weeën.

14 Pas als het goede nieuws over het koninkrijk in de hele wereld wordt verkondigd als getuigenis voor alle volken, zal het einde komen.

- 10 ze zullen elkaar verraden en elkaar haten.
- 9 Dan zal men jullie onderdrukken en doden

en jullie zullen door alle volken worden gehaat omwille van mijn naam

- 10 Velen zullen dan ten val komen ...
- 11 Er zullen talrijke valse profeten komen die velen zullen misleiden.
- 12 En doordat de wetteloosheid toeneemt, zal bij velen de liefde bekoelen.
- 13 Maar wie standhoudt tot het einde, zal worden gered.
- 15 Wanneer jullie dus de 'verwoestende gruwel' waarover gesproken is door de profeet Daniël, zien staan op de heilige plaats (lezer, begrijp dit goed),
- 16 dan moet iedereen in Judea de bergen in vluchten;
- 17 wie op het dak van zijn huis is moet niet naar beneden gaan om nog spullen te halen,

(Marcus)

- 16 en wie op het land is moet niet naar huis gaan om zijn mantel te halen.
- 17 Wat zal het rampzalig zijn voor de vrouwen die in die tijd zwanger zijn of een kind aan de borst hebben!
- 18 Bid dat het niet in de winter gebeurt,
- 19 want zulke verschrikkingen als er in die tijd zullen plaatsvinden, zijn er sinds het begin van Gods schepping nooit geweest en zullen er ook nooit meer komen.
- 20 En als de Heer die tijd niet had verkort, zou geen enkel mens worden gered, maar omwille van de uitverkorenen die hij tot de zijnen heeft gemaakt, heeft hij die tijd verkort.
- 21 Als iemand dan tegen jullie zegt: 'Kijk, dit is de Messias of: 'Daar is hij' geloof het dan niet,
- 22 want er zullen valse messiasen en valse profeten komen, die tekenen en wonderen zullen verrichten om Gods uitverkorenen zo mogelijk te misleiden.
- 23 Jullie moeten oppassen, ik heb het jullie allemaal van tevoren gezegd.

Als iemand dan tegen jullie zegt: 'Kijk, dit is de Messias' of: 'Daar is hij', geloof dat dan niet. Want er zullen valse messiasen (christussen) en valse profeten komen, die indrukwekkende tekenen en wonderen zullen verrichten om ook Gods uitverkorenen zo mogelijk te misleiden. (vzn 23,24)

En het belang (ook voor ons!) benadrukt Hij met de woorden:

Let op, ik heb jullie dit van tevoren gezegd. (vs 25)

Profeten waren in het OT door God gezonden om Diens boodschap of leer te brengen. Om hun toehoorders te overtuigen dat ze werkelijk door God waren gezonden, ondersteunden zij die claim vaak met bepaalde 'tekenen'. Valse profeten claimden eveneens dat ze namens God spraken, hoewel in hun geval ten onrechte. Het gaat er in die gevallen dus niet om of hun boodschap als zodanig wel of niet waar was, maar dat zij niet door God waren gezonden, hoewel ze dat wel beweerden. In sommige gevallen bleken ook zij indrukwekkende tekenen te kunnen doen, al zou de ervaren gelovige in staat moeten zijn het verschil te zien met de tekenen die echt door God werden gegeven. Maar mensen met minder kennis en een meer oppervlakkig geloof, zouden er door misleid worden. Zo wordt er ook in deze verzen gesproken over indrukwekkende 'tekenen en wonderen' waarmee ze de mensen zullen misleiden. Die zouden zo indrukwekkend zijn, dat zelfs de trouwe gelovigen gevaar zouden lopen daardoor misleid te worden.

(Matteüs)

- 18 en wie op het land is moet niet terugkeren om zijn mantel te halen.
- 19 Wat zal het rampzalig zijn voor de vrouwen die in die tijd zwanger zijn of een kind aan de borst hebben!
- 20 Bid dat jullie niet in de winter zullen moeten vluchten en ook niet op sabbat.
- 21 Want het zal een tijd zijn van enorme verschrikkingen, zoals er sinds het ontstaan van de wereld tot nu nooit geweest zijn en er ook niet meer zullen komen.
- 22 En als die tijd niet verkort zou worden, dan zou geen enkel mens worden gered; maar omwille van de uitverkorenen zal die tijd worden verkort.
- 23 Als iemand dan tegen jullie zegt: 'Kijk, dit is de Messias' of: 'Daar is hij' geloof dat dan niet.
- 24 Want er zullen valse messiassen en valse profeten komen, die indrukwekkende tekenen en wonderen zullen verrichten om ook Gods uitverkorenen zo mogelijk te misleiden.
- 25 Let op, ik heb jullie dit van tevoren gezegd.
- 26 Wanneer ze dus tegen jullie zeggen: 'Kom mee, hij is in de woestijn' ga er dan niet heen, of als ze zeggen: 'Kijk, hij is daarbinnen' geloof dat dan niet.
- 27 Want zoals een bliksemschicht vanuit het oosten weerlicht tot in het westen, zo zal ook de Mensenzoon komen.

Jesus koppelt die valse profeten aan het begrip 'valse messiassen'. Het Hebreeuwse woord 'messias' betekent 'gezalfd'; het is daarmee woordelijk gelijk aan het Griekse woord 'christus', dat dezelfde betekenis heeft. Onder het Oude Verbond werden zowel de koning als de hogepriester gezalfd. Maar in de eerste eeuw duidde dit woord toch vooral de door God aangekondigde Koning uit het huis van David aan, die het volk, op grond van Daniëls profetieën, in die dagen verwachtte. Jezus' discipelen erkenden Hem uiteraard als die Messias, die er nu dus was. Maar intussen staat Hij op het punt weer te vertrekken, en vanaf zijn hemelvaart zullen zijn volgelingen op dezelfde wijze moeten uitzien naar zijn wederkomst als hun voorgangers naar zijn eerste komst. Maar Jezus waarschuwt voor valse leraars die zijn wederkomst te vroeg verkondigen, en Hem dan voorstellen als een 'verborgen' Christus:

Wanneer ze dus tegen jullie zeggen: 'Kom mee, hij is in de woestijn', ga er dan niet heen, of als ze zeggen: 'Kijk, hij is daarbinnen', geloof dat dan niet. Want zoals een bliksemschicht vanuit het oosten weerlicht tot in het westen, zo zal ook de Mensenzoon komen. (vzn 26,27)

We zullen nog zien dat de apostelen, wanneer zij Jezus' woorden aanhalen, eveneens over valse profeten en valse leraren spreken, evenals over een 'verborgen' christus. In hun geval is die 'verborgen christus' niet een persoon maar een andere opvatting van wie of wat de Christus volgens hen nu eigenlijk zou zijn. Anderzijds lezen we bij de apostelen niets over mensen die zouden beweren zélf de teruggekeerde Christus te zijn. Je zou dan kunnen redeneren dat ze dat risico voor hun eigen generatie misschien wat minder hoog inschatten. Maar zo is de Bijbel nooit opgebouwd. De weergave van Jezus' rede, die we bij de evangelisten vinden, is, ondanks zijn lengte, toch al een verkorte samenvatting, dus wat er staat is kennelijk van belang. En de evangelisten stonden zelf in zulk een direct contact met de apostelen, dat we zulke verschillen niet hoeven te verwachten. Dus kennelijk zagen de apostelen in Jezus' woorden nog een andere waarschuwing dan wij er op het eerste gezicht uit zouden halen. We hebben daarom reden ons af te vragen of Jezus mogelijk niet zelf ook zo'n andere bedoeling had (of er nog zo'n bedoeling bij had) met die uitdrukking 'kijk, dit is de messias (christus)'. Die vraag zullen we nu gaan bekijken.

In mijn naam

Jezus doet, meteen aan het begin van zijn rede, een uitspraak die we nu als eerste wat nader willen bekijken. Voor de duidelijkheid geven we die hier in de vertaling van de NBG'51, die wat letterlijker is dan de NBV. Bij Markus en Lukas vinden we:

Velen zullen komen onder mijn naam en zeggen: Ik ben het, en zij zullen velen verleiden. (Mar 13:6)

Velen zullen komen onder mijn naam en zeggen: Ik ben het ... Ga hen niet achterna. (Luc 21:8).

Dit is, als het ware, zijn openingszet, dus je mag verwachten dat de rest van zijn rede daar dan een uitwerking van is. Maar zoals gezegd: in hun toepassing van deze waarschuwing leggen de apostelen wel nadruk op het prediken van een 'valse christus', maar niet op een optreden van mensen die beweren die 'christus' te zijn. Dit is vooral opvallend in de brieven van Johannes, waar we in hoofdstuk 7 nader op in zullen gaan. Daarnaast is er ook een historisch bezwaar: als wij terugkijken, zijn er niet veel gevallen bekend van mensen die zich voor Christus hebben uitgegeven, terwijl Hij toch duidelijk spreekt van 'velen'. Dus dan zou deze profetie, nota bene van de Heer zelf, eigenlijk niet zijn vervuld! Anderzijds zijn er, volgens Johannes, in de laatste dagen van het Joodse tijdperk juist wél veel valse leraren opgestaan. En dan zijn er nog enkele taalkundige overwegingen, die u echter ook kunt overslaan.

Je zou Jezus' uitspraak in Marcus en Lucas (op basis van bovenstaand intermezzo), vrij vertaald, kunnen lezen als:

Velen zullen (beweren te) komen op mijn gezag en beweren dat **Ik de bron ben van hun leer** en zij zullen (daarmee) velen verleiden. Maar loop daar niet achteraan (ga daar niet in mee).

Taalkundig is dit weliswaar niet wat het meest voor de hand ligt, maar het zou wel recht doen aan de geconstateerde feiten, en de genoemde bezwaren vermijden. Maar in Matteüs lezen we:

Velen zullen komen onder mijn naam en zeggen: Ik ben de Christus [in plaats van: 'Ik ben het']. (Mat 24:5)

Dit is een directe uitspraak (dat woordje *hoti* ontbreekt hier), dus dit kunnen we niet op die manier lezen. Het lijkt daarom voor de hand te liggen dat op te vatten als: 'Velen zullen zich tooien met mijn naam en zeggen: Ik, die hier nu voor jullie staat, ben de Christus die toen gepredikt heeft'. Maar bovengenoemde bezwaren blijven niettemin bestaan. Verder valt op dat het woordje 'ik' in het

Een taalkundig intermezzo

Taalkundig zijn er de volgende twee overwegingen.

In de eerste plaats staat er in het Grieks feitelijk: (zij zullen) zeggen dat Ik het ben ... Maar de vertalers van de NBG'51 hebben het Griekse woordje *hoti* (= dat) 'vertaald' met die dubbele punt. Op zichzelf is dat taalkundig inderdaad mogelijk; maar is het hier correct?

In de tweede plaats blijkt uit een studie van de uitdrukking 'in/onder de naam van' (Grieks: *epi tōi onomati*) dat deze in het NT (parallelpasages in de evangeliën niet meegerekend) een dozijn keer voorkomt, uitsluitend in de Evangeliën en Handelingen. Hiervan hebben er twee geen betrekking op ons onderwerp; die betreffen een vrij willekeurig gebruik van deze uitdrukking. Dat laat een tiental gevallen over. In de negen andere gevallen (buiten deze rede op de Olijfberg) heeft deze uitdrukking altijd de betekenis van 'op gezag van'. Prediken in de naam van Jezus betekent dus kennelijk: prediken in opdracht van Jezus, met een boodschap die berust op het fundament van zijn leer.

Grieks nadruk heeft, net als de woorden 'ik' en 'u' bij Jakobus in bovenstaand intermezzo. Dit lijkt er op te wijzen dat 'ik' niet de persoon is die komt in Jezus' naam, maar dat die 'ik' juist Jezus zelf is. Maar in dat geval zou Hij bedoelen:

Velen zullen komen prediken op mijn gezag en proberen jullie wijs te maken: Ik (Jezus van Nazaret, die hier nu tot jullie spreek) zou de christus zijn die zij [dan, in hun tijd] prediken.

Puur taalkundig is dit inderdaad een minder gebruikelijke formulering. Maar zoals uit het intermezzo hiernaast blijkt, zijn er wel degelijk voorbeelden elders in het NT van zinsconstructies die je op

Nog een taalkundig intermezzo: wie is wie?

Jakobus schrijft in het tweede hoofdstuk van zijn brief over de noodzaak actief bezig te zijn, omdat geloof moet 'blijken' uit onze daden. En hij schrijft dan (vers 18):

Zo is het ook met het geloof: indien het niet met werken gepaard gaat, is het, op zichzelf genomen, dood.

Vervolgens gaat hij in op een mogelijke tegenwerping:

Maar, zal iemand zeggen: U hebt geloof en ik heb werken.

Als moderne westerling zou je dit lezen als: 'Jij, Jakobus, hebt geloof en ik, op wie jij kritiek hebt, heb werken'. Maar dat kan niet zijn bedoeling zijn, want hij verwijt die mensen juist dat zij geen werken hebben. Zoals ook duidelijk blijkt uit de volgende zin: 'Toon mij dan uw geloof zonder de werken, en ik zal u mijn geloof tonen uit mijn werken'. Dus de conclusie moet wel zijn dat we de zin moeten lezen als:

Maar, zal iemand zeggen, u [die het niet met mij eens bent] hebt geloof, en ik (Jakobus) heb werken. Toon dan maar dat geloof van u, zonder de bijbehorende daden waar dat geloof uit zou moeten blijken, dan toon ik op mijn beurt jullie mijn geloof zoals dat blijkt uit wat ik doe.

Deze schijnbare omkering van spreker en aangesprokene komt in de Griekse tekst echter minder onverwacht dan in de vertaling, omdat je daar kunt zien dat de woorden 'u' en 'ik' extra nadruk hebben, wat Jakobus minder snel zou doen wanneer hij die denkbeeldige spreker alleen maar woordelijk zou citeren.

grond van hun interne logica zo dient op te vatten. Zoals dus die van Jezus' halfbroer in het kader hiernaast. Maar wanneer we het zo lezen, dan zouden we misschien ook Marcus en Lucas zo moeten lezen. Of anders moeten we aannemen dat Matteüs een wat andere nadruk legt dan Marcus en Lucas, maar ook dat zou in de evangeliën niet ongebruikelijk zijn.

Wanneer we ons afvragen wat Jezus in zijn waarschuwing op de Olijfberg bedoelde met die 'pseudochristussen', is er echter nog een aspect dat we in ogenschouw moeten nemen. Wanneer Johannes naar Jezus' woorden verwijst, gebruikt hij niet dat woord *pseudochristos*, maar *antichristos* (zie hoofdstuk 3). Maar meteen in het volgende deel van de zin past hij die term toe op de leraren die zo'n 'valse christus' prediken:

Kinderen, het is de laatste ure; en zoals gehoord hebt, dat er een antichrist komt, zijn er nu ook vele antichristen opgestaan, en daaraan onderkennen wij, dat het de laatste ure is. (1 Joh 2:18)

En ook bij Petrus krijgen we de indruk dat, wanneer hij het heeft over 'valse leraren' (NBG'51) of 'dwaalleraren' (NBV), hij in feite die *pseudochristoi* van Jezus bedoelt. Dus bij de apostelen ligt de voornaamste nadruk toch op de leer, en niet zozeer op mensen met een valse claim. Maar dat betekent dan dat zij bij Jezus' eigen woorden daar toch de nadruk hebben gezien. En dan kunnen wij dat zelf maar beter ook doen.

Kijk, dit is de Christus

De apostel Petrus vermaant in zijn tweede brief zijn lezers zich te blijven houden aan de Schrift, en aan de profetieën; dat wil zeggen: de aangekondigde ontwikkelingen, die zij daarin kunnen vinden. Dat is echter niets nieuws; hij volgt daarin alleen maar bovenstaand voorbeeld van Jezus in zijn rede op de Olijfberg. Maar dan wijst hij hen erop dat er destijds, in de tijd van het OT, naast ware profeten ook valse profeten waren en dat het daarom voor de hand ligt dat die er ook in hun eigen tijd zullen zijn:

Toch zijn er destijds onder het volk ook valse profeten opgetreden, en zo zullen er ook onder u dwaalleraren verschijnen. Ze zullen met verderfelijke ketterijen komen en zelfs de meester die hen heeft vrijgekocht verloochenen. Daarmee bewerken ze spoedig hun eigen ondergang. (2 Pet 2:1)

Ook daarin volgt hij dus de waarschuwing van Jezus. Maar let op dat hij de 'valse profeten' van zijn eigen tijd aanduidt als 'valse leraren' (NBG'51) of 'dwaalleraren' (NBV). Vervolgens heeft hij het over verderfelijke ketterijen en het feit dat zij 'de meester die hen heeft vrijgekocht' (dus Jezus) verloochenen. Het woord 'ketterijen' duidt het leren van een afwijkende opvatting aan, en het woord 'verloochenen' (Grieks: *arneomai*) betekent 'ontkennen' of

Wie gebruikt welke woorden?

| | | |
|-----------------|---|---|
| Jezus | pseudoprophètai Planaō pseudochristoi | valse profeten misleiden valse christussen/messiassen |
| Petrus | pseudoprophètai planaō planè pseudodidaskaloi | valse profeten dwalen dwaling valse leraren |
| Johannes | pseudoprophètai planoi antichristoi | valse profeten misleiders/verleiders antichristen |
| Paulus | (pseudo)didaskaloi planaō planè allos Ièsous | (valse) leraren misleiden bedriegen een andere Jezus |

'verwerpen'. Dat wordt goed gekarakteriseerd door diezelfde Petrus in zijn toespraak tot de menigte in de tempel:

De God van Abraham en Isaak en Jakob, de God van onze vaders, heeft zijn knecht Jezus verheerlijkt, die u hebt overgeleverd en verloochend ten overstaan van Pilatus, hoewel deze oordeelde, dat men Hem moest loslaten. (Hand 3:13 NBG'51)

Het volk van Jeruzalem (of in elk geval hun leiders) had Jezus verworpen op grond van de beschuldiging dat Hij niet de echte Christus was. Zo zullen ook die valse leraren, waar Petrus het in zijn brief over heeft, Hem in feite verwerpen door een 'andere christus' voor Hem in de plaats te stellen. En dat betekent niet: een ander persoon. Hij bedoelt: zij zullen de Christus zoals die ons is beschreven in de Bijbel, vervangen door een schijnchristus die zij andere eigenschappen toedichten dan Hij in feite bezat. Zoals ook de Joodse oversten 'die man uit Nazaret' verwierpen omdat Hij niet voldeed aan de opvattingen die zij over de Messias (de Christus) hadden. Ook de apostel Johannes schrijft in deze zin:

Ik schrijf u niet omdat u de waarheid niet zou kennen, maar juist omdat u die kent en omdat uit de waarheid nooit een leugen voortkomt. Bestaat er een grotere leugenaar dan iemand die ontkent [*arneomai*] dat Jezus de Christus is? De antichrist is ieder die de Vader en de Zoon niet erkent [*arneomai*]. Ieder die de Zoon niet erkent [*arneomai*], heeft ook de Vader niet. Wie de Zoon erkent, heeft ook de Vader. (1 Joh 2:21-23)

Ook bij hem gaat het om de vraag of mensen die beweren christenen te zijn, in feite de echte Jezus als die Christus erkennen. En velen in zijn tijd deden dat al niet meer; daar komen we in hoofdstuk 7 nog op terug, evenals op dat begrip 'antichrist'.

Een 'andere' christus

De apostel Paulus schrijft aan de gemeente in Korinte:

Alleen vrees ik dat, zoals Eva door de slang op sluwe wijze bedrogen werd, uw gedachten worden weggelokt van de oprechte en zuivere toewijding aan Christus. U hebt er immers geen enkel bezwaar tegen dat iemand u een andere Jezus verkondigt dan wij hebben gedaan, of dat u een andere Geest of een ander evangelie ontvangt dan u ontvangen hebt (2 Kor 11:3,4).

Ook hij spreekt van de prediking van een 'Jezus' met andere kenmerken dan de echte. En hij noemt dat een andere christus, en de prediking daarvan een ander evangelie. En hij vergelijkt die prediking met de leugen van de slang. Want de slang had Eva wijs gemaakt dat zij wat God de mens beloofd had, zou kunnen verkrijgen op een andere manier dan die welke God had aangewezen. Zo, zegt Paulus in feite, proberen ook deze predikers u wijs te maken dat behoudenis kan worden verkregen op een andere manier

dan die welke ons wordt gepredikt in de Schrift, door middel van een 'verlosser' die andere kenmerken heeft en andere eisen stelt aan zijn volgelingen.

Wat voor kenmerken dat zijn, en welke eisen dat zijn, is nu nog niet het onderwerp. Dat komt in latere hoofdstukken. Waar het nu om gaat, is in te zien dat de gevaarlijkste vorm van een valse christus niet de man is die zegt 'ik ben de ware christus', maar de valse prediker, de dwaalleraar, die zegt deze leer van mij beschrijft de ware Christus; en die zogenaamde christus die Paulus jullie heeft gepredikt, of Petrus of Johannes, dat is niet de echte. Want het gaat niet zomaar om een onbelangrijk verschil van inzicht, theologische haarkloverij; het gaat hier om de verlossing zelf. De Christus van de Schrift kan ons verlossen uit de dood die het gevolg is van de zonde. Die 'andere christus', die 'schijnchristus', die 'antichristus', kan dat niet. Als we daarin geloven en die aanbidden, dan zijn we niet verlost, dan zijn we nog in onze zonden. Want die andere 'christus' kán niet verlossen. Daarom schrijft Paulus aan de gemeenten in Galatië, die hij kort tevoren had gesticht, met zeer sterke nadruk:

Er is geen ander evangelie, er zijn alleen maar mensen die u in verwarring brengen en het evangelie van Christus willen verdraaien. Wanneer iemand u iets verkondigt dat in strijd is met wat ik u verkondigd heb, al was ik het zelf of een engel uit de hemel – **vervloekt** is hij! (Gal 1:7,8).

Zo liggen volgens hem de zaken. Zo en niet anders.

Hoofdstuk 2

Problemen in de vroege gemeente

De vroege gemeente kwam van twee zijden onder druk te staan. Enerzijds loerde er het gevaar van een voornamelijk Joods element, dat niet bereid was haar starre wetticisme op te geven. Anderzijds was er het gevaar van een zich superieur voelend Grieks denken, dat niet bereid was zich te beperken tot de 'eenvoudige' leer van de Schrift

Wij zijn, in onze tijd, gewend om jodendom en christendom te zien als aparte godsdiensten, weliswaar verwant, maar toch verschillend. Maar als je de situatie van de eerste eeuw, en trouwens die van de gehele Schrift, goed wilt begrijpen, moet je bedenken dat het in essentie gaat om dezelfde God, en dus om dezelfde Godsdienst. Het optreden van de Verlosser was feitelijk 'niet meer dan' de volgende stap in Gods plan. Er had geen verschil moeten zijn tussen het volk van het Oude Verbond en het volk van het Nieuwe Verbond. En de allereerste gemeente bestond ook inderdaad uit Joden die hadden begrepen dat er nu een nieuwe fase was begonnen. Maar wanneer de gemeenteleden, na de terechtstelling van Stefanus en de daarop volgende vervolging, uit Jeruzalem worden verdreven, zwermen zij uit en beginnen ook buiten Judea te prediken. Eerst nog alleen aan Joden, maar in Antiochië in Syrië komt het dan tenslotte tot prediking aan 'Grieken', dat wil zeggen niet-Joden (Handelingen 11:19-21). Tegelijkertijd lezen we ook dat 'het in Antiochië was dat de leerlingen voor het eerst christenen werden genoemd'. Dit wijst erop dat er geleidelijk aan ook een scheiding aan het ontstaan was tussen het traditionele jodendom en de aanhangers van 'de man uit Nazaret', die door de eerste niet en door de laatste wel werd erkend als de Messias. En wanneer de apostel Paulus dan vervolgens uittrekt naar steeds verdere delen van het Romeinse Rijk, en daar nieuwe gemeenten sticht, die voor een groot deel, of soms zelfs geheel, uit niet-Joden bestaan, begint het typisch joodse karakter van de nieuwe beweging steeds verder te vervagen.

Toch moeten we niet vergeten dat er in de begindagen grote groepen orthodoxe Joden tot bekering kwamen:

Het woord van God vond steeds meer gehoor, zodat het aantal leerlingen in Jeruzalem sterk groeide; ook een grote groep priesters aanvaardde het geloof. (Hand 6:7)

Meer dan 20 jaar later kreeg Paulus nog steeds te horen:

Je hebt kunnen zien, broeder, dat ook vele duizenden Joden het geloof hebben aanvaard, en allen leven vol overtuiging volgens de wet. (Hand 21:20)

Die laatste drie woorden lijken er echter op te wijzen dat veel van deze bekeerlingen maar moeilijk kunnen wennen aan de gedachte dat de strenge bepalingen van de Wet van Mozes niet meer van toepassing zouden zijn. En dit is bepaald niet de eerste keer dat we dat merken. Wanneer Petrus een bezoek heeft gebracht aan de Romeinse hoofdman Cornelius, en hem heeft gedoopt, lezen we:

De (andere) apostelen en de gemeenteleden in Judea hoorden dat ook de heidenen Gods woord hadden aanvaard. Toen Petrus terugkwam in Jeruzalem, spraken de Joodse gelovigen hem hierover aan en verweten hem dat hij onbesnedenen had bezocht en samen met hen had gegeten. (Hand 11:1-3)

Petrus verdedigt zich dan door te wijzen op een visioen van God Zelf dat hem had geleerd dat hij dit zonder bezwaar kon doen. Maar uit Paulus' brief aan de Galaten weten we dat daarmee nog niet iedereen was overtuigd, en dat om die reden ook Petrus zelf er de voorkeur aan gaf zijn nek nu ook weer niet al te ver uit te steken:

Maar toen Kefas (Petrus) in Antiochië was, heb ik me openlijk tegen hem verzet, want zijn gedrag was verwerpelijk. Hij at altijd met de heidenen, maar toen er afgezanten van Jakobus kwamen, trok hij zich terug en at hij apart, uit angst voor de voorstanders van de besnijdenis. (Gal 2:11,12)

Kennelijk hadden die afgezanten van Jakobus (in tegenstelling tot Petrus zelf) de stap naar het opgeven van de traditionele Joodse afzondering nog niet, of in elk geval nog niet volledig, gezet.

Het conflict over de besnijdenis en de Wet

Het lijkt daarom waarschijnlijk dat het ook uit dergelijke kringen was dat het probleem ontstond dat we in Handelingen 15 voor het eerst tegenkomen:

Er kwamen enkele leerlingen uit Judea, die betoogden dat de broeders zich moesten laten besnijden, overeenkomstig het door Mozes overgeleverde gebruik, omdat ze anders niet konden worden gered (behouden). Dit leidde tot grote onenigheid met Paulus en Barnabas en mondde uit in een felle woordenstrijd. (Hand 15:1,2)

De gemeente in Antiochië stuurt dan een delegatie naar de apostelen en oudsten in Jeruzalem om de zaak uit te praten. De standpunten zijn op zichzelf niet moeilijk te begrijpen. De vele gelovigen uit orthodoxe Joodse kringen waren hun leven lang opgevoed met de noodzaak de bepalingen van de Wet zo stipt mogelijk na te leven. Dan kon het toch niet zo zijn dat dat ineens niet meer nodig

zou zijn? Zo'n houding, die sterke nadruk legt op de noodzaak zich stipt te houden aan allerlei wetten en bepalingen, staat bekend als 'wetticisme'. De Farizeeën van Jezus' dagen waren typische vertegenwoordigers van zulk denken. Maar Paulus kijkt verder. Hij was ooit zelf zo'n ijveraar voor de Wet geweest, en had op harde wijze de les moeten leren dat de Wet geen leven brengt. Integendeel, de enige les die de Wet leert, is dat niemand in staat is die volmaakt te houden. En dus is niemand in staat langs die weg behoudenis te 'verdienen'. Op zichzelf is er niets verkeerd aan om de bepalingen van de Wet in acht te nemen, wanneer dat voorkomt uit een verlangen om God daarmee te dienen. Paulus deed zelf niet anders, toen hij in Kenchreeën de Nazireeërgelofte aflegde (Handelingen 18:18), en later in Jeruzalem nogmaals (Handelingen 21:26). Maar waar hij zich tegen verzet, is het standpunt dat je zonder zulk wetticisme niet behouden zou kunnen worden. Hij vindt de zaak zelfs zo dringend dat hij nog vóór zijn vertrek naar Jeruzalem alvast een brandbrief schrijft aan de gemeenten in Galatië. Tot zijn opluchting is de vergadering in Jeruzalem het echter met hem eens, en zij besluit formeel dat van niet-Joden niet zal worden verlangd dat zij de Wet houden; alleen wordt hun gevraagd zich te onthouden van een aantal zaken die voor hun Joodse geloofsgenoten bijzonder gevoelig liggen, en waarmee zij anders nodeloos aanstoot zouden geven. Een en ander wordt vervolgens, zowel mondeling als op schrift, aan de gemeente in Antiochië ter kennis gebracht, en daarmee lijkt het conflict te zijn opgelost.

Maar dat laatste blijkt in de praktijk tegen te vallen. Want uit enkele brieven van Paulus' is op te maken dat zulke opvattingen een taai leven kunnen hebben. Aan de gemeente in Kolosse schrijft hij:

Laat niemand u iets voorschrijven op het gebied van eten en drinken of het vieren van feestdagen, nieuwemaan en sabbat. Dit alles is slechts een schaduw van wat komt – de werkelijkheid is Christus ... Als u met Christus dood bent voor de eerste beginselen (Grieks: *stoicheia*)* van de wereld, waarom laat u zich dan geboden opleggen alsof u nog in de wereld leeft? 'Raak dit niet aan, proef dat niet, blijf daarvan af' ... Dat moet allemaal voor wijsheid doorgaan, maar het is zelfbedachte godsdienst. (Kol 2:16,17 en 19-23)

Even voor alle duidelijkheid: in dit geval gaat het misschien niet uitsluitend om Joodse orthodoxie; dit kan even goed betrekking hebben op Griekse tendensen. Want wetticisme was (en is!) geen exclusieve eigenschap van Joodse orthodoxie. Het is, integendeel,

* *Stoicheia*, duidt de basiskennis aan die een kind als eerste zou leren; a.h.w. 'het ABC'. De correcte vertaling daarvan is: 'eerste beginselen', zoals de Statenvertaling, en trouwens ook de oorspronkelijke versie van de NBG'51, dat hadden. Hoe sommige vertalers er toe komen dit te vertalen met 'wereldgeesten', of 'machten van de wereld' is onduidelijk.

een algemeen menselijke eigenschap je positie of status bij meerderen en machthebbers, waaronder dus ook 'goden', zeker te willen stellen door middel van stipte inachtneming van regels. En daarmee is het dus ook van alle tijden.

Het conflict met de Grieks-filosofische denkwereld

Maar wanneer er door Paulus' predikingsreizen steeds meer 'Grieken' (mensen uit de zogenaamde 'Griekse' wereld) tot de gemeente toetreden, ontstaat er nog een ander probleem: de botsing met het Grieks-filosofische denken. Ooit had de Griekse wereld beroemde filosofen en wetenschappers voortgebracht. Hun ideeën over goddelijkheid verschilden echter radicaal van de leer die Paulus kwam brengen. De filosoof Plato had bijvoorbeeld gesteld, dat ieder mens van oorsprong iets goddelijks in zich had, maar dat de goden zich van hun kant absoluut niet met de mens bemoeiden. De mens moest dus zelf maar op zoek naar de volmaaktheid. Dat goddelijke in de mens noemde hij *psuchè*, 'ziel', en die 'ziel' beschouwde hij als gevangen in een stoffelijk lichaam. Bij de dood werd de ziel weer uit dat lichaam bevrijd, zodat deze eindelijk op zoek kon naar dat goddelijke en volmaakte. In de eerste eeuw bestonden er intussen verschillende filosofische richtingen (scholen). In Handelingen 17 lezen we dat Paulus in discussie raakt met de aanhangers van de school van de Stoïcijnen en met die van de Epikureeërs. Beide scholen richtten zich vooral op ethische vraagstukken. De Stoïcijnen leerden dat de wereld bestaat uit het goddelijke en het stoffelijke. Het goddelijke is in principe aanwezig in alles, en het is de roeping van de mens om het stoffelijke te ontstijgen door zich te richten op dat goddelijke, onder andere door zich te richten op stipte plichtsvervulling, en zich niet te laten leiden door 'irrationele' emoties. De daaruit volgende levenswijze is humanistisch van karakter. Er bevond zich een stoïcijnse school in Tarsus, waar Paulus zelf vandaan kwam, en het ligt voor de hand dat Paulus op de hoogte was van hun denkbeelden. De Epikureeërs leerden dat het huidige aardse leven alles is wat een mens heeft te verwachten. In principe geloofden zij nog net wel in een vorm van godenwereld, maar die bemoeide zich (in de geest van Plato) niet met de wereld van de mensen. Dus voor de praktijk van alledag had dat geen gevolgen, en daarmee was het bijna een soort atheïsme. De mens deed er in hun visie daarom het beste aan van het leven te genieten, voordat het afgelopen is. Niet dat zij zich te buiten gingen aan allerlei losbandigheid, zoals men soms hoort beweren. Zij geloofden wel degelijk in menselijke deugden, maar hun streven naar geluk was toch sterk materialistisch van aard.

Een 'god' die zich met het stoffelijke, en met de mens, bemoeide, zoals Paulus in Athene kwam prediken (Handelingen 17:24), was daarom voor de Griekse elite al redelijk belachelijk. Maar dat de mens ooit, bij een opstanding, weer met een stoffelijk lichaam verenigd zou worden, was voor hen echt het toppunt van dwaasheid:

Toen ze hoorden van een opstanding van de doden dreven sommigen daar de spot mee, terwijl anderen zeiden: 'Daarover moet u ons een andere keer nog maar eens vertellen'. (Hand 17:32)

Als gevolg daarvan begonnen sommigen in die wereld, die Paulus' evangelie aanvankelijk wel aanvaard hadden, de opstanding weer te ontkennen. Immers met wat voor lichaam zou iemand dan weer opgewekt moeten worden. Dat kon toch niet? En ook daartegen moest Paulus in het geweer komen:

Wanneer nu over Christus wordt verkondigd dat hij uit de dood is opgewekt, hoe kunnen sommigen van u dan zeggen dat de doden niet zullen opstaan? (1 Kor 15:12)

Nu zou iemand kunnen vragen: 'Maar hoe worden de doden opgewekt? Hoe zou hun lichaam eruit moeten zien?' Dwaas die u bent! ... (vzn 35,36)

Of ze begonnen die opstanding te 'vergeestelijken'. Dat begrip opstanding zou je niet letterlijk moeten nemen; dat zou slaan op onze bekering, of iets anders in ons geestelijke leven:

Wat dwaalleraren vertellen, woekert voort als een gezwel. Ook Hymeneüs en Filetus zijn van de waarheid afgedwaald door te beweren dat de opstanding al heeft plaatsgevonden. (2 Tim 2:17,18)

Weer anderen kwamen met de redenering dat het leven in Christus uitsluitend geestelijk van aard is. En daarom zou het niet uitmaken wat we met ons lichaam doen, want dat raakte, volgens hen, de ziel niet. En ook dat leidde tot gevaarlijke uitwassen:

U zegt: 'Het voedsel is er voor de buik en de buik is er voor het voedsel, en God zal aan beide een einde maken.' Maar bedenk dat het lichaam er niet is om ontucht mee te plegen: het is er voor de Heer en de Heer is er voor het lichaam ... Weet u niet dat uw lichaam een deel is van het lichaam van Christus? Zou ik dan van de delen van zijn lichaam de lichaamsdelen van een hoer maken? Dat nooit! (1 Kor 6:13-16)

Of zij predikten dat zij in Christus 'vrij' waren, zodat zij niet aan allerlei beperkingen waren gebonden:

Broeders en zusters, u bent geroepen om vrij te zijn. Misbruik die vrijheid (echter) niet om uw eigen verlangens te bevredigen, maar dien elkaar in liefde. (Gal 5:13)

In de tijd waarin (of in de omgeving waaraan) Johannes zijn brieven schreef, waren er al gelovigen die daarom zelfs ontkenden dat de Christus in een aards lichaam was gekomen (1 Johannes 4:2):

Iedere geest die belijdt dat Jezus Christus als mens [letterlijk: in het vlees] gekomen is, komt van God. Iedere geest die dit niet belijdt, komt niet van God; dat is de geest van de antichrist.

Er zijn veel dwaalleraren in de wereld verschenen die de komst van Jezus Christus als mens [letterlijk: in het vlees] niet belijden. Dat nu is de verleider, de antichrist! (2 Joh 7)

In de hoofdstukken 5 en 6 zullen we nader ingaan op zowel de eigenschappen als de gevaren van deze beide vormen van dwaalleer: het Joodse wetticisme en het Griekse vrijdenken. Voor nu is het voldoende dat u weet van het bestaan ervan.

Hoofdstuk 3

Valse schijn

In dit hoofdstuk maken we een kleine inventarisatie van de sleutelwoorden uit Jezus' rede, die later terugkomen in de brieven van de apostelen. En vervolgens kijken we kort naar het feitelijke gebruik dat de verschillende apostelen daar dan van maken.

Dan is het moment gekomen aandacht te besteden aan de sleutelwoorden uit Jezus' rede, die regelmatig terugkomen in de brieven van de apostelen. Kader 1 op bladzijde 27 geeft daarvan een lijstje. Al naar gelang de gebruikte Bijbelvertaling worden deze in het Nederlands verschillend weergegeven. Het is echter niet nodig dat u deze woorden als zodanig onthoudt, zolang u hun strekking maar helder voor ogen hebt. Ze zijn onze gids bij deze studie, omdat ze de koppeling leggen tussen Jezus' rede op de Olijfberg en de gedachtegang van de apostelen in hun brieven. In de kaders op de bladzijden 28 t/m 33 staan de teksten van Jezus' rede op de Olijfberg, en van de brieven van de apostelen waar we al enkele malen naar gekeken hebben. De sleutelwoorden zijn in de teksten van deze kaders vet weergegeven, en genummerd met de nummers uit de woordtabel in kader 1 op bladzijde 27. Zo kunt u gemakkelijk de koppelingen zien tussen Jezus' rede en het gebruik dat de apostelen daarvan maken. Het gaat om de volgende woorden:

Dwalen

Allereerst is er het woord 'dwalen' of 'misleiden'. Dwalen betekent dat je je op een weg bevindt die je niet brengt waar je wilt wezen: een dwaalweg. Misleiden betekent dat je anderen zo'n weg laat gaan. Het Griekse woord is *planaō*. Daar zijn dan weer van afgeleid woorden als *planè*, 'dwalings' of 'dwaalleer', en *planos* (meervoud *planoi*), 'misleider' of 'dwaalleraar', iemand die je doet dwalen. In het verband van deze studie hebben deze woorden steeds te maken met onjuiste of verkeerde leer.

Pseudo

Dan is er een groep woorden die allemaal beginnen met het voorvoegsel *pseudo*. te maken hebben met valse schijn. Dat is afgeleid van het woord *pseudos*, dat 'leugen' betekent. In de NBG-vertaling wordt het vrijwel altijd vertaald met behulp van het bijvoeglijk naamwoord 'vals'. Een *pseudo*-iets is dan een 'valse wat-dan-ook'. In deze studie geven we het regelmatig weer met het voorvoegsel 'pseudo' of anders 'schijn'. Maar belangrijk is dat u die koppeling

KADER 1: De sleutelwoorden

- | | | |
|----|---|--|
| 1. | planaō planē planos (mv: <i>planoi</i>) | dwalen, misleiden dwaling dwaalleraar, misleider |
| 2. | Pseudoprophētai | schijnprofeten |
| 3. | pseudochristoi | schijnchristussen |
| 4. | pseudadelphoi pseudapostoloi pseudodidaskaloi pseudonumos Pseudos | schijnbroeders schijnapostelen schijnleraren schijnkennis leugen |
| 5. | antichristos | surrogaatchristus |
| 6. | heteros | een ander (van meer), van andere aard |
| 7. | allos | de ander (van twee) |

met het woord 'leugen' vasthoudt: die 'schijn' is boven alles biedrieglijke schijn!

De meest prominente hiervan is *pseudoprofētēs* (meervoud *pseudoprofētai*), 'schijnprofeet'. Meestal vertaald met 'valse profeet'. In het OT was een valse profeet iemand die ten onrechte beweerde door God te zijn gezonden. In de teksten die we zullen bekijken, duidt het echter duidelijk op mensen die anderen onderwijzen in het geloof, maar dan op onjuiste wijze. Petrus duidt ze daarom aan als 'valse leraren' (*pseudodidaskaloi*, zie hierna), en Johannes als 'dwaalleraren' (*planoi*, zie de tekst onder het kopje 'dwalen', hierboven). We vinden deze term *pseudoprofētēs* in totaal drie keer in Jezus' rede op de Olijfberg (twee keer bij Matteüs en één keer bij Marcus) en nog twee keer bij Petrus en Johannes, in teksten waarin zij kennelijk naar deze rede verwijzen. Daarnaast vinden we hem nog drie keer in Openbaring, waar het kennelijk de (of een) vervulling van Jezus' profetie betreft (en tenslotte nog drie keer elders in het NT in uiteenlopende toepassing en vertaling).

Het andere belangrijke 'pseudo'- woord is *pseudochristos*, meestal vertaald met 'valse christus', of (in de NBV) 'valse messias'. Het wordt echter maar twee keer zo gebruikt, beide in Jezus' rede op de Olijfberg, en beide in combinatie met die *pseudoprofeten*. Wel lijkt Jezus wat verderop nog weer over het fenomeen 'valse christus' te spreken, maar dan in verband met mensen die komen of optreden 'in mijn naam'. In hoofdstuk 1 hebben we al uitgelegd dat de gedachte van een valse christus zowel in de Olijfbergrede

KADER 2: Jezus' rede op de Olijfberg (volgens Matteüs 24)

Vzn 5,6: Jezus antwoordde hun: 'Pas op dat niemand jullie **misleidt** ⁽¹⁾. Want er zullen velen komen die mijn naam gebruiken en zeggen: 'Ik ben de Messias', en ze zullen veel mensen **misleiden** ⁽¹⁾ ...

Vzn 11,12: Er zullen talrijke **valse profeten** ⁽²⁾ komen die velen zullen **misleiden** ⁽¹⁾. En doordat de wetteloosheid toeneemt, zal bij velen de liefde bekoelen ...

Vzn 24,25: Want er zullen **valse messiassen** ⁽³⁾ en **valse profeten** ⁽²⁾ komen, die indrukwekkende tekenen en wonderen zullen verrichten om ook Gods uitverkorenen zo mogelijk te **misleiden** ⁽¹⁾. Let op, ik heb jullie dit van tevoren gezegd.

als in de brieven vooral te maken heeft met de 'christus' die gepredikt wordt. De voortdurende combinatie met valse leraren (*pseudoprofeten*) onderstreept dat nog eens te meer.

Naast '*pseudoprofeten*' en '*pseudochristussen*' vinden we echter nog een heel scala aan 'schijnvormen', zoals 'schijnapostelen', 'schijnbroeders', 'schijnleraren' en 'schijnkennis'. Die 'schijnleraren' zijn in het Grieks *pseudo-didaskaloi* (van *didaskalos* = leraar). Dat wordt soms vertaald met 'dwaalleraren', maar de NBV vertaalt juist *planoi* met 'dwaalleraren'. We refereerden al aan *pseudos*, dat 'leugen' betekent. Het bijbehorende bijvoeglijk naamwoord betekent dan ook 'leugenachtig' of 'bedrieglijk'. Maar in de teksten die we zullen bekijken, komen we ook nog andere woorden tegen voor 'leugen' en 'bedrieglijk'. Die zijn afgeleid van andere woordstammen, maar spelen niettemin wel degelijk een vergelijkbare rol.

Ander

De apostel Paulus verwijst heel duidelijk eveneens naar Jezus' rede op de Olijfberg, maar gebruikt een wat aangepaste terminologie. Hij spreekt van een 'andere' christus en een 'ander' evangelie. Wat in de vertaling echter niet opvalt, is dat hij twee verschillende woorden gebruikt voor 'ander'. Het ene, *heteros*, kun je het best vertalen met een ander, omdat het Grieks dat gebruikt als iets anders bij een keuze uit meerdere mogelijkheden, of met de betekenis 'van andere aard'. Maar hij gebruikt ook *allos*, dat de betekenis heeft van de ander (of het andere) bij een keuze uit twee.

Jezus' rede

Voor Jezus' rede vindt u in kader 2 de versie uit het evangelie van Matteüs. Wanneer we die bekijken, ziet u dat Jezus begint met te waarschuwen voor 'misleiding', die dan zal gebeuren in zijn naam. In vers 11 geeft Hij vervolgens aan dat dat misleiden, zoals ge-

KADER 3: 2 Petrus 2

Vs 1: Toch zijn er destijds onder het volk ook **valse profeten**
(²) opgetreden, en zo zullen er ook onder u **valse leraren**
(⁴) verschijnen. Ze zullen met verderfelijke ketterijen komen
en zelfs de meester die hen heeft vrijgekocht verloochenen.
Daarmee bewerken ze spoedig hun eigen ondergang.

zegd, zal gebeuren door 'valse profeten' (*pseudoprofeten*), waarmee Hij dus kennelijk een klasse van leraren bedoelt. En in de verzen 24 en 25 legt Hij dan een koppeling tussen de begrippen 'pseudochristus', 'pseudoprofeet' en 'misleiding'.

Petrus en Johannes

Petrus vertelt in het korte citaat dat we in Kader 3 hierboven van hem geven, niet meer dan dat hij de valse leraren van zijn tijd ziet als de tegenhangers van de *pseudoprofeten* uit de tijd van het Oude Testament. Dit verklaart dat gebruik van die term 'pseudoprofeet' voor een 'valse leraar'. De vertaling geeft hier eigenlijk het woord 'dwaalleraar', en dat doet ook Johannes in het citaat op de volgende bladzijde. Maar Johannes gebruikt in het Grieks het woord *planoi* en Petrus het woord *pseudodidaskaloi*. Vandaar dat we dat wat aangepast hebben weergegeven.

De apostel Johannes gebruikt in zijn brieven het woord 'antichrist'. We komen daar nog op terug in hoofdstuk 7. Hij geeft (in 1 Johannes 2:18) aan dat zijn lezers daarmee bekend zijn, en dat kunnen we verklaren uit het feit dat hij hiermee de *pseudochristos* van Jezus' rede bedoelt. Maar zodra hij verklaart dat Jezus' profetie nu in vervulling is gegaan, spreekt hij meteen in het meervoud: 'antichristen'. Bij hem zijn die 'antichristen' daarom veel meer die valse leraren zelf. In vers 19 (niet weergegeven) geeft hij als nadere bijzonderheid, dat het om mensen gaat die afkomstig zijn uit de gemeente ('ze zijn van ons uitgegaan'), maar ze hebben kennelijk nooit tot de ware gelovigen behoord, want anders, zegt hij, 'zouden ze gebleven zijn'. De conclusie is dus, dat het gaat om voormalige gemeenteleden die de ware leer niet hebben aanvaard, of nooit hebben begrepen.

Verderop definieert hij ze als leugenaars die ontkennen dat Jezus de Christus is. In hoofdstuk 7 zullen we daar nader op ingaan, maar voor dit moment kunnen we volstaan met vast te stellen dat zij blijkbaar een onjuist beeld hadden van Jezus als de Messias. En daarmee zijn we weer op bekend terrein, want dat gold ook voor die 'pseudoprofeten' die Jezus zelf aanduidde als 'misleiders'. Johannes' term voor 'leugenaar' is *pseustès*, een woord dat nauw verwant is aan *pseudo-*, en in 1 Johannes 4 zien we dat hij de 'geest van de antichrist' definieert als een onjuiste belijdenis van

KADER 4: De brieven van Johannes

Eerste brief

2:18: Kinderen, het laatste uur is aangebroken. U hebt gehoord dat de **antichrist**⁽⁵⁾ zal komen. Nu al treden er veel **antichristen**⁽⁵⁾ op, en daardoor weten we dat dit het laatste uur is ...

Vzn 22,23: Bestaat er een grotere leugenaar dan iemand die ontkent dat Jezus de christus is? De **antichrist**⁽⁵⁾ is ieder die de Vader en de Zoon niet erkent. Ieder die de Zoon niet erkent, heeft ook de Vader niet. Wie de Zoon erkent, heeft ook de Vader.

4:1-6: Onderzoek altijd of een geest van God komt, want er zijn veel **valse profeten**⁽²⁾ in de wereld verschenen ... iedere geest die belijdt dat Jezus Christus als mens gekomen is, komt van God. Iedere geest die dit niet belijdt, komt niet van God; dat is de geest van de **antichrist**⁽⁵⁾, waarvan u hebt gehoord dat hij zal komen – nu al is hij in de wereld. U, kinderen, komt uit God voort en u hebt de **valse profeten**⁽²⁾ overwonnen, want hij die in u is, is machtiger dan hij die in de wereld heerst. Die **valse profeten**⁽²⁾ komen uit de wereld voort ... Hieraan kunnen we de geest van de waarheid en de geest van de **dwaling**⁽¹⁾ herkennen.

Tweede brief

Vzn 7-9: Er zijn veel **misleiders**⁽¹⁾ (dwaalleraren) in de wereld verschenen die de komst van Jezus Christus als mens niet belijden. Dat nu is de **verleider**⁽¹⁾, de **antichrist**⁽⁵⁾! ... Wie niet bij de leer van Christus blijft maar verder wil gaan, heeft God niet. Wie bij die leer blijft, heeft zowel de Vader als de Zoon.

de positie van Jezus als de Christus (de Messias), en dat hij dat ziet als het wezen van die 'pseudoprofeten' (als valse leraars). Uiteindelijk vat hij dat samen als de 'geest van de dwaling'. In zijn tweede brief beschrijft hij de 'antichrist' onomwonden als 'de verleider' (*planos*).

Paulus

De apostel Paulus heeft het in zijn brief aan de Galaten over 'een ander evangelie'. Eerst gebruikt hij daarvoor het woord *heteros*, wat het aanduidt als een andere opvatting. Maar daarna gebruikt hij het woord *allos*, want eigenlijk zijn er maar twee mogelijkheden: het enige echte evangelie, of een evangelie dat geen evangelie is. Anders gezegd: dat 'alternatief' bestaat helemaal niet. Het

KADER 5: De brieven van Paulus

Galaten 1

Vzn 6-9: Het verbaast me dat u zich zo snel hebt afgewend van hem die u door de genade van Christus heeft geroepen en dat u zich tot een **ander**⁽⁶⁾ evangelie hebt gekeerd. Er is geen **ander**⁽⁷⁾ evangelie, er zijn alleen maar mensen die u in verwarring brengen en het evangelie van Christus willen verdraaien. Wanneer iemand u iets verkondigt dat in strijd is met wat ik u verkondigd heb, al was ik het zelf of een engel uit de hemel – vervloekt is hij! Ik heb het al eerder gezegd en zeg het nu opnieuw: wanneer iemand u iets verkondigt dat in strijd is met wat u hebt ontvangen – vervloekt is hij!

2 Korintiërs 11

Vzn 3,4: Alleen vrees ik dat, zoals Eva door de slang op sluwe wijze bedrogen werd, uw gedachten worden weggelokt van de oprechte en zuivere toewijding aan Christus. U hebt er immers geen enkel bezwaar tegen dat iemand u een **andere**⁽⁷⁾ Jezus verkondigt dan wij hebben gedaan, of dat u een **andere**⁽⁶⁾ Geest of een **ander**⁽⁶⁾ evangelie ontvangt dan u ontvangen hebt.

De brieven aan Timoteüs

1 Tim 4:1: Maar de Geest zegt nadrukkelijk dat in de eindtijd sommigen het geloof zullen verlaten, doordat ze luisteren naar **misleiders**⁽¹⁾.

2 Tim 3:13: Slechte mensen en oplichters zullen van kwaad tot erger vervallen; het zijn **bedriegers**⁽¹⁾ die zelf **bedrogen**⁽¹⁾ worden.

2 Tim 4:3,4: Want er komt een tijd dat de mensen de heilzame leer (*didaskalia*) niet meer verdragen, maar leraren (*didaskaloi*) om zich heen verzamelen die aan hun verlangens tegemoetkomen en hen naar de mond praten. Ze zullen niet meer naar de waarheid luisteren, maar naar verzin-sels.

enige dat bestaat, zegt hij, zijn mensen die u in verwarring willen brengen, dus: die valse leraars. En hij neemt vervolgens duidelijk stelling daartegen: wie ze ook mogen zijn (al was hij het zelf!), ze zijn vervloekt! In zijn brief aan de gemeente in Korinte vergelijkt hij het met de leugen van de slang, die immers ook uitliep op vervloeking. Hier gebruikt hij dat woord *allos* voor 'de Jezus' die zulke

mensen prediken. Want ook hier geldt: er zijn maar twee mogelijkheden: óf je gelooft in de echte Jezus, óf in een valse. En dan heeft de ene 'valse' niets vóór boven de andere.

Maar ook in een aantal van zijn andere brieven geeft hij blijk de rede van Jezus op de Olijfberg uitstekend te kennen. Zowel in zijn eerste als in zijn tweede brief aan Timoteüs spreekt hij van geloofsafval als een kenmerk van 'de eindtijd'. Die zal echter niet betekenen dat mensen het geloof als zodanig de rug toe keren, maar dat ze de ware leer de rug toe keren en de voorkeur zullen geven aan leraren die iets prediken die hun beter bevalt. Hij spreekt in dat verband van 'misleiders' en 'misleiden' (bedriegen). In de tweede brief spreekt hij ook van 'leraren' (*didaskaloi*). Weliswaar geen 'valse leraren' (*pseudo-didaskaloi*), maar hij omschrijft hun leer wel als 'verzinsels' (Grieks: *mythen*), in tegenstelling tot de waarheid van het ware evangelie. Met andere woorden: ook al gebruikt hij hier niet de exacte terminologie van de rede op de Olijfberg, hij heeft Jezus' waarschuwing ook hier wel degelijk in gedachte. En het markante is hier dat hij hun 'leerlingen' niet tekent als mensen die door sluwe misleiders worden misleid, maar als gewillige slachtoffers die het juist zelf zo willen! Dat geeft nog een sinistere extra dimensie aan Jezus' waarschuwing. En aan de goedwillenden een extra reden tot uiterste waakzaamheid.

De 'wetteloze' in 2 Tessalonicenzen

Dan is er nog zijn tweede brief aan de gemeente in Tessalonica. Ook daarin vinden we weer die woorden 'dwaling' (*planè*), 'bedrog' en 'leugen' (*pseudos*). Maar ook hier vinden we dat element dat we al vonden in 2 Timoteüs 4:3 en 4, namelijk dat dit te maken heeft met geloofsafval, en dat sommigen het zelf zo willen hebben: ze hebben er een welgevalen aan, zegt Paulus. Het bijzondere is hier echter het verband waarin hij dit zegt. Hij waarschuwt de gemeente in Tessalonica dat zij de wederkomst niet al te snel moeten verwachten, want deze afval moet eerst komen. En wat ook moet komen is wat hij noemt 'de mens van de wetteloosheid' of 'de wetteloze' (zie kader 6 op de volgende bladzijde). Hij omschrijft deze als 'zoon van het verderf' (dat wil zeggen: iemand die bestemd is om door God vernietigd te worden) en 'tegenstander'. Hij zal zich in 'de tempel' zetten en de mensen verleiden met tekenen en wonderen. Maar dat waren precies de eigenschappen van die valse leraren waar Jezus het over had (zie Kader 2 op bladzijde 28). Wanneer we voor die tempel Gods de 'geestelijke tempel' lezen, dus de gemeente, zijn we weer helemaal terug bij Jezus' rede op de Olijfberg: die 'wetteloze' van Paulus is die *pseudochristos* van Jezus, die 'valse leraar', die zich als leraar in de plaats stelt van de echte Christus en diens leer. Paulus' waarschuwing in deze brief berust dus niet op een speciale openbaring, zoals velen menen, maar gaat evenals al die andere terug op Jezus' eigen woorden op de Olijfberg.

KADER 6: De brieven van Paulus - 2 Tessalonicenzen 2

Vzn 3,4,9-12: Laat niemand u misleiden, op welke wijze ook, want eerst moet de afval komen en de mens van de wetteloosheid zich openbaren, de zoon van het verderf, de tegenstander, die zich verheft tegen al wat God of voorwerp van verering heet, zodat hij zich in de tempel Gods zet, om aan zich te laten zien, dat hij een god is ... Diens komst is naar de werking van de satan met allerlei krachten tekenen en **bedrieglijke** ⁽⁴⁾ wonderen, en met allerlei verlokkende ongerechtigheid, voor hen, die verloren gaan, omdat zij de liefde tot de waarheid niet aanvaard hebben, waardoor zij hadden kunnen behouden worden. En daarom zendt God hun een **dwaling** ⁽¹⁾, die bewerkt, dat zij de **leugen** ⁽⁴⁾ geloven, opdat allen worden geoordeeld, die de waarheid niet geloofd hebben, doch een welgevalen hebben gehad in de ongerechtigheid. (NBG'51)

Wetteloos

In het OT is 'wetteloze' een uitdrukking voor iemand die de Wet van Mozes niet in acht neemt; het wordt gewoonlijk vertaald met 'goddeloze'.

In het NT wordt 'wetteloosheid' meestal ook gebruikt voor alle gedrag dat ingaat tegen Gods geboden. Het wordt afwisselend vertaald met 'wetteloosheid', 'wetsverachting' of 'ongerechtigheid' (zowel NBG'51 als NBV) en de NBV duidt de 'bedrijvers van wetteloosheid' in één geval zelfs aan als 'wetsverkrachters'. Dat zijn krachtige termen, en ze duiden dan ook vooral op mensen die op flagrante wijze, en gewoonlijk ook willens en wetens, Gods geboden negeren. Johannes stelt in zijn eerste brief 'wetteloosheid' daarom gelijk aan 'zonde' (3:4), want zonde is nu precies alles wat tegen God ingaat. In de Bergrede noemt Jezus 'wettelozen' als de mensen die 'in zijn naam' hebben geprofeteerd en krachten gedaan, maar die Hij bij het oordeel zal verwerpen als volgelingen die Hij 'nooit heeft gekend' (Matteüs 7:22,23), en ook in zijn rede op de Olijfberg waarschuwt Hij voor toenemende 'wetteloosheid' (zie Kader 2 op blz. 28).

'Wetteloze' heeft in het NT een veel breder scala aan nuances. In de meest 'milde' vorm duidt het simpelweg op mensen die niet tot het verbondsvolk behoren (dus: heidenen). Vervolgens wordt het gebruikt voor zondaars, die op welke manier dan ook Gods Wet (maar soms ook de menselijke wetten) hebben overtreden. En in het meest extreme geval duidt ook dit woord op volslagen goddeloos gedrag: Petrus gebruikt het zo voor de inwoners van Sodom.

Hoofdstuk 4

Paulus en de Judaïsten

In dit hoofdstuk willen we wat uitgebreider kijken naar de activiteiten van de Judaïsten, die op de achtergrond van Paulus' prediking voortdurend aanwezig zijn. Het is tekenend voor een machtsstrijd, waarbij de tegenstanders van de apostel in hun misplaatste geloofsijver niet aarzelen juist hemzelf af te schilderen als een prediker van valse leer.

De Judaïsten in Syrien Galatië

We zagen al dat er kort na Paulus' prediking in Klein Azië problemen ontstonden met christenen afkomstig uit de kringen van orthodoxe Joden. Zij predikten de besnijdenis en het houden van de Wet, als voorwaarde voor behoudenis. God had door Jesaja verkondigd, dat Hij zijn Verbond met Israël zou uitbreiden naar alle volken (zie kader bladzijde 96). Maar deze predikers zagen het, in hun eeuwenlange Joodse traditie, precies omgekeerd: alleen inlijving van die heidenen in het jodendom kon de oplossing zijn. In Handelingen 15 lezen we dat zij met hun opvattingen in Antiochië komen, en dat zij daar op verzet van Paulus en Barnabas stuiten:

En sommigen, uit Judea gekomen, leerden de broeders: Indien u zich niet besnijden laat, naar het gebruik van Mozes, kunt u niet behouden worden. En toen er van de zijde van Paulus en Barnabas geen gering verzet en tegenspraak tegen hen ontstond, droegen zij Paulus en Barnabas ... op zich tot de apostelen en oudsten te Jeruzalem te begeven naar aanleiding van dit geschil. (Hand 15:1,2 NBG'51)

Maar uit Paulus' brief aan de Galaten blijkt dat zij ook al verder zijn getrokken en de nieuw-bekeerde gelovigen in Galatië overtuigd hebben van hun 'gelijk'. We moeten beseffen dat de uitdrukking 'geen gering verzet en tegenspraak' duidt op felle tegenstand. De NBV vertaalt hier dan ook: 'Dit leidde tot grote onenigheid met Paulus en Barnabas en mondde uit in een felle woordenstrijd' (vers 2). Hoe hoog het Paulus zat, blijkt ook uit die uitspraak in zijn brief aan de Galaten, die we al zagen: 'Ik heb het al eerder gezegd en zeg het nu opnieuw: wanneer iemand u iets verkondigt dat in strijd is met wat u hebt ontvangen – vervloekt is hij!' En we hebben in het vorige hoofdstuk ook gezien waarom: hij ziet dit (terecht) als dwaalleer, en wel het soort waar Jezus zelf met alle kracht tegen had gewaarschuwd. Uiteindelijk wordt de zaak in Jeruzalem uitgesproken, en worden Paulus en Barnabas in het gelijk gesteld. Er wor-

den dan afgezanten met een brief naar Antiochië gestuurd, die de opdracht hebben de zaak ook mondeling nog een keer toe te lichten (Handelingen 15:23 en 27). We zullen moeten aannemen dat ook de jonge gemeenten in Galatië op de hoogte zijn gesteld. En daarmee lijkt de zaak te zijn afgedaan.

De Judaïsten in Macedonië en Achaje

Maar aanhangers van orthodoxe opvattingen laten zich niet zo gemakkelijk uit het veld slaan. Op zijn tweede zendingsreis komt Paulus in Europa, en sticht gemeenten in Macedonië en het eigenlijke Griekenland (in die tijd Achaje genaamd). Maar na verloop van tijd moet hij constateren dat er toch weer van zulke Joodse predikers rondgaan, die nu hun opvattingen dáár proberen te slijten. We weten niet precies wie ze waren, maar het ligt voor de hand te veronderstellen dat het bekeerlingen waren uit orthodox Joodse kringen, mogelijk voormalige priesters. Wegens hun wet-tisch-Joodse opvattingen duidt men ze gewoonlijk aan als 'Judaïsten'. Uit de beschrijving die Paulus in 2 Korintiërs 10 en 11 van hen geeft, kunnen we ons wel een beetje een beeld van hen vormen:

Wij (Paulus, en zijn medewerkers) zijn niet zo overmoedig ons te vergelijken met degenen die zichzelf zo aanprijzen, laat staan ons aan hen gelijk te stellen. Zij tonen hoe dom ze zijn door zichzelf als maatstaf en norm te nemen. (2 Kor 10:12)

U hebt er immers geen enkel bezwaar tegen dat de eerste de beste (NBG'51) u een andere Jezus verkondigt dan wij hebben gedaan, of dat u een andere Geest of een ander evangelie ontvangt dan u ontvangen hebt. Ik denk dat ik in geen enkel opzicht de mindere ben van die geweldige 'apostelen' van u (2 Kor 11:4,5).

Ik zal mijn werk op dezelfde manier blijven doen om die 'apostelen' de kans te ontnemen met hun gewichtigdoenerij dezelfde roem te oogsten als wij. Schijnapostelen zijn het, die zich door oneerlijk te werk te gaan voordoen als apostelen van Christus. (vzn 12,13)

Dit gaat dus niet over echte apostelen uit de groep van twaalf; dit gaat over mensen die zichzelf beschouwen of gedragen als apostelen, maar daar niet toe aangesteld waren, en Paulus dus 'schijnapostelen' (Grieks: *pseudoapostoloi*) noemt. Waarmee hij hen dus aanmerkt als die valse leraars, waar het hier voortdurend over gaat.

Paulus is diep teleurgesteld dat dit probleem opnieuw opduikt. Bovendien moet hij in zijn bestrijding ervan rekening houden met het feit dat deze Judaïsten hem bewust zwart gemaakt hebben en zijn geloofwaardigheid hebben ondermijnd. Paulus zou, in tegenstelling tot de twaalf, geen echte apostel zijn. Hij zou alleen maar zichzelf

zo aangesteld hebben (met andere woorden: hij zou juist zelf zo'n 'valse profeet' zijn) en hij zou in feite alleen maar uit zijn op geldelijk gewin (onderhouden worden door de gemeenten). Dat valt zonder veel moeite tussen de regels door te lezen uit zijn tweede brief aan de gemeente te Korinte. Zulke beschuldigingen waren trouwens ook eerder in Galatië al geuit. Niet voor niets hadden zijn tegenstanders daar toen nadruk gelegd op zijn onenigheid met Petrus in Antiochië (zie Galaten 2:11-14). De suggestie was maar al te duidelijk: die Paulus was geen echte apostel, want toen het ging over het houden van de Wet, was zelfs Petrus het met hem oneens geweest. In zijn brief aan Korinte moet hij al zijn diplomatieke kwaliteiten aanspreken om zijn argument over het voetlicht te krijgen. Hij blijkt eerst een van zijn naaste medewerkers, Titus, vooruit gestuurd te hebben om de stemming daar ter plaatse te peilen, voordat hij zelf naar Korinte reisde (2 Korintiërs 2:12, 8:17 en verder). En hoe zorgvuldig hij met zijn geloofwaardigheid moest omgaan blijkt ook uit zijn woorden in 2 Korintiërs 3, waar hij schrijft:

Hebben we net als sommige anderen [waarschijnlijk dus die Judaïsten] aanbevelingsbrieven voor of van u nodig? U bent zelf onze aanbevelingsbrief, in ons hart geschreven, maar voor iedereen te zien en te lezen: u bent zelf een brief van Christus, door ons opgesteld, niet met inkt geschreven maar met de Geest van de levende God, niet in stenen platen gegrift maar in het hart van mensen. (2 Kor 1:1-3)

Toch is het, blijkens wat hij van Titus heeft gehoord, weer in orde gekomen met hen (2 Korintiërs 2:14 en verder).

Paulus' poging ze in Rome vóór te zijn

Maar Paulus heeft heel goed beseft dat dit probleem dus niet eenmalig van aard was. En hij heeft besloten het de volgende keer vóór te zijn. Wanneer zulke dwalingen eenmaal vaste voet hebben gekregen, zijn ze maar heel moeilijk weer te corrigeren. Mensen hebben dan al standpunten ingenomen, en gaan zich vervolgens 'ingraven'. En dan wordt het een uitputtende loopgravenoorlog, omdat mensen nu eenmaal maar moeilijk bereid zijn eens ingenomen standpunten weer op te geven en daarmee openlijk ongelijk te bekennen. Het is veel beter de zaak vooraf uit te leggen, wanneer niemand zich nog ergens aan verbonden heeft. Een gewaar-schuw mens telt immers voor twee. En dus schrijft hij vanuit Korinte alvast een brief aan de gemeente in Rome, waar hij (na eerst een bezoek aan Jeruzalem te hebben gebracht, om daar de opbrengst van een collecte af te dragen) heen hoopt te gaan (zie Romeinen 15:23-28).

Een groot deel van die brief aan de gemeente in Rome behandelt daarom precies dezelfde onderwerpen als die van ongeveer 8 jaar eerder aan de Galaten, zij het meer in detail. Het lijkt alsof de brief aan de Galaten de potloodschets is en de brief aan de Romeinen

het resulterende schilderij. De brief aan de Galaten is echter heel emotioneel van toon, omdat Paulus zijn lezers, koste wat het kost, duidelijk moet maken dat ze bezig zijn een fatale vergissing te begaan:

O, onverstandige Galaten! (NBG'51) Wie heeft u in zijn ban gekregen? Ik heb u Jezus Christus toch openlijk en duidelijk als de gekruisigde bekendgemaakt? ... Bent u werkelijk zo dwaas weer op uw eigen kracht te vertrouwen, en niet langer op de Geest? Is alles ... dan voor niets geweest? Dat kan toch niet! (Gal 3:1-4)

Daartegenover is die aan de Romeinen heel academisch van toon; op een zakelijke manier wordt het probleem zo helder mogelijk uiteengezet.

Nu weten wij, dat de wet, bij al wat zij zegt, tot hen spreekt, die onder de wet zijn, opdat alle mond gestopt en de gehele wereld strafwaardig worde voor God, daarom, dat uit werken van de wet geen vlees voor Hem gerechtvaardigd zal worden, want wet doet zonde kennen. (Rom 3:19,20, NBG'51).

Paulus beseft dat hij hier de gelegenheid heeft de leer uiteen te zetten zonder tegen emoties op te lopen. En hij benut die gelegenheid ten volle.

Maar hij doet ook nog wat anders. In Romeinen 16:3 lezen we: 'Groet Prisca en Aquila, mijn medewerkers in de dienst aan Christus Jezus'. Zomaar een paar namen in een hoofdstuk vol groeten. Maar er is hier iets meer aan de hand. In Handelingen lezen we dat hij Aquila en zijn vrouw Priscilla aantreft in Korinte, nadat ze, met alle andere Joden, door Claudius uit Rome zijn verdreven (Handelingen 18:2). Later in dat hoofdstuk lezen we dat ze hem vergezellen, wanneer hij weer uit Korinte vertrekt, maar dat ze vervolgens achterblijven in Efeze (verzen 18 en 19). In zijn eerste brief aan Korinte (geschreven vanuit Efeze) doet hij namens hen de groeten, dus kennelijk zijn ze daar dan nog steeds. Maar het volgende jaar, wanneer hij zijn brief aan de gemeente in Rome schrijft, zijn ze blijkbaar weer terug in Rome. Het ligt voor de hand aan te nemen dat Paulus, terwijl de moeilijkheden in Korinte nog aan de gang waren, zijn beste medewerkers alvast vooruit heeft gezonden, na enkele maanden alsnog gevolgd door deze brief. Na zijn bezoek aan Jeruzalem hoopte hij het volgende jaar daar dan zelf ook heen te gaan, maar dat zou anders lopen. Intussen is het echter wel duidelijk dat het probleem met de Judaïsten en hun 'andere' christus zich niet zo makkelijk liet oplossen. Want, zoals we in hoofdstuk 3 al constateerden, de optie om 'de goden te behagen' door middel van het strak in acht nemen van wetten en voorschriften, heeft de mens door alle eeuwen heen aangesproken.

Deel 2

De 'andere' christussen

In dit deel gaan we dieper in op de verschillende vormen van 'valse' (dat is: onscriptuurlijke) leer die de jonge gemeente bedreigden in de tijd van de apostelen, en daarna. En vooral op de rol die het Grieks-filosofisch denken daarbij speelde.

Hoofdstuk 5

Zelf de losprijs betalen

Wie de verlossing in Christus wil mengen met een wetticistische opvatting van de Wet, geeft daarmee aan dat hij niet bereid is te erkennen dat hij zichzelf niet van de dood kan redden. Hij verwerpt Gods verlossing en vervangt die door een typisch menselijke opvatting van de verlossing. En de 'christus' die hij dan nog predikt is dan in elk geval geen unieke verlosser meer.

In Psalm 49 dichtten de Korachieten:

Geen mens kan een ander vrijkopen, wat God vraagt voor een leven, is niet te betalen. De prijs van het leven is te hoog, in eeuwigheid niet op te brengen. (Ps 49:8,9)

De NBG'51 formuleert dat, wat meer letterlijk: niemand kan zijn broeder vrijkopen, noch God de losprijs betalen. En dan moeten we, als moderne westerlingen, bij 'losprijs' niet denken aan het vrijkopen van iemand die ontvoerd is. Het bijbelse 'losprijs' beschrijft iemand die in financiële moeilijkheden was geraakt. Hij zou dan als slaaf zijn verkocht, zodat met de opbrengst daarvan de schuldeiser kon worden betaald. Onder de Wet had een naaste bloedverwant echter altijd het recht zijn verwant (broeder) weer vrij te kopen, door de eigenaar van de slaaf de koopprijs te vergoeden. In de Wet heette dit 'lossing', de bloedverwant was de 'losser' en de daarbij betaalde som geld was de 'losprijs'.

In de toepassing betekent dit beeld dat de mens zich schuldig heeft gemaakt tegenover God, en nu een slaaf is geworden. En dat gaat hem op den duur zijn leven kosten. Maar in dit geval kan geen enkele bloedverwant hem vrijkopen; de 'losprijs' is te hoog, niemand zou die kunnen opbrengen. Immers, de enige 'losprijs' die hoog genoeg zou zijn, zou een zondeloos leven zijn. Maar geen mens kan dat aanbieden, want allen hebben gezondigd en hebben daarmee hun eigen leven al verbeurd (en hebben daarom dus zelf al 'lossing' nodig). Zoals Paulus in zijn brief aan de Romeinen schrijft: 'Want allen hebben gezondigd en derven (lopen mis) de heerlijkheid van God' (Rom 3:23 NBG'51).

Uit de rest van Psalm 49 blijkt wat de Korachieten hiermee wilden vertellen: wanneer niemand een naaste bloedverwant kan vrijkopen van de dood, dan al helemaal zichzelf niet, al is hij nog zo rijk:

Nee, een mens, hoe rijk ook, ontkomt niet aan het duister [van de dood], hij is als een dier dat wordt afgemaakt. Dit is het lot van wie op zichzelf vertrouwen. (vzn 13,14)

De losprijs en de lossen

Maar de Korachieten wijzen ook op de oplossing:

mij zal God vrijkopen uit de macht van het dodenrijk. (vs. 16)

God zelf zal als 'Lossen' optreden voor wie Hem zoeken. Want Hij kan die losprijs wel betalen. Of, in een wat ander beeld, Hij kan de mens die, wegens zijn schuld aan God, als slaaf is verkocht, zijn vrijheid hergeven, door hun die schuld alsnog kwijt te schelden. Dat beeld vinden we uitgebreid terug bij de profeet Jesaja.

Buiten de Wet komt het begrip 'lossen' en 'lossen' nergens zoveel voor als in de boeken Ruth en Jesaja (in beide meer dan 20 keer). Kenmerkende teksten uit Jesaja zijn:

Over zijn getrouwen:

Want dit zegt de HEER: Voor niets zijn jullie verkocht, zonder geld koop ik jullie weer vrij [los ik jullie]. (Jes 52:3)

Over zijn verbondsvolk, als bruid:

Want je maker neemt je tot vrouw ... De Heilige van Israël zal je bevrijder ('lossen') zijn ... Ik verborg mijn gezicht voor je in laaiende toorn, één ogenblik lang, maar ik zal me weer over je ontfermen met eeuwigdurende liefde, zegt de HEER, die je vrijkoopt ('lost'). (Jes 54:6-8)

Over de stad Sion (Jeruzalem) in Jesaja 62:11 en 12:

De HEER laat overal horen, tot aan de einden van de aarde: Verkondig aan vrouwe Sion: 'Je redder komt! Zijn loon heeft hij bij zich, zijn beloning gaat voor hem uit'. Dan noemt men hen 'Het heilige volk', 'Volk dat door de HEER is vrijgekocht ('gelost')

Bij Jesaja heet dit 'het goede nieuws', of in het Grieks van de Septuaginta (de Griekse vertaling van het OT): het *euangelion*, 'het evangelie'. En God geeft daarbij uitgebreid aan, dat Hij voor dit doel een speciale 'lossen' zal laten optreden: Zijn (lijdende) Knecht. In de Evangelieën vinden we dan vervolgens alles wat we moeten weten over dit 'goede nieuws', dit 'evangelie', en over die speciale 'Lossen', die er dan tenslotte is. Alleen heet het in onze vertalingen dan verlossing en verlosser. En maar weinigen beseffen wat de bijbelse achtergrond is van dit woord: het vrijkopen (lossen) van Gods getrouwen uit de slavernij van de dood, waar ze wegens hun niet af te betalen schuld in terecht waren gekomen. Met dat in gedachte kunnen we dan nu gaan kijken wat er zo verkeerd was aan de opvattingen van de Judaïsten. En dat kunnen we uiteraard nergens beter doen dan in die eerdergenoemde brieven van Paulus aan de Galaten en de Romeinen.

Gerechtigheid door de Wet en buiten de Wet om

In zijn Romeinenbrief betoogt hij dat de Wet niet kon redden, en dat die daar ook eigenlijk niet voor bedoeld was. De Wet vertelt hooguit hoe het zou moeten, en verder spreekt hij over straffen en sancties voor wie daar niet aan voldoen. En dat maakt alleen maar duidelijk dat het ons mensen niet lukt uit eigen kracht aan Gods maatstaven te voldoen:

Wij weten dat de wet in alles wat hij zegt alleen tot degenen spreekt die aan de wet zijn onderworpen. Maar uiteindelijk wordt ieder mens het zwijgen opgelegd en staat de hele wereld schuldig voor God. (Rom 3:19)

En zijn conclusie daaruit is dan ook:

Door het naleven van de wet heeft nog nooit iemand rechtvaardigheid jegens God verkregen. Integendeel, juist door de wet weten we wat zonde is. (vs. 20, vrije vertaling)

De Wet biedt een maatstaf voor wat absolute rechtvaardigheid in Gods ogen inhoudt. En wanneer we die maatstaf aanleggen kunnen we alleen maar constateren dat we tekort schieten. De Wet maakt ons bewust van het probleem, maar biedt niet de oplossing. Die oplossing noemt hij dan in de volgende verzen.

Nu is er echter buiten de wet om gerechtigheid van God zichtbaar geworden (NBG'51), waarvan de wet (zelf) en de profeten al getuigen: God schenkt vrijspraak aan allen die in Jezus Christus geloven. En er is geen onderscheid. Iedereen heeft gezondigd ... en iedereen wordt uit genade, die niets kost, door God als een rechtvaardige aangenomen omdat hij ons door Christus Jezus heeft verlost. (vzn 21-24)

Die 'vrijspraak' betekent dus niet dat we in Christus rechtvaardig zijn, want allen hebben gezondigd. Het betekent dat we door God in Christus worden aangenomen alsof we rechtvaardig waren. Die vrijspraak wordt ons geschonken, en daarmee is het dus eigenlijk geen echte vrijspraak (wat de NBV enigszins suggereert) maar genade, dat is: gratieverlening! De Wet wordt buiten werking gesteld doordat het vonnis, dat we op grond van die Wet wel degelijk zouden hebben verdiend, niet van toepassing wordt verklaard. Dat is inderdaad een oplossing 'buiten de Wet om'.

Het is het één of het ander

Wie inziet dat de Wet slechts veroordeling brengt, en dat de genade buiten de Wet om gaat, zou ook moeten inzien dat die twee dus nooit kunnen samengaan. En dat zet Paulus dan ook uiteen in zijn brief aan de gemeenten van Galatië:

Christus heeft ons bevrijd [vrijgelaten als een slaaf uit slavernij] opdat wij in vrijheid zouden leven; houd dus stand en laat u niet opnieuw een slavenjuk opleggen. Luister naar wat ik, Paulus,

tegen u zeg: als u zich laat besnijden, zal Christus u niets baten. Ik verzeker u dat iedereen die zich laat besnijden verplicht is om de wet volledig na te leven. Als u probeert door God als een rechtvaardige te worden aangenomen door de wet na te leven, bent u van Christus losgemaakt (afgesneden) en hebt u Gods genade verspeeld. (Gal 5:1-4)

De Wet houden, zegt Paulus, helpt alleen wanneer je de gehele Wet houdt. Wie daar niet in slaagt (en geen mens slaagt daar volledig in), verspeelt zijn leven en kan alleen nog maar hopen op de 'lossing', het verlossingswerk van Christus. Wanneer je eenmaal in de fout bent gegaan, ben je verkocht als slaaf van de zonde. Als je dan nog vertrouwt op 'eigen gerechtigheid', ben je als iemand die tóch probeert zijn eigen losprijs te betalen. Maar dan zal Christus je niet baten. Wie niet bereid is te erkennen dat hij de losprijs niet kán betalen, en het toch langs die weg probeert, heeft – volgens Paulus – daarmee Gods aanbod om die losprijs voor hem te betalen, dus Gods gratie, Gods genade, verspeeld.

Natuurlijk betekent dit alles niet, dat we God niet meer zouden behoeven te gehoorzamen, omdat Jezus alles al voor ons gedaan zou hebben. De verlossing betekent in de kern dat de verbroken band met God weer is hersteld. En die herstelde relatie kán niet samengaan met een volharden in precies dat gedrag dat de breuk in het verleden veroorzaakte. Waar het om gaat, is echter dat wij moeten erkennen dat wijzelf niet in staat zijn de losprijs te betalen. Dat heeft iemand anders voor ons moeten doen. En wie dat niet kan of wil inzien, voor hem is die betaling niet 'rechtsgeldig'. En uiteraard is het gevolg van die erkenning, van dat inzicht, dat we onze uiterste best zullen doen die herstelde relatie niet opnieuw te verbreken. En daarom proberen we er alles aan te doen om niet opnieuw in zonde te vervallen. Maar waar Paulus het over heeft, is dat wij niet moeten menen dat wij met ons gedrag zelf een deel van de losprijs kunnen bijdragen. Wanneer wij verder in overeenstemming met Gods wil leven, betekent dat alleen dat de schuld niet nog verder oploopt, niet dat die vermindert.

Wat was dan het doel van de Wet?

Voordat we hier nog wat dieper op ingaan, moeten we echter eerst nog wat anders bekijken om mogelijke misverstanden te vermijden: als de Wet niet kan redden, wat was dan het doel ervan? Twee hoofdstukken eerder, in Galaten 3, betoogt Paulus dat er alleen behoudenis is door het geloof in Jezus als Verlosser. Maar vóór die tijd, dus voordat de Verlosser was geopenbaard en zijn verlossingswerk had verricht, stond de mens onder 'toezicht' van de Wet. Hij gebruikt hiervoor een beeld: hij noemt de Wet een 'tuchtmeester' (NBG'51), of meer letterlijk een 'pedagoog'. Dat woord duidde in voornamelijk Griekse families een betrouwbare slaaf aan, die verantwoordelijk was voor de opvoeding en scholing van de kinderen, en die de vader gezag over hen had verleend:

Voordat dit geloof [= deze behoudenis door geloof] kwam, werden we door de wet bewaakt; we leefden onder gezag tot het geloof geopenbaard zou worden. Kortom, de wet hield toezicht op ons [letterlijk: fungeerde als *pedagoog* voor ons] totdat Christus kwam, (waarna) we door ons geloof op God als rechtvaardigen zouden kunnen worden aangenomen. Maar nu (die behoudenis door) geloof gekomen is, staan we niet langer onder toezicht [namelijk van die pedagoog]. (Gal 3:23-25)

Met andere woorden: voordat de Verlosser zijn verlossingstaak had kunnen volbrengen, stond de mens onder 'toezicht' van de Wet, die hem moest opvoeden in een godvruchtig leven. Dat leerde hem hoe het moest, maar bewerkte op zich geen behoudenis.

Paulus gebruikt nog een ander beeld, eveneens gebaseerd op de positie van kinderen: een minderjarige zoon staat onder toezicht van iemand die zijn vader daarvoor heeft aangesteld, ook al zal hij, wanneer hij eenmaal volwassen is, de erfgenaam zijn. Omdat zijn vader dat zo heeft geregeld:

Ik bedoel dit: zolang een erfgenaam onmondig is, verschilt hij in niets van een slaaf, ook al is hij de (toekomstige) eigenaar van de hele erfenis. Hij staat onder voogdij en toezicht, totdat het door zijn vader vastgestelde tijdstip is gekomen. (Gal 4:1,2)

En zo, zegt hij, functioneerde ook de Wet:

Op dezelfde manier waren ook wij, toen we nog onmondig waren, onderworpen aan de 'eerste beginselen' [zie voetnoot bladzijde 22]. Maar toen de tijd gekomen was, zond God zijn Zoon.

Die Zoon was zelf ...

... geboren uit een vrouw en onderworpen aan de wet, maar gezonden om ons vrij te kopen [te *lossen*] van de wet opdat wij zijn kinderen zouden worden, (vzn 3-5).

Zijn argument is dus in feite dat de Wet niet kan redden, en daar ook nooit voor bedoeld was. De Wet had een opvoedkundige taak, die er in de praktijk echter vooral op neerkwam dat hij de mens zijn tekortkomingen liet zien, en hoe groot die waren. Redding is er alleen door het (ver)lossingswerk van Christus. Want ook Hij was door zijn geboorte een mens als wij en, net als al zijn volksgenoten, onderworpen aan de Wet. Maar omdat Hij niet faalde, was Hij wel in staat de volle losprijs te betalen. En omdat het de volle losprijs was hoeft daar ook niets meer aan te worden toegevoegd.

Het wettisch denken

Stap voor stap legt Paulus de fundamentele denkfout bloot, die aan de basis ligt van het ijveren van de Judaïsten: zulk wettisch denken maakt van de behoudenis ten diepste toch een soort doehet-zelf verlossing. Wanneer je het (al is het maar ten dele) moet hebben van het zo stipt mogelijk in acht nemen van allerlei regels

en voorschriften, ben je uiteindelijk toch bezig je eigen behoudenis te verdienen. Zelfs wanneer je bereid bent 'goedgunstig toe te staan' dat Gods Zoon ook nog wat bijdraagt. En het betekent daarmee ook dat je eigenlijk toch een situatie probeert te creëren waarin je 'recht' hebt op behoudenis. Juist Paulus beseft maar al te goed hoe dat werkt. Hij was zelf zo'n extreme ijveraar voor de Wet geweest, en had de harde les moeten leren dat hij daarmee uiteindelijk tegen God had gestreden in plaats van vóór Hem. En alleen door Gods genade was hij niet ter plekke afgebrand, maar ondanks dat alles toch in genade aangenomen. Die ervaring en dat inzicht hebben zijn hele verdere leven bepaald, en hij wordt niet moe dat telkens weer onder de aandacht te brengen:

Als anderen menen op (eigen verdienste) te kunnen vertrouwen, dan kan ik dat zeker ... Aan wat er in de wet over gerechtigheid staat, voldeed ik volledig [hij bedoelt dit uiteraard naar menselijke maatstaf, niet naar Gods maatstaf]. Maar wat voor mij winst was, ben ik omwille van Christus als verlies gaan beschouwen ['winst' en 'verlies' zijn hier boekhoudkundige termen!]. Sterker nog, alles beschouw ik als verlies. Het kennen van Christus Jezus, mijn Heer, overtreft immers alles. Omwille van hem heb ik alles prijsgegeven; ik heb alles als afval (vuilnis, NBG'51) weggegooid. (Flp 3:4-8 NBG'51/NBV)

En zijn conclusie is dan:

Ik wilde Christus winnen en één met hem zijn – **niet** door mijn eigen rechtvaardigheid omdat ik de wet naleef, **maar** door die van God, de rechtvaardigheid die er is door het geloof in Christus. (vzn 8,9)

Als er iets is dat hij heeft geleerd, dan is het wel het feit dat er een onoverbrugbare kloof gaapt tussen het verwerven van behoudenis door het houden van een Wet, en de verlossing in Christus. En dat gaat verder, veel verder, dan wat theologische overwegingen. Het bereiken van redding door het plezieren van de god of de goden die daar over gaan, via het stipt in acht nemen van strikte regels, is een algemeen menselijke eigenschap. Zulk wettisch denken heeft daarom altijd heel veel godsdiensten gekenmerkt van volken in alle tijden. Daarmee is het bij uitstek 'de menselijke weg'. Gods oplossing was er echter een van totaal andere aard: het betalen van een losprijs door een derde partij: de Verlosser. Wie niet bereid is dat ten volle te aanvaarden, verwerpt daarmee Gods oplossing en stelt die van hemzelf daarvoor in de plaats. En daarmee beeldhouwt hij zich dus een 'andere christus' dan die welke God hem heeft aangewezen.

De doorn in het vlees

Dat Paulus dit inderdaad ziet als kenmerkend voor heidense godsdiensten, wordt duidelijk uit een toespeling die hij maakt in zijn

Kunnen wij dan onbeperkt zondigen?

Bij de verkondiging van deze opvattingen is de apostel kennelijk voor de voeten geworpen, dat zo'n standpunt er op neer zou komen dat het dan helemaal niet meer uit zou maken hoe we leven. Het zou erop neerkomen dat we, wanneer we eenmaal verlost zijn, die gehele Wet aan onze laars zouden kunnen lappen, en alles doen wat God verboden heeft. Dat is uiteraard een drogreden, maar wel een verleidelijke, omdat de aard van de denkfout niet onmiddellijk duidelijk is. Paulus geeft het antwoord in twee 'etappen', al gaat dat in de vertaling helaas wat verloren. Dat laatste proberen we hier op te lossen door de vertaling (op grond van het achterliggende Griekse taalgebruik) wat explicieter te maken.

Het argument van zijn tegenstanders was in feite dat je dan, door te zondigen, God de kans zou geven om des te meer genade te tonen. Dat formuleert hij als volgt:

Betekent dit nu dat we moeten doorgaan met zondigen om de genade te laten toenemen? Dat in geen geval. Hoe zouden wij, die dood zijn voor de zonde, nog in zonde kunnen leven? (Rom 6:1,2)

Hij legt dan uit dat de doop een symbolisch sterven met Christus is, en dat wij als een volkomen nieuw mens weer uit die doop dienen op te staan. Wie gewoon maar doorgaat met zijn oude leven is geen nieuwe mens, en dus niet 'in Christus'. En die oude mens was en is niet verlost.

Vervolgens gaat hij in op een minder verstrekkende suggestie: Goed, we kunnen niet doorgaan met ons oude leven, zelfs niet met als argument dat we daarmee God de gelegenheid zouden geven meer genade te betonen; maar het zou er toch wel op neerkomen dat we niet zo verschrikkelijk ons best hoeven te doen, want onze fouten worden ons toch wel vergeven omdat we nu recht hebben op Gods genade:

Betekent dit nu dat we (zonder bezwaar) kunnen zondigen omdat we (toch) niet onder de wet staan, maar onder de genade leven? Absoluut niet. (vs. 15)

Dat, eveneens valse, argument bestrijdt hij door erop te wijzen dat wij zijn als slaven die uit het eigendom van de ene meester (de zonde) zijn losgekocht, en in eigendom van een andere meester (gehoorzaamheid) zijn overgegaan. En een slaaf is nu eenmaal verplicht zijn huidige heer met alle loyaliteit te dienen. Hij kan zich niet permitteren af en toe nog wat 'bij te klussen' voor zijn vroegere meester: het is alles of niets! In Romeinen 8 zal hij dan uitleggen waar het wel op aankomt: op onze mentaliteit, die hij aanduidt als 'de geest' of 'de gezindheid' van Christus.

tweede brief aan Korinte. Die is daarom zo interessant, omdat hij die niet maakt in het kader van een stukje Schriftuitleg, maar als een terloopse opmerking, die een onverwacht inkijkje biedt in zijn denkwereld. In verband met zijn betoog over de Judaïsten zegt hij:

Daarom is mij, opdat ik mij niet te zeer zou verheffen (Grieks: *huperairōmai*), een doorn in het vlees gegeven, een engel van de satans, om mij met vuisten te slaan (Grieks: *kolaphizō*), opdat ik mij niet te zeer zou verheffen (*huperairōmai*). (2 Kor 12:7 NBG'51)

Dat lijkt een wat terloopse opmerking, maar hij staat bol van de bijbelse aanhalingen. Dat 'verheffen' komt maar één keer elders voor in het NT, en wel in Paulus' eigen brief aan de gemeente in Tessalonica. Daar spreekt hij over een 'wetteloze' (zie het kader op bladzijde 34), die zich verheft (*huperairōmai*) boven al wat goddelijk en heilig is. Paulus zegt hier dus dat hij in toom wordt gehouden om niet al te trots te worden op zijn werk en status, waarmee hij zich in feite zou verheffen boven God Zelf, Wiens werk hij immers doet. Daarom wordt hij belaagd door een 'engel' (letterlijk: afgezant) van de 'tegenstander'. Die 'slaat hem met vuisten'. Die laatste uitdrukking vinden we voor het eerst in het NT bij de vernedering van Jezus zelf, bij zijn verhoor door de Joodse Raad (Matteüs 26:67, Marcus 14:65). Daarna gebruikt Paulus de uitdrukking in zijn eerste brief aan Korinte, om zijn leven na zijn bekering te beschrijven (4:11). En tenslotte gebruikt Petrus hem, wanneer hij de lezers van zijn eerste brief vermaant loyaal te zijn aan de meesters en machthebbers die over hen zijn gesteld:

Immers, is er enige reden om trots te zijn wanneer u de vuistslagen (Grieks: *kolaphizō*) verdraagt die u als straf voor uw wangedrag krijgt? Het is echter een blijk van Gods genade wanneer u verdraagt wat u moet lijden voor uw goede daden ... ook Christus heeft geleden, om uwentwil, en u daarmee een voorbeeld gegeven. (1 Pet. 2:20,21)

De uitdrukking wordt dus door zowel Paulus als Petrus gebruikt voor het navolgen van Christus, en het ondergaan van vernedering en lijden in Diens naam. In plaats van zich te 'verheffen' wordt hem dus gevraagd zich (in navolging van Christus zelf) te vernederen. De sleutel tot zijn gedachtegang is echter die vermelding van 'een doorn in het vlees'. Dat woord voor doorn (Grieks: *skolops*) komt nergens anders in het NT voor, maar wel in de Septuaginta, de Griekse vertaling van het OT. Paulus verwijst daarmee naar Numeri 33, waar God het volk waarschuwt dat, als zij de Kanaänieten met hun afgodische gruwelpraktijken niet volledig uitroeien, God die zal gebruiken om hen dwars te zitten:

Maar als jullie de bewoners (van het land) niet verdrijven, zullen degenen die je van hen overlaat zich vijandig tegenover je opstellen wanneer jullie eenmaal in het land wonen; ze zullen tot

stekels in je zij en tot dorens (*skolops*) in je ogen worden. En dan zal ik met jullie doen wat ik van plan was met hen te doen. (Num 33:55,56)

Dat is ook gebeurd, en de Kanaänieten zijn voor het volk Israël een voortdurende verleiding geweest, om hun godsdienstige praktijken over te nemen of na te bootsen. Paulus vat de beide delen van de uitdrukking samen tot 'dorens in zijn zij' (de tekst heeft 'vlees', maar dat is dus zijn zijde, niet zijn ogen). En daarmee vergelijkt hij de Judaïsten dus met de Kanaänieten van weleer. Hoewel de Judaïsten zelf menen God te dienen, zelfs beter dan Paulus, zijn ze in Paulus' opvatting in werkelijkheid niet beter dan de door God vervloekte Kanaänieten met al hun menselijke, en dus afgodische, godsdienstige praktijken. Een vernietigender oordeel is nauwelijks denkbaar.

Hoofdstuk 6

De Grieken zoeken wijsheid

Het overheersende kenmerk van de kennis van de God van de Bijbel, is dat deze ons wordt geopenbaard in Zijn Woord. Maar het overheersende kenmerk van de opvattingen van de Grieken was dat alles intellectueel moest (maar ook kon) worden beredeneerd. En dat laat zich niet zinvol verenigen.

Waar het wetticisme, van het vorige hoofdstuk, was gebaseerd op een voorkeur voor menselijke praktijken, kwamen de problemen in de Griekse wereld vooral voort uit een voorkeur voor menselijke opvattingen en redeneringen. En voordat we verder gaan: we dienen hier te beseffen dat de kern van de bijbelse boodschap is, dat God niet kan worden beredeneerd, maar alleen kan worden gekend door wat Hij ons over Zichzelf openbaart. In oude tijden vond die openbaring plaats door Zijn profeten, die zich als zodanig konden 'identificeren' door 'tekenen'. In onze tijd is de Bijbel de neerslag van die oude mondelinge openbaringen. Maar ook in die vorm is het nog steeds een door God Zelf gegeven openbaring; menselijke redenering zou dit nooit hebben kunnen bereiken. Maar bij de Grieken diende juist alles logisch beredeneerd en aangetoond te kunnen worden. Willen we de botsing tussen het evangelie en het Grieks-filosofisch denken kunnen doorzien, dan moeten we ons deze tegenstelling voortdurend helder voor ogen houden. Want het gaat niet maar om een nevenaspect: het is integendeel de kern van de zaak. Paulus karakteriseerde beide tendensen in de inleiding van zijn brief aan Korinte:

De Joden vragen om tekenen [als 'bewijs' van de betrouwbaarheid van de prediker] en de Grieken zoeken [menselijke] wijsheid, maar wij verkondigen een gekruisigde Christus, voor Joden aanstootgevend en voor heidenen dwaas. (1 Kor 1:22,23)

De Griekse wereld had in vroeger eeuwen beroemde denkers voortgebracht. En hoewel de glans er in de eerste eeuw wel wat af was, hadden ze nog steeds die naam, en daar waren ze danig trots op. Vooral Athene gold in de antieke wereld nog steeds als een centrum van de filosofie. Maar wanneer we in Handelingen lezen 'Alle Atheners en de vreemdelingen die er wonen hebben immers voor haast niets anders tijd dan voor het uitwisselen van de nieuwste ideeën' (Handelingen 17:21), dan krijg je toch de indruk dat het meer om het nieuwe en opwindende ging dan om de diepgang, meer om de verpakking dan om de inhoud.

Athene

In Handelingen lezen we dat Paulus in Athene door de *Areopagus* (de Raad die moest waken over de zuiverheid van godsdienst) aan de tand wordt gevoeld over zijn leer. Voor wie de achtergrond kent, valt te raden dat ze zich zorgen maken over de superioriteit die hij toekent aan de 'god' die hij predikt. Dat zou wel eens slecht kunnen vallen bij hun beschermgodin Pallas Athene, en van boze goden (of godinnen) valt gewoonlijk weinig goeds te verwachten. Men neemt daarom aan dat zijn wat haastige vertrek uit Athene wel eens zou kunnen berusten op een 'dringend advies' in die richting, hoewel het blijkbaar toch niet tot een formele 'gerechtelijke uitzetting' is gekomen, zoals eerder in Filippi (Handelingen 16:36-39) en Tessalonica (Handelingen 17:8 en 9). Maar ook voor de minder ingewijde lezer is het duidelijk dat zij zijn 'ideeën' toch maar behoorlijk primitief vinden. Paulus had in zijn rede tot de Raad weliswaar geprobeerd aan te sluiten bij de denkbeelden van de filosofische scholen (vooral die van de stoïcijnen), maar had daar kennelijk toch niet erg veel succes mee geboekt. En de reden daarvoor is niet zo moeilijk te raden.

De lezer dient echter te beseffen dat er niet zoiets bestond als 'de' Griekse godsdienst, of zelfs maar 'de' Griekse filosofie. Om te beginnen gaapte er een enorme kloof tussen de religieuze opvattingen van de gemiddelde Griekse burger en die van hun intellectuele voorhoede. De godenwereld van de modale Griek was een ratjetoe van 'bewoners', variërend van de zogenaamde Olympische goden (het goddelijke topmanagement) tot een zeer brede basis van nimfen en halfgoden, als het ware de lokale bovennatuurlijke beleidsmedewerkers. Dit was het eindresultaat van wat we zouden kunnen omschrijven als een ruimhartig 'toelatingsbeleid', waarbij grote aantallen goden en halfgoden van zeer uiteenlopende nationaliteit en etnische herkomst waren aaneengesmeed tot een veelkleurig palet. Dat de logica in hun onderlinge relaties daarbij ver te zoeken was, was even kenmerkend als onvermijdelijk. Zo was bijvoorbeeld de oorspronkelijke Griekse Artemis een jonge maagdelijke godin, patrones van de jacht en beschermster van de bejaagde dieren, gewoonlijk afgebeeld als een slanke lichtvoetige jongedame met pijl en boog, in gezelschap van een hinde en een schare nimfen als dienaressen. De 'Artemis van Efeze' in Klein-Azië daarentegen, die we tegenkomen in Handelingen 19, was een vruchtbaarheidsgodin, afgebeeld als een brave huismoeder, met een klein dozijn borsten. Maar de modale Griek zat absoluut niet met zulke verschillen. Hij bracht loyaal zijn offers aan de goden en godinnen van zijn keuze, en gokte erop dat als je er maar genoeg te vriend hield, het je in het leven niet al te zeer tegen zou zitten. De Griekse filosofen hielden er echter totaal andere ideeën op na. Hun godenwereld bestond vooral uit abstracte begrippen, die ze zelf intellectueel beredeneerd hadden, en die daarom wel juist moesten

zijn. En hoe die abstracte wereld dan precies in elkaar stak, hing dan weer af van de filosofische 'school' waar je toe behoorde.

Daar tegenover stond dan de boodschap van het evangelie, dat Paulus kwam prediken. Die berustte absoluut niet op superieur menselijk intellect, maar integendeel op 'openbaring' door de godheid. En voor een groot deel stond dat ook nog allemaal 'star' opgeschreven in een Boek. Voor de intellectuele bovenlaag viel daar geen eer aan te behalen: het was, populair gezegd, slikken of stikken. Anderzijds zou het voor de gemiddelde Griek niet mogelijk zijn zich in te dekken of zijn risico's te spreiden via het te vriend houden van zo veel mogelijk bovennatuurlijke machthebbers, want die nieuwe religie verlangde ook nog exclusieve loyaliteit.

Korinte

Het bovenstaande gold uiteraard vooral voor een cultureel centrum als Athene. In Korinte lagen de zaken totaal anders. Dat was een havenstad, met een uitgebreid 'uitgaansleven' om het de passagierenden naar de zin te maken, en er via die weg het een en ander aan te verdienen. Uit welke sociale klasse de gelovigen daar afkomstig waren, wordt duidelijk uit de aanhef van Paulus' brief:

Denk eens (terug) aan uw roeping ... Onder u waren er niet veel die naar menselijke maatstaf wijs waren, niet veel die machtig waren, niet veel die van voorname afkomst waren. (1 Kor 1:26)

Dat klinkt nog vrij onschuldig, maar enkele hoofdstukken verder lezen we wat voor soort mensen sommigen van hen werkelijk waren geweest, voordat ze tot bekering kwamen:

Ontuchtplegers noch afgodendienaars, overspeligen, schandknappen noch knapenschenders, dieven noch geldwolven, dronkaards, lasteraars noch uitbuiters zullen deel hebben aan het koninkrijk van God. En sommigen van u zijn dat geweest (1 Kor 6:9-11)

Maar toch waren culturele aspiraties deze nieuwe bekeerlingen ook weer niet helemaal vreemd, en sommige van hen zagen hier hun kans om op grond van deze 'nieuwe filosofie' wat meer status te verwerven. Ze begonnen het te zien als een soort 'burgermansversie' van het echte filosofische werk in Athene. En Paulus moest ze ernstig vermanen dat dát niet het wezen van zijn boodschap was. Hij herinnert hen eraan dat hij niet tot hen gekomen was als een begenadigd spreker:

Broeders en zusters, toen ik bij u kwam om u het geheim van God te verkondigen, beschikte ook ik niet over uitzonderlijke welsprekendheid of wijsheid. Ik had besloten u geen andere kennis te brengen dan die over Jezus Christus – de gekruisigde. Bovendien kwam ik bij u in al mijn zwakheid en was ik angstig en onzeker [mogelijk is dit een verwijzing naar zijn voorafgaande ervaring in Athene]. (1 Kor 2:1-3)

Ook kwam hij niet met een, naar menselijke maatstaven, meeslepende boodschap:

De boodschap die ik verkondigde, overtuigde niet door wijsheid, maar bewees zich door de kracht van de Geest. (vs. 4)

En dat alles had een bedoeling, want hij had geleerd van zijn ervaring in Athene:

Want uw geloof moest niet op menselijke wijsheid steunen, maar op de kracht van God. (vs. 5)

Toch mogen zij hier niet uit concluderen dat het dus niet om echte wijsheid zou gaan: het gaat weliswaar niet om menselijke wijsheid, maar wel om goddelijke wijsheid, en daarvoor gelden andere maatstaven. En dit is dus ook geen verontschuldiging, maar een waarschuwing:

Toch is wat wij verkondigen wijsheid voor wie volwassen is in het geloof. Het is echter niet de wijsheid van deze wereld en haar machthebbers, die ten onder zullen gaan. Waar wij over spreken is Gods verborgen en geheime wijsheid, een wijsheid waarover God vóór alle tijden besloten heeft dat wij door haar zouden delen in zijn luister. (vzn 6,7)

Want (1 Korintiërs 3 vers 19):

Wat in deze wereld wijsheid is, is dwaasheid bij God.

Die waarschuwing had hij in zijn inleiding ook al laten horen:

De boodschap over het kruis is dwaasheid voor wie verloren gaan, maar voor ons die worden gered is het de kracht van God. Er staat namelijk geschreven: Ik zal de wijsheid van de wijzen vernietigen, het verstand van de verstandigen zal ik tenietdoen. (1 Kor 1:18,19)

Het is duidelijk dat hij er met alle kracht op hamert dat menselijke wijsheid niet van nut is, en dat anderzijds Gods wijsheid in deze wereld niet in tel zal zijn, hoewel die laatste nu juist wél kan redden. Maar geen mens zou zelf zo'n oplossing hebben bedacht:

Wat geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord, wat in geen mensenhart is opgekomen, dat heeft God bestemd voor wie hem liefheeft. God heeft ons dit geopenbaard (1 Kor 2:9,10)

Het gevaar van menselijke redenering

Je kunt je natuurlijk afvragen waarom hij zoveel nadruk legt op wat wellicht een wat onschuldige vorm van sociaal streven lijkt. Maar hij beseft terdege dat dit de wortel is van een onkruid dat je niet vroeg genoeg kunt bestrijden. Het begon ermee dat de eenheid in de gemeente werd verscheurd door een ernstige mate van partijvorming, die een kleinschalige kopie lijkt te willen wezen van de filosofenscholen in Athene (1 Korintiërs 1:10-17). En we moe-

ten ons daarbij niet in de war laten brengen door het feit dat hij de namen van de feitelijke leiders hier vervangt door die van hemzelf, die van een van zijn medewerkers, en die van nog een andere apostel, want het gaat hem om de praktijk als zodanig en niet om de feitelijke leiders van de partijen (vergelijk hiermee 4:6). En in een vorm van welgekozen ironie voegt hij daar Christus zelf nog aan toe, alsof dat maar één van de keuzemogelijkheden zou zijn. Wat in bepaalde zin ook eigenlijk wel zo is. Want zodra je het evangelie gaat opdelen in denkrichtingen, ga je Christus opdelen in keuzemogelijkheden, waarvan de ware Christus er dan hooguit maar één is.

Maar daar blijft het niet bij. Wanneer sommigen zover gaan dat ze de opstanding beginnen te ontkennen, in navolging van het echte filosofische werk in Athene (zie voor de filosofische achtergrond hiervan bladzijden 23-25), begint het echt uit de hand te lopen. Met grote nadruk houdt hij hun voor wat de rigoureuze consequenties zouden zijn, wanneer zij gelijk hadden:

Als er geen opstanding uit de doden is (NBG'51), dan is ook Christus niet opgewekt; en als Christus niet is opgewekt, is onze verkondiging zonder inhoud en uw geloof zinloos ... Als Christus niet is opgewekt, is uw geloof nutteloos en bent u nog een gevangene van uw zonden. (1 Kor 15:13-17)

Het punt is daarom dat het koesteren van onjuiste ideeën nog niet eens het grootste gevaar is. Het grootste gevaar is dat je op deze manier een volledig onjuiste houding ontwikkelt ten opzichte van God en Christus, en vooral Zijn openbaring. En dat zal zich op den duur altijd wreken. Ook later, in zijn brieven aan Timoteüs, komt hij daar op terug. In de eerste:

Je moet voorkomen dat bepaalde mensen (in Efeze) een afwijkende leer onderwijzen en zich verdiepen in verzinsels en einde-loze geslachtsregisters. Die leiden meer tot speculaties dan tot de vervulling van de taak die God met het geloof gegeven heeft. (1 Tim 1:4)

En in de tweede:

Roep (de gelovigen) ten overstaan van God dringend op om niet te redetwisten. Dat heeft geen enkel nut en leidt er alleen maar toe dat de toehoorders ten onder gaan ... Luister niet naar zinloos en leeg gezwets, want het voert steeds verder van God weg. (2 Tim 2:14,16)

Verwerp dwaze en onzinnige speculaties (NBG'51: strijdvragen); je weet dat ze tot ruzie leiden. En een dienaar van de Heer moet geen ruzie maken. (vzn 23,24)

Het gaat niet om de strijdvragen als zodanig, het gaat er om dat die hele aanpak op zichzelf verkeerd is. En dat hiermee bij de gelo-

vigen de gezindheid van Christus verloren gaat. En dat de 'zwakken' in geloof verloren gaan, omdat ze het allemaal niet meer kunnen volgen. Terwijl het om te beginnen helemaal niet van belang is. En dat is fataal.

De conclusie kan daarom alleen maar zijn, dat de typisch Griekse neiging tot speculatief denken en redeneren een mens niet dichterbij God brengt. De resultaten zullen toch al nooit kunnen opwegen tegen wat God Zelf in Zijn geopenbaarde woord heeft meegedeeld. En de onvermijdelijk te verwachten verschillen in bedenkzels leiden alleen maar tot felle ruzies, die niets opleveren en alleen maar de hoogstnoodzakelijke eenheid in de gemeente vernietigen. En dat gaat allemaal rechtstreeks in tegen alles wat in werkelijkheid van ons gevraagd wordt.

Samenvattend: wie deze weg gaan, zijn bezig zich een eigen 'christus' te beredeneren, en die 'christus' leidt hen vervolgens naar de ondergang in plaats van naar de verlossing.

Losbandigheid

Voordat we dit onderwerp afsluiten, moeten we nog even terug naar de tweede brief van Petrus. Petrus' brieven waren algemeen rondschrijvens aan de gemeenten in Klein-Azië. Zijn lezers vormden dus een veel grotere en meer diverse groep dan de gemeente van de havenstad Korinte. Maar ook in die gemeenten doen zich kennelijk vergelijkbare problemen voor. Want ook daar vinden we een aanklacht die direct verband houdt met de invloed van Grieks-filosofisch denken. In hoofdstuk 3 hebben we uit die brief de volgende woorden geciteerd:

Toch zijn er destijds onder het volk [van het Oude Verbond] ook valse profeten opgetreden, en zo zullen er ook onder u dwaalleraren verschijnen. Ze zullen met verderfelijke ketterijen komen en zelfs de meester die hen heeft vrijgekocht verloochenen. Daarmee bewerken ze spoedig hun eigen ondergang. (2 Pet 2:1)

In dit vers zagen we de koppeling met Jezus' rede op de Olijfberg, via de woorden 'pseudoprofeten' en 'dwaalleraren'. Maar in het daarop volgende vers zegt hij dan:

Velen zullen hun losbandig gedrag overnemen en zo de weg van de waarheid in opspraak brengen. (vs. 2)

Wat bedoelt hij, in dit verband, met 'losbandigheid'? Een beginnend bijbellezer zal dat niet uit de tekst kunnen opmaken, maar het hangt samen met een principe dat we al even aanstipten in hoofdstuk 2. We vermeldden daar dat het in Grieks-filosofische kringen gebruikelijk was ervan uit te gaan dat de 'ware' mens een onsterfelijke ziel was, die in dit leven gevangen zit in een stoffelijk lichaam, waaruit hij bij de dood wordt 'bevrijd'. Waar Petrus hier voor waarschuwt, is een denkrichting die redeneert dat je dan ook

alleen maar kunt zondigen met je geest, en niet met je (stoffelijke) lichaam. Wat je met dat lichaam doet, zou totaal niet ter zake doen. Op bladzijde 26 gingen we daar op in naar aanleiding van een opmerking van Paulus in 1 Korintiërs 6:13-16, waaruit blijkt dat sommigen kennelijk predikten dat hoererij gewoon bij het stoffelijk leven behoort. De situatie die Petrus in zijn tweede brief beschrijft gaat echter nog verder. Hij beschrijft een volslagen losbandige levensstijl:

Zij achten het een genot op klaarlichte dag te zwelgen; schandvlekken en smetten zijn zij, die in hun bedriegerijen zwelgen, als zij met u feesten; zij hebben ogen, die altijd op zoek zijn naar een overspeelster en nooit ophouden met zondigen. (2 Pet 2:13.14 NBG'51)

Aan deze mensen zelf valt niets meer te redden, zegt hij in vers 14 ('kinderen van de vervloeking zijn zij'). Maar wat hij ze kwalijk neemt, is dat zij met hun gedrag anderen ertoe brengen hen hierin na te volgen ('zij verlokken onstandvastige zielen', vers 14, en 'velen zullen hun losbandig gedrag overnemen', vers 2). En uiteindelijk zal dat erop uitdraaien dat ze zo 'de weg van de waarheid in opspraak brengen' (vers 2).

De schildering die hier wordt gegeven, doet de vraag opkomen of deze mensen eigenlijk zelf wel in hun eigen theorieën geloofden (maar mogelijk was dat inderdaad het geval), of dat ze deze alleen maar gebruikten als een schoonklinkend excuus. Maar in het volgende hoofdstuk zullen we zien dat er in elk geval in Johannes' omgeving een groep bestond die dit serieus predikte. Het lijkt er enigszins op dat de door Petrus bedoelde groep een soort afgeleide wil presenteren van de filosofie van de zogenaamde Epikureïsche school (zie bladzijde 23). Niet dat de Epikureeërs zelf zo losbandig waren, maar het lijkt een beetje een 'burgermans' versie daarvan te zijn. Op zich doet de herkomst echter niet ter zake; wat telt is de dwaling zelf. En zulke dwalingen vonden juist in de Griekse wereld een vruchtbare bodem, omdat de gehele aard van het filosofische denken daar het een schijn van superieur intellect verleende. En velen waren daar kennelijk gevoelig voor. Ook hier gold dus dat het grootste gevaar nog niet eens school in deze ideeën zelf, maar in de wijze van denken die tot dit soort uitwassen leidde. En de burger van deze Griekse wereld was volledig doordrenkt van dit soort denken.

Hoofdstuk 7

De 'surrogaat christus'

In de brieven van Johannes vinden we verwijzingen naar een valse leer die weliswaar is gebaseerd op die welke Petrus in zijn tweede brief bestrijdt, maar wezenlijk verder gaat. Het lijkt alsof deze leer veel meer is ontwikkeld door een intellectuele bovenlaag, en juist dat maakte hem des te gevaarlijker. Bovendien heeft dit de toon gezet voor wat later zou gaan volgen.

In dit hoofdstuk willen we apart ingaan op een verdere vorm van de dwaling die we in het vorige hoofdstuk zagen in de tweede brief van Petrus.

Deze verdere vorm vinden we sterk benadrukt in de brieven van Johannes, en het lijkt erop alsof hier minder sprake is van een 'burgerman versie' van de echte filosofie. Dit leest erg als een leer die is ontwikkeld door denkers die hoger op de intellectuele ladder stonden. En daarmee is hij stukken gevaarlijker, omdat er enerzijds een waas van 'deskundigheid' omheen hangt, en omdat anderzijds de 'gewone man' de essentiële denkfouten ervan minder snel zal doorzien.

De specifieke dwaling die Johannes daar bestrijdt, valt te identificeren als een vroege vorm van de leer die we in de volgende eeuw gaan tegenkomen als de 'gnostiek'. Die naam is afgeleid van het Griekse *gnosis* dat 'kennis' betekent. Gnostiek heeft te maken met het bezit van een verborgen kennis – of misschien beter: een verborgen inzicht – dat de bezitter ervan onderscheidt van, en uittilt boven, zijn omgeving. Puristen zullen aanvoeren dat het ten tijde van Johannes, historisch gezien, nog te vroeg is om al van 'gnostiek' te spreken, maar wat Johannes bestrijdt is toch ten minste herkenbaar als een vroege voorloper daarvan.

In dit verband moeten we enkele woorden wijden aan de vermoedelijke ontstaanstijd van deze brieven. Velen menen dat ze zijn geschreven aan het eind van de eerste eeuw, omstreeks het jaar 95. Johannes zou dan de laatst nog levende apostel zijn van de oorspronkelijke twaalf. Hij is dan oud, en zou er zich van bewust zijn dat met hem de laatste ooggetuige zal sterven. Deze visie stelt de ontstaanstijd van zowel het boek Openbaring als de brieven ten tijde van de vervolgingen door keizer Domitianus. Als dat klopt, zijn de ontwikkelingen waar Johannes over schrijft van latere datum dan die in de brief van Petrus. Er zijn echter aanwijzin-

gen die in elk geval de Openbaring maar misschien ook de brieven zouden plaatsen ten tijde van de eerdere vervolging door keizer Nero (54-68 na Chr.), nog vóór de val van Jeruzalem (in 70 na Chr.). De brieven zouden dan uit dezelfde tijd stammen als de tweede brief van Paulus aan Timoteüs en de tweede brief van Petrus. Dat is inderdaad vroeg voor een gnostische vorm van leer. Daar staat echter tegenover dat de oudste gnostische geschriften wel degelijk al uit een vroege tijd van de eerste kerk stammen. Gnostici zelf claimen zelfs dat de vroegste gnostische geschriften ouder zijn dan de evangeliën, en daarom dienen te worden beschouwd als Jezus' oorspronkelijke leer. Zo'n standpunt is uiteraard ingegeven door eigenbelang, maar er is feitelijk toch geen reden om in Johannes' brieven niet een felle aanval op een beginnende gnostiek te zien.

De dwaalleer

Op basis van Johannes' argumentering, vooral in zijn eerste brief, kunnen we concluderen dat de dwaalleer die hij bestrijdt kennelijk de volgende kenmerken heeft:

- De aanhangers voelden zich verheven boven hun geloofsgenoten. Dit lijkt erop te wijzen dat zij zichzelf zagen als 'ingewijden' in een inzicht dat anderen ontbrak. En dat zij daarom neerzagen op de 'oningewijden', boven wie zij zich dan verheven voelden.
- Zij menen kennelijk dat een mens met zijn lichaam niet kan zondigen. Dit zou verklaarbaar zijn wanneer zij menen dat zonde uitsluitend heeft te maken met de geest, waardoor het stoffelijke niet ter zake doet.
- Zij predikten een verschil tussen 'de Christus' en Jezus. Dit zou logisch volgen uit een opvatting dat 'de Christus' goddelijk van karakter is en daarom niet stoffelijk kan hebben bestaan. Volgens zulke opvattingen zou 'de Christus' bezit hebben genomen van 'de mens Jezus', bij diens doop in de Jordaan door Johannes de Doper. En aan het kruis zou Hij hem weer hebben verlaten, want als 'god' kon Hij zelf immers niet sterven. Aan het kruis stierf, in zo'n opvatting, uitsluitend de mens Jezus.

Dit zijn duidelijk kenmerken van wat zich later zal ontwikkelen tot de gnostiek. Wat in het kader van deze studie van belang is, is echter vooral het gegeven dat de leer, die Johannes hier zo fel bestrijdt, boven alles draait om een extreme vergoddelijking van de persoon van 'de Christus'.

Het eerste van deze drie punten is de kennelijke achtergrond van Johannes' opmerking, in het begin van zijn eerste brief:

Wie zegt in het licht te zijn maar zijn broeder of zuster haat, bevindt zich nog altijd in de duisternis. (1 Joh 2:9)

Maar welke gelovige zou zijn broeder of zuster 'haten'? Het is aan-nemelijk dat Johannes hier spreekt over dat gevoel van superiori-teit jegens de 'oningewijden' dat de aanhangers van deze leer ken-merkte. Zulke minachting staat voor hem gelijk aan een gebrek aan liefde, en in Jezus' eigen woorden is dat feitelijk een vorm van haat. Want broederliefde is de essentie van de gemeente (verzen 7 en 8, vergelijk Johannes 13:34 en 35). In de volgende hoofdstuk-ken komt hij er daarom nog een paar keer op terug.

Het tweede punt is de achtergrond van zijn opmerkingen over hen die zeggen dat zij 'zonder zonde zijn', of dat zij 'niet kunnen zondi-gen'. Zoals hier:

Indien wij zeggen, dat wij geen zonde hebben, misleiden wij onszelf en de waarheid is in ons niet. Indien wij onze zonden be-lijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, om ons de zonden te ver-geven en ons te reinigen van alle ongerechtigheid. Als we zeg-gen dat we nooit gezondigd hebben, maken we hem tot een leu-genaar en is zijn woord niet in ons. (1 Joh 1:8-10 NBG'51).

Wat zij doen, zegt Johannes, is wel degelijk zonde. En omdat zij dat willens en wetens doen, wandelen zij in de duisternis. En wie in de duisternis wandelt, is niet in Christus:

Als we zeggen dat we met hem verbonden zijn terwijl we onze weg in het duister gaan, liegen we en leven we niet volgens de waarheid. Maar gaan we onze weg in het licht, zoals hijzelf in het licht is, dan zijn we met elkaar verbonden en reinigt het bloed van Jezus, zijn Zoon, ons van alle zonde. (1 Joh 1:6,7)

Ook daar komt hij, in de loop van zijn brief nog weer op terug. En hij verbindt deze twee punten zelfs. Want wie zijn broeder niet lief-heeft, is evenzeer in de duisternis als wie niet wandelt naar Gods geboden. Één van die geboden is immers dat je je broeders en zusters lief moet hebben.

Maar het punt waar hij de meeste aandacht aan besteedt, is de natuur van Christus. Hij neemt dat meteen in de aanhef van zijn brief al op, maar komt er daarna in elk volgende hoofdstuk op te-rug. Keer op keer legt hij er de nadruk op dat 'Jezus' en 'de Chris-tus' identiek zijn, en dat Jezus zelf Gods Zoon is (zie kader volgen-de bladzijde, alle aanhalingen uit de NBG'51). Uit de korte tweede brief blijkt dat er intussen al rondreizende predikers zijn die deze leer verkondigen. En uit de eveneens zeer korte derde brief blijkt dat er al plaatselijke leiders zijn opgestaan die gemeenteleden die zich daartegen verzetten, uit de gemeente zetten. Dit punt van de natuur van Christus zullen wij daarom in meer detail bekijken.

De noodzakelijke menselijkheid van Christus

De basis van dit alles is uiteraard hun overtuiging dat 'de Christus' goddelijk was. En in de Griekse opvatting kon het goddelijke on-mogelijk een stoffelijke vorm hebben. En dus kon die Jezus van

1 Johannes

- 1: 3 Onze gemeenschap is met de Vader en met zijn Zoon Jezus Christus.
- 1: 7 Het bloed van Jezus, zijn Zoon, reinigt ons van alle zonde.
- 2:22 Wie is de leugenaar dan wie loochent, dat Jezus de Christus is?
- 3:23 En dit is zijn gebod: dat wij geloven in de naam van zijn Zoon Jezus Christus.
- 4:2-3 Iedere geest, die belijdt, dat Jezus Christus in het vlees gekomen is, is uit God; en iedere geest, die Jezus niet belijdt, is niet uit God.
- 4:15 Al wie belijdt, dat Jezus de Zoon van God is - God blijft in hem en hij in God.
- 5: 1 Een ieder, die gelooft, dat Jezus de Christus is, is uit God geboren.
- 5: 5 Wie is het, die de wereld overwint, dan wie gelooft, dat Jezus de Zoon van God is?

Nazaret onmogelijk zelf 'de Christus' zijn. Dat alles volgde, naar hun mening, onvermijdelijk uit een, in hun ogen, volkomen logische beschouwing van wat zij hielden voor de feiten. En zij konden het weten, want zij waren de denkers. En als je dat zo logisch kon beredeneren uit wat er, volgens hen, in de Bijbel stond, dan was die conclusie dus ontegenzeggelijk even waar als wanneer die in zoveel woorden zélf in de Bijbel zou staan. En wanneer de minderen onder hen, de 'oningewijden', niet de intellectuele capaciteiten bezaten om dat zelf te kunnen inzien, moesten zij dat maar aannemen van die 'deskundigen'. En als sommigen het daar niet mee eens waren, dan restte er maar één ding: uit de gemeente zetten. Maar, los van de al of niet juiste logica van de redenering: er staan nog andere dingen in de Schrift. En de conclusie van een redenering, hoe logisch klinkend ook, mag nooit in tegenspraak zijn met andere, en vooral eerdere, Schriftpassages, of, in die tijd, met de leer van de apostelen.

Wanneer de evangelist Lucas de aankondiging beschrijft van Jezus' geboorte, door de aartsengel Gabriël aan Maria, lezen we:

Je zult zwanger worden en een zoon baren, en je moet hem Jezus noemen. Hij zal een groot man worden en Zoon van de Allerhoogste worden genoemd, en God, de Heer, zal hem de troon van zijn vader David geven. Tot in eeuwigheid zal hij koning zijn over het volk van Jakob, en aan zijn koningschap zal geen einde komen. (Luc 1:31-33)

Hiermee geeft Gabriël aan dat haar Zoon de verwachte Koning zou zijn uit het huis van David. Om dat te kunnen zijn moest hij letter-

lijk afstammen van David. En dat is dan ook de reden dat zowel Lucas zelf als Matteüs meteen in het begin een geslachtsregister opnemen, waarmee ze aantonen dat respectievelijk zowel Maria als haar man Jozef inderdaad van David afstamden. En Hij zal 'Zoon van de Allerhoogste' worden genoemd; let wel: deze Jezus, en niet een Messias die bij zijn doop bezit van hem zou hebben genomen. Lucas legt dus alle nadruk op zijn *menselijkheid*.

De schrijver van de Hebreeënbrief legt nadruk op het feit dat Christus de gehoorzaamheid, net als ieder ander mens, heeft moeten leren, en dat hij langs die weg de volmaaktheid heeft moeten bereiken. Die bezat Hij dus kennelijk niet al van eeuwigheid:

Christus heeft tijdens zijn leven op aarde onder tranen en met luide stem gesmeekt en gebeden tot hem die hem kon redden van de dood ... Hoewel hij zijn Zoon was, heeft hij moeten lijden, en zo heeft hij gehoorzaamheid geleerd. En toen hij naar de uiteindelijke volmaaktheid gevoerd was, werd hij voor allen die hem gehoorzamen een bron van eeuwige redding. (Heb 5:7,8)

Wat de schrijver hier vertelt, is dat Christus 'een bron van eeuwige redding' is geworden. Dat is de kern van zijn verlossingswerk, en dat staat dus voorop. Zijn menselijke natuur was nodig om dat doel te bereiken. Dat was een noodzakelijke voorwaarde, maar niet de hoofdzaak zelf. En we lezen hier ook dat hij die bron van eeuwige redding pas is geworden (kón worden) nadat Hij de 'uiteindelijke volmaaktheid' had bereikt. De schrijver spreekt dus bij voortdoring duidelijk van een proces dat Hij moest doormaken, voordat Hij die Verlosser kon zijn. Maar de schrijver vertelt ook dat Hij op dezelfde wijze als ieder mens is verzocht (of: op de proef gesteld), want die volmaakte gehoorzaamheid, die Hij eerst moest leren, moest Hij uiteraard ook in de praktijk laten blijken:

Hij (onze Hogepriester) is, net als wij, in elk opzicht op de proef gesteld, met dit verschil dat hij niet vervallen is tot zonde. (Heb 4:15)

En Jakobus legt uit hoe wij worden verzocht (op de proef gesteld):

Iedereen komt in verleiding door zijn eigen begeerte, die hem lokt en meesleept. Is de begeerte bevrucht, dan baart ze zonde; en is de zonde volgroeid, dan brengt ze de dood voort. (Jak 1:14.15)

Dat kan alleen maar betekenen dat de Christus, Gods eigen Zoon, gehoorzaamheid heeft moeten leren door in beproeving standvastig te blijven. Voor dat doel is Hij net als wij beproefd geweest, en dat móet (volgens Jakobus!) betekenen dat Hij had kúnnen zondigen, anders was het geen beproeving geweest. En dat heeft allemaal te maken met die menselijkheid van Hem. Ook de apostel Paulus wijst daarop in zijn brief aan de gemeente te Filippi (zie het kader op de volgende bladzijden).

Christus en Adam

De apostel Paulus vergelijkt in Filippenzen 2:5-11 de gehoorzaamheid van Jezus met de ongehoorzaamheid van Adam, en maant zijn lezers om de gezindheid van Adam achter zich te laten en de gezindheid van Christus na te volgen. Adam probeerde de gelijkheid aan God, die hem als zodanig wel was beloofd, door middel van een onrechtmatige daad ('roof') voortijdig te bemachtigen.

Filippenzen 2:5-11

Laat onder u de gezindheid heersen die Christus Jezus had die

hoewel hij Gods gestalte had,

er niet aan dacht de gelijkheid met God door roof zich toe te eigenen (Leidse Vertaling),

maar zichzelf heeft geledigd.

Hij nam de gestalte aan van een dienaar en werd gelijk aan een mens.

En als mens verschenen, heeft hij zich vernederd en werd gehoorzaam tot in de dood – de dood aan het kruis.

Daarom heeft God hem hoog verheven en hem de naam geschonken die elke naam te boven gaat,

opdat in de naam van Jezus elke knie zich zal buigen, in de hemel, op de aarde en onder de aarde,

en elke tong zal belijden: 'Jezus Christus is Heer, 'tot eer van God, de Vader.

Genesis 1 en 3

En God schiep de mens naar zijn beeld; naar Gods beeld schiep Hij hem (1:27)

God weet dat ... zodra je daarvan eet, dat jullie dan als God zullen zijn (3:5).

Jesaja 49&53

Hij heeft zijn leven uitgegoten in de dood (53:12)

(de HEER) heeft me gezegd: 'Mijn dienaar ben jij ... Al in de schoot van mijn moeder heeft Hij mij geroepen (49:3,1)

omdat hij ... zich tot de zondaars liet rekenen ... om onze zonden werd hij doorboord, om onze wandaden gebroken ... maar verzette zich niet (53:12,5,7)

Daarom ken ik [God] hem een (eerste) plaats toe onder velen (53:12)

Voor mij [God] zal elke knie zich buigen en elke tong zal bij mij zweren (45:23)

Johannes 5:22-23

De Vader zelf ... heeft het oordeel geheel aan de Zoon toevertrouwd. Dan zal iedereen de Zoon eer betuigen zoals men de Vader eert.

Maar Jezus, zegt Paulus, heeft niet op zo'n manier voortijdig gegrepen naar het koningschap dat Hem was beloofd, maar eerst die rol van de lijdende Knecht (dienaar) op zich genomen, waar Jesaja in een viertal profetieën van had gesproken (vooral in de vierde daarvan, in Jesaja 53). Want die belofte van dat koningschap hing af van zijn gehoorzaamheid in het vervullen van die rol van knecht (slaaf), zoals ook de vervulling van de belofte aan Adam afhing van Adams gehoorzaamheid.

Het kader op de vorige bladzijde laat de overeenkomsten duidelijk zien. Maar Paulus geeft ook duidelijk aan dat de verhoogde Christus zijn huidige positie pas heeft verkregen doordat de Vader Hem die 'geschonken' heeft. En die is Hem geschonken omdat – en dus nadat – Hij zich heeft vernederd (door die rol van dienaar op zich te nemen, en gehoorzaam de weg van het kruis te gaan) en daarmee de gehoorzaamheid heeft getoond die daarvoor van Hem gevraagd werd. In de beide laatste verzen geeft Paulus dan aan dat het eren van de Vader, dat in Jesaja wordt genoemd als het einddoel, zal worden vervuld in Christus, maar dat was door Jezus zelf al verkondigd. Met andere woorden: de huidige 'gelijkheid' tussen de Vader en de Zoon wordt hier aangegeven als iets wat de Vader aan Zijn Zoon heeft geschonken vanwege diens gehoorzaamheid.

Nadat hij heeft gezegd dat Jezus 'gehoorzaam is geworden tot in de dood, ja zelfs de dood aan het kruis', zegt hij: *Daarom heeft God Hem hoog verheven en Hem de naam geschonken die elke naam te boven gaat* (Filippenzen 2:8 en 9). Dat kán alleen maar betekenen dat Hij zijn huidige positie niet altijd heeft bezeten, maar dat hij die na zijn kruisdood van de Vader heeft ontvangen op grond van zijn betoonde gehoorzaamheid, die gehoorzaamheid die Hij – volgens de schrijver aan de Hebreëen – eerst heeft moeten leren. En dat is iets totaal anders dan wat die 'ingewijden' in de veronderstelde 'ware kennis' predikten.

Als we dat allemaal samenvatten, vertelt het ons dat Jezus voorbestemd was de Christus (Messias) te zijn, maar dat Hij dat zelf moest waarmaken door te slagen waar alle andere mensen hadden gefaald. Hij moest weerstand bieden aan verzoeking (die verzoeken waar wij telkens weer voor bezwijken) en zo de volmaaktheid bereiken. En pas dan kon Hij die rol van Verlosser op zich nemen. Hij moest zelf de Wet tot in alle details houden, voordat Hij anderen daarvan kon vrijkopen (zie blz. 48, boven de tussenkop 'het wettisch denken'). Paulus vat dat samen met de woorden:

Maar toen de tijd gekomen was zond God zijn Zoon, geboren uit een vrouw en onderworpen aan de wet, maar gezonden om ons vrij te kopen van de wet opdat wij zijn kinderen zouden worden. (Gal 4:4,5)

Verzoeken

Het Griekse woord voor 'verzoeken' is *peirazō*, een vertaling van het Hebreeuws *nasah*, dat eigenlijk 'op de proef stellen' betekent.

We moeten leren God te gehoorzamen en niet onze eigen wil te doen, want geloof moet blijken. En we moeten dat waarmaken op momenten en in situaties die er iets toe doen. Wanneer wij aan zo'n beproeving worden blootgesteld, vraagt God ons in feite te laten zien waar onze prioriteiten liggen: bij Hem of bij onszelf. Daarom moest ook Christus, om de zonde te kunnen overwinnen, zijn gehoorzaamheid tonen in beproeving. Maar dat zou alleen betekenis hebben wanneer die beproeving ook 'echt' was, dus wanneer Hij de verleiding ook écht voelde, en daar ook echt aan had kunnen toegeven.

Dit leert ons een uiterst belangrijk principe: Alleen doordat Hij volledig mens is geweest als wij, kon Hij de zonde overwinnen. En alleen omdat Hij de zonde hééft overwonnen, kon Hij zijn leven geven als losprijs voor hen die wel gezondigd hebben. Maar wie Hem zodanig vergoddelijkt dat Hij niet kón zondigen, of zelfs niet eens verzocht kon worden, ontnemt Hem daarmee onvermijdelijk die overwinning. Dan vervormt hij Hem tot een 'andere christus', maar ook, en dat is het ernstigste, een 'christus' die niet kan verlossen.

De 'antichristos'

In hoofdstuk 3 hebben we al gezien dat Johannes de *pseudochristos* van Jezus' Olijfbergrede in zijn eigen brieven aanduidt als *antichristos*, gewoonlijk weergegeven met 'antichrist'. Het voorvoegsel *anti-* heeft hier niet de betekenis van 'tegen', zoals veel mensen denken, maar van 'in plaats van'. Weliswaar is deze laatste betekenis minder bekend, maar het is een volkomen normaal gebruik van *anti* als voorzetsel of als voorvoegsel in een samengesteld woord (zie het kader bovenaan deze bladzijde). Een *antichristos* is dan een 'in-plaats-van christus', of een 'vervangingschristus'. En aangezien die 'vervanging' hier een inferieure bijklank heeft, kunnen we dat het beste weergeven als een 'surrogaatchristus'. De ironie van het geheel is uiteraard dat de verkondigers van deze leer 'hun' 'christus' juist van hogere kwaliteit achtten (omdat zij hem volledig vergoddelijkt hebben) maar dat Johannes hem terecht ziet als van mindere kwaliteit, omdat hij, wanneer hij de zonde niet heeft overwonnen, niet verlossen kan!

We vinden dit woord *antichristos* uitsluitend in de eerste en tweede brief van Johannes. Maar wanneer hij het de eerste keer noemt, doet hij dat met de woorden: '... zoals u gehoord hebt, dat er een

Anti, volgens het woordenboek:

1. tegenover, tegen

In het NT uitsluitend in samengestelde woorden. Kenmerkend voorbeeld: *antidikos* = tegenpartij in een rechtszaak.

2. voor, in plaats van

Kenmerkend voorbeeld: 'Is er soms een vader onder u, die, als zijn zoon hem om een vis vraagt, hem voor (*anti*) een vis een slang zal geven?' (Luc 11:11)

antichrist komt ... (1 Johannes 2:18). Velen nemen aan dat hij hier verwijst naar een mondeling overgeleverde traditie, die wij verder niet kennen, aangezien dat woord niet eerder in de Schrift lijkt voor te komen. Maar het is volledig verklaarbaar, zodra je je realiseert dat hij het heeft over Jezus' waarschuwing op de Olijfberg. En we hoeven er ook niet aan te twifelen dat dat het is wat Johannes bedoelt, omdat hij een goede definitie van hem geeft:

Bestaat er een grotere leugenaar dan iemand die ontkent dat Jezus de Christus is? De antichrist is ieder die de Vader en de Zoon niet erkent (*arneomai*, zie bladzijde 18). (1 Joh 2:22)

En opnieuw:

Iedere geest die belijdt dat Jezus Christus als mens gekomen is, komt van God. Iedere geest die dit niet belijdt, komt niet van God; dat is de geest van de antichrist, waarvan u hebt gehoord dat hij zal komen. (1 Joh 4:2,3)

En opnieuw:

Er zijn veel dwaalleraars in de wereld verschenen die de komst van Jezus Christus als mens niet belijden. Dat nu is de verleider, de antichrist! (2 Joh 1:7)

Voor Johannes is de 'antichrist' dus elke dwaalleraar die het volk verleidt met zijn leer over een puur goddelijke, niet-menselijke 'christus'. En wel omdat zo'n 'christus' niet zou kunnen verlossen. Dit is een belangrijk bijbels principe, en we doen er goed aan dit helder voor ogen te houden, want het is van groot belang bij het beoordelen van de latere geschiedenis van het christendom. We komen daar in Deel 3 nog uitgebreid op terug. Maar eerst zullen we in hoofdstuk 8 nog bekijken hoe de nadruk in het christendom geleidelijk is verschoven van de aard van Jezus' verlossingswerk naar een discussie over zijn natuur en wezen. Dus (zie blz. 65, onderaan) van de essentie van Gods verlossingsplan naar wat eigenlijk alleen maar een voorwaarde daarvoor was, en dan bovendien nog in een richting welke die voorwaarde eerder ontkent dan bevestigt. Want ook daar zullen we in Deel 3 op terugkomen.

Het laatste uur

Veel christenen hebben bij het horen van het woord 'antichrist' een totaal andere voorstelling dan we in dit hoofdstuk proberen duidelijk te maken. Zij verwachten een politiek leider, die zich kort voor Christus' wederkomst zal ontwikkelen tot een wereldleider. Laten we daarom nog eens kijken naar wat Johannes eigenlijk schrijft:

Kinderen, het laatste uur is aangebroken. U hebt gehoord dat de antichrist zal komen. Nu al treden er veel antichristen op, en daardoor weten we dat dit het laatste uur is. (1 Joh 2:18)

Als er iets duidelijk zou moeten zijn, dan is het dat hij hier over zijn eigen tijd spreekt. En evenzo in hoofdstuk 4:

... dat is de geest van de antichrist, waarvan u hebt gehoord dat hij zal komen – nu al is hij in de wereld. (1 Joh 4:3)

En in zijn 2^e brief is het al niet anders:

Er zijn veel dwaalleraren in de wereld verschenen ... Dat nu is de verleider, de antichrist! (2 Joh 7)

Dit (inclusief 2:22 als vervolg van 2:18) zijn alle passages waarin wordt gesproken over een 'antichrist'. En in elk daarvan is het duidelijk dat hij het heeft over zijn eigen dagen. Dat lijkt misschien wat vreemd, omdat velen bij uitdrukkingen als 'het laatste uur' onmiddellijk denken aan de tijd vóór Jezus' wederkomst. Maar we kunnen niet anders dan vaststellen dat Johannes die uitdrukking toepast op zijn eigen tijd. En dan moet hij daarom de 'eindtijd' van het Oude Verbond bedoelen. Wanneer deze woorden werkelijk geschreven zijn kort voor de verwoesting van de stad en de tempel, en daarmee het einde van de offerdienst (het laatste offer ooit, werd gebracht op 5 augustus AD 70), dan hebben ze een dramatische betekenis voor ieder die in die tijd nog gemeend mocht hebben dat die tempel eeuwig zou zijn.

Ook is het duidelijk dat hij het heeft over 'antichristen', of 'valse leraren', in het meervoud. Met andere woorden: hij beschrijft 'het verschijnsel antichrist' als een vloed van valse leraren ('veel dwaalleraren', 2 Joh 7), die dan vooral deze vergoddelijkte 'christus' prediken, en op basis daarvan die scheiding tussen de mens Jezus en die goddelijke christus. Maar velen in deze tijd schijnen dat niet op te (kunnen) merken, of op te willen merken. We geven daarom op de volgende bladzijde de beide standpunten parallel.

De tegenstelling is op zijn minst opmerkelijk, aangezien die moderne verwachting gebaseerd heet te zijn op precies die teksten van Johannes. Maar doet dat er wat toe? Wij menen van wel.

Johannes

- Zijn dagen
- Veel antichristen (die er dan al zijn)
- Dwaalleraren, dus religieus van aard

Huidige verwachting

- Onze dagen
- Eén antichrist (die nog moet komen)
- Een politiek leider

Want nog geheel afgezien van de vraag of Johannes het heeft over zijn dagen of over de onze: wanneer die 'antichrist' een valse voorstelling is van 'de ware Christus', dan zou Christus' eigen waarschuwing voldoende aanleiding moeten zijn onze opvattingen over 'de ware Christus' nog eens aan een degelijk onderzoek te onderwerpen. Maar als we een toekomstige politieke leider verwachten, die iedere ware christen gemakkelijk als onchristelijk zou herkennen, dan laten we ons misschien wat al te gemakkelijk in slaap sussen.

Hoofdstuk 8

Hoe het verder ging

Wie de oudste geloofsbelijdenissen naast elkaar legt, ziet daarin een ontwikkeling in het denken van de vroege theologen, die overduidelijk een voortzetting is van de tendensen en denkrichtingen die we in de hoofdstukken 6 en 7 al tegenkwamen.

De Bijbel sluit af met het boek Openbaring, dat ook een (lange) waarschuwing is tegen de dwaalleer en de 'misleiders' die de kerk zouden binnensluipen. Van daarna hebben we geen geïnspireerde Schrift meer. Maar ook zonder Bijbel weten we natuurlijk heus wel hoe het verder is gegaan. Vanaf de tweede eeuw ontstonden er allerlei denkrichtingen, en de opvattingen over de persoon van Jezus speelden daarbij een grote rol. Die leidden vervolgens weer tot felle ruzies tussen de verschillende betrokken bisschoppen en hun aanhang. Het ontaardde echter veel meer in een machtsstrijd dan in een strijd om de zuiverheid van het geloof. En het is dan ook niet zo verbazingwekkend, dat het uiteindelijk de Romeinse keizer was die de strijd beslechtte. Die keizer was Constantijn de Grote, die weliswaar het christendom invoerde als staatsreligie maar zelf gedurende zijn feitelijke leven toch nooit christen is geworden. Pas vlak voor zijn dood heeft hij zich uiteindelijk nog tot dat geloof 'bekeerd'. We mogen dus ook niet verwachten dat hij enig inzicht had in de zuiverheid van de verschillende argumenten, of zelfs maar dat het hem ook maar iets interesseerde. Hij was uitsluitend geïnteresseerd in rust in zijn Rijk. En dus steunde hij de kant die hem het meest kansrijk leek. De anderen werden als 'kettters' veroordeeld en uit de kerk gezet.

De triomf van het Griekse denken

In de beide vorige hoofdstukken zagen we al dat tegen het eind van de eerste eeuw het Grieks-filosofische denken steeds meer greep begon te krijgen op de jonge kerk. Na de dood van de apostelen begonnen allerlei mensen uit de 'Griekse' wereld het geloof te verdedigen tegen andersdenkenden en, om het zichzelf niet al te moeilijk te maken, de uitleg meer en meer aan te passen aan de Griekse smaak. Daartoe zochten ze, onder andere, ook aansluiting bij de grote Griekse filosofen en andere erkende grootheden uit de Griekse geschiedenis. Zo probeerden ze, bijvoorbeeld, aan te tonen dat de opvattingen daarvan eigenlijk behoorlijk overeenstemden met die van de apostelen, en omgekeerd. Dat is natuurlijk uiterst merkwaardig, want we hebben in hoofdstuk 2 juist ge-

De 'apostolische' geloofsbelijdenis

1. Ik geloof in God de Almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde.
1. En in Jezus Christus, Zijn enige geboren Zoon, onze Heer;
3. die ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria;
4. die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven;
5. neergedaald in de hel; de derde dag opgestaan uit de doden;
6. opgevaren naar de Hemel, zit aan de rechterhand van God de almachtige Vader;
7. van daar zal Hij komen oordelen de levenden en de doden.
8. Ik geloof in de Heilige Geest;
9. Ik geloof in de heilige algemene kerk, de gemeenschap van de heiligen;
10. vergeving van de zonden;
11. opstanding van het lichaam;
12. en een eeuwig leven. Amen

constateerd dat Paulus' optreden in Athene was uitgelopen op een forse botsing met de Griekse filosofische wereld van zijn dagen. Wie even logisch nadenkt, moet wel begrijpen dat dit alleen maar kan betekenen dat, ófwel de visie van de historische filosofen daarvoor, ófwel de aard van het evangelie, aanzienlijk moest worden aangepast. En er zal weinig fantasie voor nodig zijn om te raden welk van de twee dat uiteindelijk is geworden. Dat wordt door de huidige opvolger van de toenmalige universele kerk ook volmondig toegegeven, zelfs met een duidelijke ondertoon van bewondering voor de betrokkenen, die op deze manier de christelijke leer voor de Griekse wereld 'begrijpelijk en aanvaardbaar' hadden gemaakt. Want in de opvatting van veel theologen mag de leer best aangepast worden wanneer dat tot meer bekeringen leidt...

Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel

- Wij geloven in één God, de almachtige Vader, Schepper van de hemel en de aarde, van alle zichtbare en onzichtbare dingen.
- En in één Here Jezus Christus, de eniggeboren Zoon van God, **geboren** uit de Vader vóór alle eeuwen, God uit God, Licht uit Licht, waarachtig God uit waarachtig God; geboren, niet geschapen, één van wezen met de Vader; door Hem zijn alle dingen geworden.
- Ter wille van ons mensen en van ons behoud is Hij neergedaald uit de hemel en vlees geworden door de Heilige Geest uit de maagd Maria en is een mens geworden.
- Hij is ook voor ons gekruisigd onder Pontius Pilatus, heeft geleden, is begraven.
- Op de derde dag is Hij opgestaan overeenkomstig de Schriften.
- Hij is opgevaren naar de hemel, zit aan de rechterhand van de Vader
- en zal in heerlijkheid weerkomen om te oordelen de levenden en de doden. En zijn rijk zal geen einde hebben.
- En in de Heilige Geest, die Here is en levend maakt, die van de Vader en de Zoon uitgaat, die samen met de vader en de Zoon aanbeden en verheerlijkt wordt, die gesproken heeft door de profeten.
- En een heilige, algemene en apostolische kerk.

- Wij belijden een doop tot vergeving van de zonden.
- Wij verwachten de opstanding van de doden
- en het leven van de komende eeuw.

Het getuigenis van de geloofsbelijdenissen

Toen Constantijn het christendom in de vierde eeuw tot staatskerk maakte, was er niets meer dat de opvolgers van de grote Griekse filosofen nog tegenhield om hun intellectuele capaciteiten toe te gaan passen op deze 'nieuwe' religie. En dat gebeurde volledig op zijn Grieks: met lange en ingewikkelde intellectuele argumenten, waarvan de waarde echter even hoog werd aangeslagen als de woorden van de Schrift zelf. En wanneer dat leidde tot lijnrecht tegenover elkaar staande opvattingen, dan werd dat tot de laatste 'druppel bloed' uitgevochten, zonder dat ook maar iemand dit soort benadering als zodanig ter discussie stelde. De loop van dit proces kennen we tot op zekere hoogte uit de geschriften van de zogenaamde 'kerkvaders'. Maar zij waren de overwinnaars van de-

ze strijd. De geschriften van de verliezers kennen we in het algemeen niet of minder. Dus de geschiedschrijving is in elk geval gekleurd. Maar we bezitten ook opeenvolgende 'geloofsbelijdenissen', die de leer beschrijven die de christelijke gelovige geacht werd te onderschrijven. En die spreken duidelijke taal.

De eerste van deze vindt u in het kader op bladzijde 68. Dit is de zogenaamde 'Apostolische geloofsbelijdenis'. Deze is weliswaar niet als zodanig door de apostelen opgesteld, maar het lijkt waarschijnlijk dat hij in oorsprong toch dateert van niet later dan de late eerste of de vroege tweede eeuw. Waarschijnlijk heeft hij dienst gedaan als doopformule, want hij heeft inderdaad de vorm van een belijdenis van het geloof (Ik geloof ...). Hij wordt als zodanig nog steeds erkend door zowel de Rooms-Katholieke als de protestantse kerken. Hij kent twaalf artikelen, en geeft daarin een redelijk evenwichtig overzicht van de belangrijkste geloofspunten, al ligt er wat extra nadruk op het verlossingswerk van Jezus. Maar dat is logisch, want daar gaat het tenslotte allemaal om. Wat er verder in opvalt, is dat deze gehele tekst vrijwel letterlijk zo uit allerlei delen van de Bijbel komt. Of die woorden ook werkelijk dat betekenden wat latere generaties er in lezen is een andere vraag, maar de terminologie zelf komt zo uit de Bijbel.

Ontwikkelingen in de vierde eeuw

Na de concilies van Nicea en Constantinopel, in respectievelijk 325 en 381 na Chr., waar onder leiding van Constantijn de geschillen werden uitgevochten en de winnaars aangewezen, verschenen hierop de volgende wijzigingen (zie kader op bladzijde 69):

- Artikel 1 begint nu met: 'Wij geloven...' In plaats van een geloofsbelijdenis is het nu een geloofsverklaring. In overeenstemming daarmee spreekt artikel 9 nu van een 'heilige, algemene en apostolische' kerk. De kerk is niet langer een gemeenschap van gelovigen ('heiligen' was bij de apostelen nog de aanduiding van de gelovigen); het is nu een gezagsorgaan, uitgerust gedacht met het gezag van de apostelen. Daarmee is zij definitief in handen gevallen van de 'deskundigen' (de 'ingewijden') die de bekwaamheid en de bevoegdheid claimen het gewone kerkvolk voor te schrijven wat zij dienen te geloven.
- De omschrijving van de persoon van Jezus, in artikel 2 en 3 is aanzienlijk uitgebreid en aangepast. In plaats van 'ontvangen van de heilige geest, geboren uit de maagd Maria' in artikel 3, staat er nu in artikel 2: 'geboren uit de Vader' (in plaats van Maria), en in artikel 3: 'vlees geworden door de heilige Geest uit de maagd Maria'.
- Naast de toegevoegde nadruk op één God en één Heer Jezus Christus, merken we dat ook de omschrijving van de Heilige Geest aanzienlijk is uitgebreid.

Ongeacht de vraag of dit inderdaad is wat de Bijbel leert, moeten we in elk geval constateren dat we nu te maken hebben met bevoordingen die we in deze vorm niet in de Schrift vinden. Met andere woorden: hier zitten we duidelijk in het stadium waar de uitleg gelijk gesteld wordt aan het Schriftwoord zélf.

Maar we moeten ook constateren dat er beslist ideeën zijn toegevoegd. Alleen wie vreselijk naïef is, zou kunnen volhouden dat deze latere formulering alleen maar een verduidelijking of uitbreiding is van de eerdere. De conclusie kan feitelijk niet anders zijn, dan dat de zienswijze betreffende de persoon van Jezus hier aanzienlijk is aangepast aan het op dat moment gangbare denken. De apostel Paulus had nog geschreven: 'toen de tijd gekomen was zond God zijn Zoon, geboren uit een vrouw' (Galaten 4:4), en artikel 3 ('geboren uit de maagd Maria') was daar een getrouwe afspiegeling van. Maar nu is het ineens: 'geboren uit de Vader vóór alle eeuwen' en: 'neergedaald uit de hemel en vleesgeworden door de heilige Geest'. Natuurlijk staan er verzen in de Bijbel die je (al dan niet terecht) zo kunt interpreteren, maar het roept in elk geval een totaal ander beeld op. En Jezus' beschrijving in het nieuwe artikel 2 ('God uit God, Licht uit Licht, waarachtig God uit waarachtig God') is in elk geval in deze vorm nergens in de Schrift te vinden. Dit is alles puur Griekse interpretatie van wat er wél staat, en in vertrouwde Griekse stijl wordt de interpretatie even dwingend voorgeschreven als de teksten waar hij op heet te zijn gebaseerd. Want de denkers konden niet falen, en hun interpretatie was dus feilloos (al betekende dat wel, dat die van hun tegenstanders daarmee dus juist wel faalde en dus ketters was). Al met al is Jezus' vergoddelijking hier tot de hoogst mogelijke graad opgevoerd; die heeft nu als het ware het eindstadium bereikt. Maar toch was ook dit nog niet het einde. De feitelijke formulering ervan kon, zo bleek, nog extremer.

Het eindpunt bereikt

Na de geloofsbelijdenis van Nicea/Constantinopel kwam de zogenaamde 'geloofsbelijdenis van Athanasius'. Het is vrijwel zeker dat deze niet werkelijk van Athanasius is, maar dat hij pas ca. een eeuw later is ontstaan. Dat plaatst hem in elk geval ruim na het concilie van Constantinopel. Hier komen we voor het eerst in de christelijke geschiedenis het begrip 'drie-eenheid' tegen.

Bij analyse van deze 'geloofsbelijdenis' valt verder dit op:

- Hij is uitgedijd tot maar liefst 40 artikelen.
- In plaats van belijdenis is het nu een dwingende verplichting.
- Hij is verdeeld in twee delen, waarvan het eerste vrijwel uitsluitend handelt over de 'drie-eenheid'; dit deel wordt voorafgegaan en gevolgd door een drietal artikelen die behoudenis afhankelijk verklaren van het geloven van deze 'belijdenis'.

- Het tweede deel handelt voornamelijk over de 'menschheid' van Jezus, maar ook dat vanuit het gezichtspunt van de drie-eenheid; ook dit deel wordt voorafgegaan en gevolgd door een tweetal artikelen die behoudenis afhankelijk verklaren van het aanvaarden van deze artikelen of de gehele 'belijdenis'.
- De drie artikelen over God, Jezus Christus en de heilige Geest zijn nu uitgedijd tot 23 artikelen over de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, die op alle mogelijke wijzen de drie-eenheid omschrijven.
- De vijf artikelen over Jezus' geboorte, leven en verlossingswerk zijn samengevat tot twee, aangevuld met acht nieuwe die zijn positie als mens op aarde binnen de drie-eenheid beschrijven.
- Helemaal achteraan vinden we nog steeds twee artikelen over opstanding en eeuwig leven, maar dan volledig verwoord in het kader oordeel en rekenschap, en eeuwig branden voor wie 'het kwade heeft gedaan', op een wijze die doet vermoeden dat 'het kwade doen' vooral bestaat uit het niet van ganser harte aanvaarden van deze 'belijdenis'.
- De artikelen over de vergiffenis van zonden en over de kerk als gemeenschap van heiligen zijn volledig geschrapt.

Dat betekent dat er binnen deze 40 artikelen nog maar één artikel over is, waarin (bijna terloops) nog wordt gerefereerd aan de verlossing (artikel 36: 'die heeft geleden om ons behoud'). Voor de rest ligt alle nadruk op de drie-eenheid in al zijn facetten, op de noodzaak om dit te geloven en op het oordeel bij Jezus' wederkomst als straf voor wie dit niet ten volle heeft geloofd. Van een geloofsbelijdenis, die elke doop kandidaat vóór zijn doop met volle overtuiging zou kunnen afleggen, is het nu een voor leken volslagen onbegrijpelijk, maar niettemin verplicht stuk theologische scherpslijperij geworden, waarvan de aanvaarding de enige, maar wel dwingende, voorwaarde voor behoudenis is. Op straffe van 'eeuwige verdoemenis'.

Conclusie

Dit is geen document dat juichend roept van de verlossing van de mens uit de macht van zonde en dood, of van Gods grootheid en genade die dat allemaal tot stand heeft gebracht. Noch van dankbaarheid voor het feit dat Hij dat aan ons gedaan heeft. Het woord verlossing komt er niet in voor en de vergiffenis van zonde is eruit geschrapt. Dat zijn aspecten die in hun wereld niet langer ter zake deden. Vrijwel het hele document gaat over het wezen van de godheid, en meer speciaal over het tot in alle details definiëren van de persoon van de Zoon daarin. En in eindeloze herhaling wordt dat er werkelijk *ingeramd*. Wat Hij heeft gedaan was inmiddels bijzaak; wie en wat Hij *is*, was nu hoofdzaak. En daarmee is dit de zelf-opgerichte triomfboog van de winnende partij in een intellectuele godsdienstoorlog. Dit documenteert, als de triomfbogen van

Samenvatting van de 'geloofsbelijdenis van Athanasius'

OVER HET 'WARE GELOOF'

3. Het algemeen geloof nu is, dat wij één God in de drieheid en de drieheid in de eenheid aanbidden,
28. Het ware geloof is dan, dat wij geloven en belijden, dat onze Here Jezus Christus, de Zoon van God, evenzeer God als mens is.

OVER DE DRIE-EENHEID

Artikelen 3-25

OVER DE MENSHEID VAN JEZUS BINNEN DE DRIE-EENHEID

Artikelen 28-35

OVER DE NOODZAAK OM DIT TE GELOVEN

1. Al wie behouden wil worden, heeft vóór alles nodig, dat hij het algemeen geloof vasthoudt.
2. Wie dit niet volledig en ongeschonden bewaart, zal ongetwijfeld voor eeuwig verloren gaan.
26. Wie derhalve behouden wil worden, moet deze overtuiging over de drie-eenheid hebben.
27. Maar het is noodzakelijk voor zijn eeuwig behoud, dat hij ook de menswording van onze Here Jezus Christus oprecht gelooft.
40. Dit is het algemeen geloof. Wie dit niet oprecht en standvastig gelooft, kan niet behouden worden.

OVER HET OORDEEL EN DE VERDOEMENIS VAN WIE DIT NIET GELOOFT

37. (Jezus, die is) opgevaren naar de hemel, en zit aan de rechterhand van de Vader, vanwaar Hij komen zal om te oordelen de levenden en de doden.
38. En bij zijn komst moeten alle mensen weder opstaan met hun lichaam en rekenschap afleggen van hun eigen daden.
39. En die het goede gedaan hebben zullen in het eeuwige leven gaan, maar die het kwade gedaan hebben in het eeuwige vuur.

OVER VERLOSSING

36. (Jezus) Die geleden heeft om ons behoud, is neergedaald in het rijk van de dood, op de derde dag opgestaan uit de doden,

Eindeloze herhaling

Als voorbeeld van de 'stijl' van de geloofsbelijdenis van Athanasius kan het volgende dienen. De leer is gebaseerd op zulke teksten als 'de Vader en Ik zijn één' (Johannes 10:30). Zelfs geheel afgezien van de vraag wat Jezus hiermee bedoelt, breidt 'Athanasius' dit uit tot:

7. Zoals de Vader is, zo is de Zoon, zo is ook de Heilige Geest.
8. Ongeschapen is de Vader, ongeschapen de Zoon, ongeschapen de Heilige Geest.
9. Onmetelijk is de Vader, onmetelijk de Zoon, onmetelijk de Heilige Geest.
10. Eeuwig is de Vader, eeuwig de Zoon, eeuwig de Heilige Geest.
11. En toch zijn zij niet drie eeuwigen, maar één Eeuwige.
12. Zoals zij niet drie ongeschapenen zijn of drie onmetelijken, maar één Ongeschapene en één Onmetelijke.
13. Evenzo is de Vader almachtig, almachtig de Zoon, almachtig de Heilige Geest.
14. En toch zijn zij niet drie almachtigen, maar één Almachtige.
15. Zo is de Vader God, de Zoon God, en de Heilige Geest God.
16. En toch zijn zij niet drie Goden, maar één God.
17. Zo is de Vader Here, de Zoon Here en de Heilige Geest Here.
18. En toch zijn zij niet drie Heren, maar één Here.
Enz. enz. enz.

de Romeinse keizers, of de zuilen van de Assyrische koningen vóór hen, de overwinning van het menselijk intellect, ditmaal in een door mensen gedefinieerde theologie die ver uitgaat boven de 'primitieve' openbaring van de Schrift zelf, en van de superieure Griekse denkwereld als instrument om zo'n definitie tot stand te brengen. En natuurlijk van de kerk, als instituut van die intellectuele elite, wier taak het is dat dwingend op te leggen aan het niet ingewijde lekenvolk.

Deel 3

De boodschap voor ons

In de voorafgaande twee Delen hebben we een historische ontwikkeling bestudeerd, en vergeleken met de dringende waarschuwingen van Jezus zelf en van zijn apostelen. Nu is het tijd ons af te vragen wat de lessen uit dat alles zijn voor ons, nu.

Hoofdstuk 9

Botsende werelden

Gods boodschap berust op openbaring. Daarin vinden wij Zijn wijsheid. De Griekse wijsheid berustte op intellectuele redenering. Paulus waarschuwt zijn lezers dat je die twee absoluut niet kunt mengen: het zijn twee volledig afzonderlijke werelden. Maar onze wereld is de erfgenaam van de Griekse.

We hebben in de beide voorafgaande Delen een tweetal afdwalingen van de rechte leer bekeken, waarvan de ene betrekking had op strikte naleving van regels en geboden, en de andere op het stellen van vertrouwen in menselijke redenering. En hoewel beide dwalingen tot in onze dagen voorkomen, is de eerste toch veel duidelijker te herkennen. We zullen ons daarom in dit Deel concentreren op de tweede.

Wat we ons dan boven alles moeten realiseren, is dat we hier te maken hebben met een fundamenteel conflict tussen twee totaal verschillende werelden. Het gaat er niet maar om of de ideeën van de theologen van de tweede, derde en vierde eeuw wel of niet berusten op een correcte interpretatie van de Bijbelverzen waaraan ze heten te zijn ontleend. Het gaat, ten diepste, niet om 'waar of niet waar' maar om de oorsprong. Het gaat hier om de essentiële tegenstelling tussen goddelijke openbaring en menselijk intellect. We hebben dit in voorafgaande hoofdstukken al enkele malen aangestipt. En omdat het feitelijk aan de basis ligt van de hele discussie, willen we dat hier nu wat meer in detail bekijken.

De uitgangspunten

De basis van Gods omgang met Zijn volk is dat Hij alles wat wij van Hem moeten weten openbaart door middel van mensen die Hij daartoe heeft aangewezen, en die Hij heeft geïnspireerd om de juiste woorden te spreken of te schrijven. In de Bijbel heten zij 'profeeten', ook al noemen wij ze niet altijd zo. De geschreven vorm van die openbaring bezitten we in 'de Schriften' (in de Joodse wereld meervoud, omdat ze meerdere boekrollen omvatten), in onze terminologie: de Schrift (enkelvoud) of de Bijbel. Geloof in God vraagt van ons de overtuiging dat we daarin alles kunnen vinden wat we moeten weten, anders zouden we Hem er in zekere zin van beschuldigen dat Hij tegenover ons tekort geschoten is. Dat was in feite het probleem van de rijke jonge man in Lucas 18:18-27 (wat hem een fel verwijt van Jezus opleverde). Wat daar niet in staat,

kan daarom voor onze relatie met Hem niet van belang zijn; dat hoeven we dáárvor blijkbaar niet te weten (hoe nieuwsgierig we daar om andere redenen ook naar mogen zijn!). Omgekeerd moeten we er vanuit gaan dat wat er wel in staat dús ook van belang is; niets daarin staat daar zonder goede reden.

Daartegenover staat de Griekse opvatting dat alles verstandelijk beredeneerd moet kunnen worden. Menselijke rede is daarbij in alles de maatstaf van wat wel en wat niet waar is (Protagoras: 'de mens is de maatstaf van alle dingen'). Wat je niet intellectueel kunt beredeneren, is dan per definitie niet waar (nog altijd een favoriet argument van vele atheïsten), terwijl alles wat je wel intellectueel kunt beredeneren dan ook waar móet zijn. Maar dat staat of valt uiteraard met de kwaliteit van zowel je uitgangspunt als je redenering. Onder andere daarom waren de Grieken zeer goed in het ontwikkelen van wiskunde, maar beduidend minder in andere wetenschappen, want juist wiskunde is typisch een vak dat zo is opgebouwd. Je gaat daarin uit van een axioma (onbewezen stelling), dat je weliswaar niet rechtstreeks kunt bewijzen, maar wel indirect via een zogenaamd bewijs uit het ongerijmde: wanneer dat axioma niet deugt, loop je op den duur een keer klem (je komt op een interne tegenspraak), en daarmee heb je dus een soort van controle. In andere vakken ontbreekt zo'n controlemogelijkheid vaak, en dan mondde het onvermijdelijk uit in een welles-nietes tussen verschillende opvattingen. Maar ook de op dat uitgangspunt gebaseerde redenering zelf zal niet altijd feilloos zijn: die staat of valt met het inzicht dat de betrokkene heeft in de materie waar hij zijn intellect aan wijdt. Wanneer dat inzicht tekortschiet, mogen we van het resultaat evenmin veel verwachten. Dat zien we bijvoorbeeld geïllustreerd in de tamelijk absurde opvattingen die sommige Griekse wetenschappers hadden over mechanica, opvattingen die pas in de zeventiende eeuw door Newton zijn gecorrigeerd. Samenvattend kunnen we dus concluderen dat die 'Griekse methode', buiten de wiskunde, in hoge mate speculatief was.

Gods wijsheid tegenover menselijke wijsheid

Deze beide uitgangspunten laten zich om twee redenen onmogelijk combineren. Dat zijn een praktische reden en een meer principiële. Voor wat betreft de praktische geeft de apostel Paulus duidelijk aan, dat niemand Gods plan en Gods wegen ooit via redenering zou hebben bedacht, en dat dat dus ook niet is gebeurd. Kenmerkend zijn bijvoorbeeld zijn woorden tot de gemeente in Korinte:

Wat wij verkondigen ... is niet de wijsheid van deze wereld en haar leiders, die tot niets zullen worden. Waar wij over spreken is Gods verborgen en geheime wijsheid, een wijsheid waarover God vóór alle tijden besloten heeft dat wij door haar zouden delen in zijn luister. Geen van de *leiders* van deze wereld heeft die wijsheid gekend; zouden ze haar wel hebben gekend, dan zou-

In dit citaat uit 1 Korintiërs 2 spreekt Paulus van Gods 'verborgen en geheime' wijsheid. Hij gebruikt de woorden *apokruptō* (verbergen) en *mustèrion* (geheimenis). Dat laatste is bij hem het gebruikelijke woord voor iets dat verborgen was (en bleef) voor menselijk zoeken en menselijke redenering. In combinatie met 'wijsheid' duidt het dus op precies die dingen die je met (Griekse) intellectuele redeneringen niet te weten kunt komen. Maar hij duidt er nooit iets mee aan dat onbekend is voor de gelovigen. Want daarvan zegt hij altijd, net als hier, dat het hun is 'geopenbaard' (*apokaluptō*). Dat geeft aan dat hij het hier dus inderdaad heeft over juist dit conflict tussen Grieks intellect en Bijbelse openbaring.

den ze de Heer die deelt in Gods luister niet hebben gekruisigd. Maar het is zoals geschreven staat: 'Wat het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord, wat in geen mensenhart is opgekomen, dat heeft God bestemd voor wie hem liefheeft.' God heeft ons dit geopenbaard door de Geest. (1 Kor 2:6-10)

We hebben de NBV hier op twee plaatsen wat aangepast, door het woord 'machthebbers' te vervangen door het woord 'leiders' – omdat het Griekse woord niet is afgeleid van een woord dat 'macht' betekent, maar van een werkwoord *archō* dat 'beginnen' of 'leiden' betekent – en (daarom) de uitdrukking 'die ten onder zullen gaan' vervangen door het wat meer letterlijke 'die tot niets zullen worden'. Gegeven de nadruk in deze gehele passage op wijsheid en het verschil tussen wereldse wijsheid en Gods wijsheid, ligt het voor de hand dat Paulus hier niet spreekt van regeerders maar van de intellectuele voorhoede. Maar die wereldse wijsheid, zegt Paulus, houdt geen stand, daar komt een eind aan. Want er gaapt een fundamentele kloof tussen Gods wijsheid en menselijke wijsheid. En uiteindelijk zal alleen Gods wijsheid stand houden.

Maar wanneer menselijke wijsheid Gods oplossing van de Verlossing via het kruis nooit zou hebben bedacht of beredeneerd, dan is het niet waarschijnlijk dat je dat concept (wanneer je het eenmaal kent) door middel van menselijke redenering wel verder zou kunnen ontwikkelen. We zagen al eerder (bladzijde 51 en verder) dat Paulus in bovengenoemde brief de gemeenteleden van Korinte waarschuwt tegen hun neiging de uiterlijke vorm van de Griekse filosofescholen te kopiëren. En we zien dat hij, in dat verband, de grenzen tussen Gods wijsheid en de menselijke 'wijsheid' zo scherp mogelijk probeert te trekken. Want Gods wijsheid was in de ogen van de Grieken juist dwaasheid, maar ook omgekeerd: de wijsheid van de mens is juist dwaasheid in Gods ogen. En dus moet je eerst leren die menselijke wijsheid achter je te laten, voordat je Gods wijsheid kunt inzien. De eerste drie hoofdstukken van zijn brief zijn daar dan ook volledig aan gewijd. En hij besluit die dan met:

Laat niemand zichzelf bedriegen. Wanneer iemand van u denkt dat hij in deze wereld wijs is, moet hij eerst dwaas worden; pas dan kan hij wijs worden. Wat namelijk in deze wereld wijsheid is, is dwaasheid bij God, want er staat geschreven: 'Hij vangt de wijzen in hun eigen sluwheid.' En er staat ook geschreven: 'De Heer kent de gedachten van de wijzen; hij weet dat ze niet meer dan lucht [de 'ijdelheid' van het boek Prediker!] zijn.' Niemand van u moet zich daarom laten voorstaan op een ander mens, want álles is van u; of het nu Paulus, Apollos of Kefas is ... álles is van u. Maar u bent van Christus en Christus is van God. (1 Kor 3:18-23)

De intellectuele afgod

Maar zoals gezegd, er is ook nog een principiële reden waarom we niet mogen proberen het evangelie door middel van intellectuele redenering verder te ontwikkelen. Daarvoor moeten we eerst terug naar het Oude Testament. In de Mozaïsche Wet waarschuwde God het volk Israël in de meest strenge bewoordingen, dat ze onder geen beding mochten proberen Hem op welke manier dan ook af te beelden. Dat was zelfs het eerste van de 'Tien Geboden':

Toen sprak de HEER tot u vanuit het vuur. U hoorde een stem spreken, maar een gedaante zag u niet; er was alleen die stem. Hij maakte de regels van het verbond bekend, de tien geboden ... Maar aangezien u geen gedaante hebt gezien ... moet u zich zorgvuldig in acht nemen: misdraag u niet door een godenbeeld te maken, een afbeelding van welk wezen dan ook. (Deut 4:12-17)

Toen het volk, tijdens Mozes' afwezigheid op de berg, toch een gouden kalf had gemaakt, werd ze dat dan ook zwaar aangerekend, ook al was dat beeld bedoeld als een afbeelding van hún God en niet een andere. Want God wil alleen gediend worden op Zijn voorwaarden, en niet op de onze, hoe 'goed bedoeld' die laatste ook mogen zijn. Voor Hem staat dat gelijk aan afgoderij!

Parallel daaraan moet je daarom een 'verlosser' die is vormgegeven volgens eigen intellectuele redenering, en uitgerust met eigenschappen die ons niet als zodanig in de Schrift worden genoemd, feitelijk ook beschouwen als niet meer dan een intellectuele 'afbeelding' van wat God ons Zelf in Zijn Woord heeft bekenfge maakt. Want dat is uiteindelijk toch wat Paulus bedoelt met een 'ander evangelie' en een 'andere Christus':

Alleen vrees ik dat, zoals Eva door de slang op sluwe wijze bedrogen werd, uw gedachten worden weggelokt van de oprechte en zuivere toewijding aan Christus. U hebt er immers geen enkel bezwaar tegen dat iemand u een andere Jezus verkondigt dan wij hebben gedaan, of dat u een andere Geest of een ander evangelie ontvangt dan u ontvangen hebt. (2 Kor 11:3,4)

En in zijn brief aan de Romeinen waarschuwt hij daarom:

U moet uzelf niet aanpassen aan deze wereld, maar veranderen door uw gezindheid te vernieuwen, om zo te ontdekken wat God van u wil en wat goed, volmaakt en hem welgevallig is. (Rom 12:2)

Om er, in vers 3 aan toe te voegen:

Met een beroep op de genade die mij geschonken is, zeg ik u allen dat u zichzelf niet hoger moet aanslaan dan u kunt verantwoorden, maar verstandig over uzelf moet denken. Denk overeenkomstig het geloof, dat is de maatstaf die God u heeft gegeven.

Letterlijk staat daar:

... dat u geen hoger denken (*hyper-phroneō*) nastreeft dan u behoort te denken (*phroneō*), maar dat u uw denken (*phroneō*) leidt naar een bezonnen denken (*so-phroneō*) in overeenstemming met ...

Dat *hyperphroneō* betekent in de praktijk: hoogmoedig zijn. Qua betekenis is het verwant aan het 'zich verheffen' van 2 Korintiërs 12 (*hyperairōmai*, zie bladzijde 47). Daartegenover betekent *sophroneō* in de praktijk 'bij zinnen zijn' of 'bezonnen/beheerst/gematigd zijn'. Dat is qua betekenis verwant aan de 'gezonde' leer, waar we in het volgende hoofdstuk nog op terugkomen. Met andere woorden: we vinden hier weer die tegenstelling tussen het willen 'overtreffen' van God Zelf enerzijds, en het zich in nederigheid beperken tot de geopenbaarde leer anderzijds. Verderop in dit korte hoofdstuk verwoordt Paulus dat letterlijk als volgt:

Wees als mensen die over en weer dezelfde dingen denken (*phroneō*), niet denkende (*phroneō*) aan hoogverheven dingen, maar zich schikkend in de dingen die 'niet in aanzien zijn', en wordt niet als mensen die (alleen maar) bedacht (*phronimos*) zijn op dingen die 'ernaast' zitten. (vs. 16, letterlijk)

De conclusie zou duidelijk moeten zijn: Wie een 'god' of 'christus' beredeneert, anders dan, of in aanvulling op, die Welke als zodanig in de Bijbel wordt voorgesteld, is bezig zich een 'afbeelding' te vervaardigen die God Zelf hem niet heeft gegeven. Want hij vervangt de door God geopenbaarde beschrijving door een beschrijving van eigen makelij, gebaseerd op zijn eigen intellectuele redenering. En dat is als het ware een nieuwtestamentische parallel van een overtreding van het eerste gebod van het Oude Verbond.

De verwatering van de zuivere leer

We hadden al gezien dat Paulus in Athene zwaar in aanvaring was gekomen met de filosofen van zijn tijd (bladzijde 50). En daarbij ging het precies om dit punt: het conflict tussen de goddelijke openbaring en de door de Grieken intellectueel beredeneerde god-

delijkheid. In dat licht bezien lijkt het dus uiterst merkwaardig dat de latere kerk de beroemde Griekse filosofen juist min of meer op één lijn heeft geplaatst met de geloofshelden van het Oude Testament. Vooral de Griekse filosoof Aristoteles kon zich door de eeuwen heen in een warme belangstelling verheugen, maar ook de ideeën van zijn 'grote' voorganger Plato hebben zich een plaatsje veroverd in het 'christelijk erfgoed'. Maar dat zou ons toch niet moeten verbazen, want dit ligt volledig in het verlengde van de ontwikkelingen die we in Deel 2 hebben geschetst. Het is zelfs sterk aangewakkerd door het streven van de zogenoemde 'apologeten' (verdedigers) in de tweede eeuw die, in hun pogingen het evangelie te verdedigen tegen Grieks-intellectuele aanvallen, dat probeerden 'aan te passen' aan de smaak van de intellectueel verwende Griek, door te betogen dat de ideeën van hun grote filosofen eigenlijk niet zoveel verschilden van die van dat evangelie.

In de derde en vierde eeuw is deze lijn doorgetrokken, en het 'verder ontwikkelen' van de boodschap van de Schrift werd tot een volledig geaccepteerde praktijk. Vooral de zogenoemde 'kerkvaders' hebben zich hierin uitgeput. Hun ideeën beheersen nog altijd het christelijk denken, zonder dat iemand zich lijkt te realiseren dat deze berusten op menselijke intellectuele redenering en niet op goddelijke openbaring. Of beter: niemand lijkt zich daaraan te storen. Want ook in onze tijd is deze praktijk nog lang niet uitgestorven. De geoefende Bijbellezer kan de resultaten van zulke intellectuele oorsprong echter wel herkennen aan het feit dat zij gebruik maakt (moet maken) van terminologie die we in de Bijbel zelf niet terugvinden. Zulke terminologie is in de theologie allang volledig geaccepteerd, maar het ontkent fundamenteel het uitgangspunt dat de Bijbel (inclusief zijn woordgebruik!) alles zou bevatten wat wij dienen te weten voor onze behoudenis.

Speculaties en twisten

Daarnaast heeft het nog een ander duidelijk kenmerk. Omdat de hele redeneermethode in hoge mate speculatief van aard is, kwamen verschillende theologen onvermijdelijk tot verschillende conclusies, die onmogelijk allemaal tegelijk waar konden zijn. En dat leidde, al vanaf het allereerste begin, keer op keer tot fundamentele meningsverschillen en regelrechte ruzies, of zelfs machtsstrijd. En het is kenmerkend voor de aard van de 'Griekse' belangstelling dat veel van die ruzies handelden over de exacte natuur van Jezus als 'de Christus', zoals dat al begonnen was in de dagen van de apostel Johannes. En dat alleen al bestempelt het als menselijk.

Naast deze voorkeur voor Grieks-filosofische gedachten, bedreigden ook ideeën uit andere culturen het jonge christendom, zoals lokaal-Griekse rituelen en zelfs het Perzisch dualisme, met zijn god van het licht en het goede enerzijds en een god van de duisternis en het kwade anderzijds. De reacties van de bisschoppen uit de

tweede en derde eeuw op al dit soort ideeën waren verschillend. Sommigen waren geneigd de minder radicale aspecten ervan over te nemen. Het wordt bijvoorbeeld vrij algemeen erkend dat kerkvaders als Tertullianus en Augustinus erdoor zijn beïnvloed bij de door hen ontwikkelde leer van de 'drie-eenheid' of de 'erfzonde'. Anderen waren juist geneigd zich er sterk tegen af te zetten, en dan van de weeromstuit te vervallen in tegenovergestelde extremen. En tenslotte waren dergelijke ideeën vaak ook erg plaatsgebonden (afhankelijk van wat daar eerder aan godsdienstige ideeën en praktijken had bestaan), wat snel tot een soort 'stammenstrijd' kon leiden: Oost tegen West, Noord-Afrikaans tegen Grieks, et cetera. Van een theologische discussie verwerd het dan al snel tot een regionale machtsstrijd, met alle gevolgen daarvan.

Wie dit vergelijkt met Paulus' waarschuwingen aan Timoteüs, móet zich wel de volgende uitspraken herinneren:

Je moet voorkomen dat bepaalde mensen daar een afwijkende leer onderwijzen en zich verdiepen in verzinsels ... Die leiden meer tot speculaties dan tot de vervulling van de taak die God met het geloof gegeven heeft. (1 Tim 1:3,4)

Blijf dit de gelovigen voorhouden en roep hen ten overstaan van God dringend op om niet te redetwisten. Dat heeft geen enkel nut en leidt er alleen maar toe dat de toehoorders ten onder gaan ... Luister niet naar zinloos en leeg gezwets, want het voert steeds verder van God weg. (2 Tim 2:14-16)

Verwerp dwaze en onzinnige speculaties; je weet dat ze tot ruzie leiden. Een dienaar van de Heer moet geen ruzie maken, maar voor iedereen vriendelijk zijn; hij moet een goede leraar zijn en een verdraagzaam mens, en zijn tegenstanders zachtmoedig terechtwijzen. (2 Tim 2:23-25)

De onbevooroordeelde lezer kan alleen maar constateren dat deze waarschuwingen in de volgende eeuwen volledig in de wind zijn geslagen. Want die eeuwen hebben zich juist gekenmerkt door het soort gedrag dat Paulus hier bestrijdt (met dus ook dergelijke resultaten). Maar dat is wel in hoge mate medebepalend geweest voor de feitelijke ontwikkeling van de 'christelijke' leer. We komen daar in het volgende hoofdstuk weer op terug.

'Athanasius' of de Bijbel?

Voordat we dit hoofdstuk afsluiten kijken we nog even naar een incident dat ons een onthullende blik gunt op de manier waarop de moderne theologie omgaat met de resultaten van dit Griekse denken uit het verleden. Lucas verhaalt dat de engel Gabriël aan Maria aankondigt dat zij zwanger zal worden door de heilige Geest, waardoor het kind dat zij zal baren zowel een 'mensenkind' zal zijn als een 'zoon van God'. In hoofdstuk 7 (bladzijde 57 en verder) hebben we er op gewezen hoe cruciaal deze dubbele afstamming is

voor de verlossing. En op de daaraan voorafgaande pagina's hebben we laten zien, dat de apostel Johannes in zijn brieven daarom fel stelling neemt tegen een visie in zijn dagen die een scheiding wil aanbrengen tussen 'de mens Jezus' en 'de goddelijke Christus'.

In hoofdstuk 8 zagen we dat de zogenaamde 'apostolische geloofsbelijdenis' Jezus beschrijft als 'Zijn (Gods) eniggeboren Zoon, onze Heer; die ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria'. Dat is zo ontleend aan Lucas' verhaal. Maar we hebben ook gezien dat de 'Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel' daarvan maakte: '... de eniggeboren Zoon van God, geboren uit de Vader vóór alle eeuwen ... neergedaald uit de hemel en vlees geworden door de Heilige Geest uit de maagd Maria'. Maria's zwangerschap lijkt hier te zijn gereduceerd tot een soort draagmoederschap (je komt die term inmiddels af en toe tegen): zij heeft alleen maar de menselijke vorm van de Christus voortgebracht, maar Hij is niet werkelijk mede-ontstaan uit haar genen, en bezat dus ook niet haar karaktereigenschappen. Misschien hadden de kerkvaders die deze formulering opstelden nog niet echt die bedoeling, maar velen in onze tijd vatten het wel zo op. Toch hebben de kerkvaders, ongeacht hun bedoeling, in elk geval nog gemeend met deze formulering recht te doen aan de tekst van de Schrift, inclusief het evangelie van Lucas. De autoriteit van de Schrift als zodanig stond in hun dagen nog absoluut niet ter discussie.

Maar eind vorige eeuw verkondigde een anglicaans priester dat de formulering van de 'Geloofsbelijdenis van Athanasius' (Jezus is 'ten volle mens' geweest) niet valt te combineren met de gedachte dat die 'mens Jezus' geen menselijke vader zou hebben gehad (want dat hebben alle andere mensen wel). Ook ziet hij een duidelijk verschil tussen het verhaal van Jezus' geboorte in Lucas en Matteüs enerzijds en dat van die zogenaamde vleeswording (gebruikelijke technische term: 'incarnatie') van de *Logos* (het 'Woord', dat wil zeggen: de Zoon) in het evangelie van Johannes. En hij noemt deze incarnatie 'meer cruciaal dan het verhaal van de maagdelijke geboorte'. Op grond daarvan concludeert hij dan: 'We kunnen die maagdelijke geboorte dus maar beter beschouwen als een vrome legende'. Vervolgens stelt hij dat je het probleem eenvoudig kunt omzeilen door aan te nemen dat die *Logos*, dus de Christus, (kennelijk zonder enige 'bijdrage' van Maria) is geïncarneerd in een bestaande volledig menselijke Jezus, die dan zelf juist weer wel volledig het product zou zijn van een menselijke vader en een menselijke moeder. Dat is dus precies die dwaling waar Johannes (dezelfde Johannes die hij aanvoert als ondersteuning voor zijn opvatting!) met zoveel kracht bestrijdt in zijn brieven.

Hoewel het hier mogelijk een wat extreme opvatting van een eenling betreft (al heeft een Canadese universitair-theologische instelling wel degelijk de moeite genomen zijn verhaal uit te geven), zit er helaas wel een bepaalde lijn in deze opvatting. De kerkvaders

meenden nog in redelijke oprechtheid dat het resultaat van hun intellectuele redeneringen een correcte en logische weergave was van wat er uit de Schrift viel te leren. Want het gezag van die Schrift stond niet ter discussie. Maar inmiddels staat dat gezag in 'wetenschappelijke' kring juist wél heel sterk ter discussie. En wat doet dan een theoloog die een tegenstrijdigheid meent te zien tussen die Schrift (of een deel daarvan) en de geformuleerde leer die daarop heet te zijn gebaseerd: hij verwerpt het getuigenis van de Schrift (een 'vrome legende') en handhaaft het resultaat van de daarop gebaseerde, maar naar eigen zeggen foutieve, redenering. En het meest opmerkelijke is hier het feit dat de betrokken theoloog ons wordt voorgesteld als iemand die in een vroegere carrière een briljant wetenschapper zou zijn geweest; iemand die doorkneet zou moeten zijn in de vereisten van zuiver wetenschappelijk denken en zindelijk redeneren. Maar als het er op aankomt, gaat in die kringen de traditionele leer boven de bron waarop hij heet te zijn gebaseerd. En daar kom je in geen enkele andere tak van wetenschap mee weg. Wat hier in werkelijkheid spreekt is dus het leergezag van de kerkelijke overheid, die intellectuele elite waar de apostelen zo fel tegen streden.

Conclusie

De conclusie van dit hoofdstuk is echter dat het er in deze zaken nog niet eens om gaat of de zo ontwikkelde leer wel of niet juist is. Het gaat erom dat de hele benadering fundamenteel onbijbels en dus verkeerd is. En wel omdat hij berust op menselijke redenering, die het openbaring-karakter van de Schrift daarmee ontkent. Dat is precies de ontwikkeling waar de apostelen tegen waarschuwden, en we doen er goed aan te bedenken dat zij dat deden op gezag van God Zelf. Want uiteindelijk was het God Zelf Die nadrukkelijk had verklaard dat Hij zou worden gekend door openbaring, en niet door menselijk intellect. En die waarschuwing is daarom nog steeds van kracht!

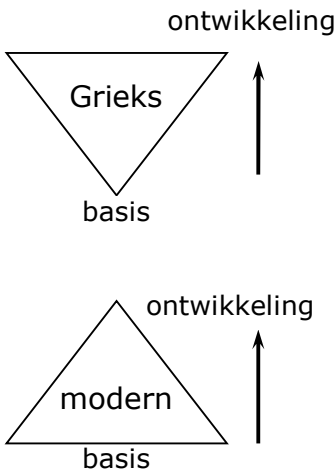
Hoofdstuk 10

Pseudokennis

Los van het feit dat onze kennis van de God van de Bijbel uitsluitend behoort te berusten op wat ons is geopenbaard, en dat God ons heeft verboden daaraan ook maar iets toe te voegen, blijkt dat elke vorm van eigen redenering alleen maar tot twisten leidt, en niet tot bruikbare inzichten.

Dat het volgens de 'Griekse methode' verder ontwikkelen van de leer fundamenteel in strijd is met het openbaring-karakter van de Schrift, is dus wel duidelijk. Maar wat is die methode, los daarvan, nu eigenlijk waard? Op andere vakgebieden hebben de Grieken daar toch spectaculaire resultaten mee geboekt. Welnu, die methode berustte op het intellectueel uitwerken van een eerste gedachte tot zijn uiterste consequenties. En dat staat of valt met de kwaliteit van die eerste gedachte, en met de logica van de daarop gebaseerde redenering; wanneer de een of de ander daarvan niet deugt, kunnen de resultaten ook nooit van waarde zijn. En in een wereld vol ideeën is het risico van tegenstrijdige redeneringen dan natuurlijk levensgroot. De moderne wetenschap probeert dat te ondervangen door uit te gaan van betrouwbare waarnemingen, en vervolgens elke stap in dat proces te verifiëren door middel van experimenten. En door telkens in de

volgende stap wat minder 'breed' te gaan dan het vorige niveau, zodat de basis voldoende solide blijft. Ga je wel breder, dan heet dat 'extrapolatie' en iedere vakbekwame onderzoeker weet dat je daar vreselijk voorzichtig mee moet zijn. Men heeft dat wel voorgesteld met een plaatje van een driehoek of, zo u wilt, een piramide. Maar de Grieken gingen er juist prat op hoe ver ze konden redeneren wanneer ze uitgingen van één enkel feit. Dat kun je dan voorstellen door zo'n driehoek of piramide op zijn punt. En we zagen ook al wat in dat geval nog je enige 'veiligheid' is: tegen de tijd dat je uitkomt op interne tegen-



strijdigheden weet je dat je ergens van het rechte pad bent afge-
raakt. Of dat je eerste aanname niet deugde.

Maar wanneer het gaat om God, heb je zo'n terugkoppeling niet,
want zonder openbaring van God Zelf kan niemand weten hoe
Gods wereld eruit ziet. Dus het uitgangspunt bestaat uitsluitend uit
menselijke ideeën. En de moderne wetenschapper zou de daarop
gebaseerde redenering al evenmin kunnen verifiëren door middel
van experimenten (al hebben sommige warhoofden dat wel geprobeer-
d!), maar dat gebeurde in de toenmalige Griekse wereld toch
al niet. Maar dan zit je toch wel met een serieus probleem.

De wereld na Constantijn

Maar toen Constantijn de Grote het christendom tot staatsgods-
dienst maakte, kwam voor de Griekse geest de weg vrij om dit in
haar denkwereld op te nemen. Je had nu immers een sterk verbe-
terde situatie: als basis kon je nu de geopenbaarde leer nemen. En
dat gebeurde dan ook. Je krijgt dan de volgende constructie:

- Je gebruikt voor je uitgangspunt dat wat er wél in de Bijbel is
geopenbaard. Daarover is dan geen discussie mogelijk.
- Je bouwt daarop je eigen intellectuele redenering. Dat blijft na-
tuurlijk een zwak punt, maar uiteraard gelooft iedereen wel in
zijn eigen aanpak.
- Je formuleert een conclusie die je, op grond van het boven-
staande, presenteert als even dwingend als wanneer die letter-
lijk zo in de Bijbel stond.
- Je beschuldigt iedereen die het er niet mee eens is van ketterij.

Dat klinkt wat badinerend, maar erg ver van de historische werke-
lijkheid staat dit niet. En het was dan ook onvermijdelijk dat ver-
schillende mensen via verschillende redeneringen (gebaseerd op
verschillende uitgangspunten) tot lijnrecht tegengestelde conclu-
sies kwamen. En daar begonnen dan de ruzies.

Betreffende de natuur van Christus zagen we in hoofdstuk 7, dat
gnostische denkers Jezus zozeer begonnen te vergoddelijken, dat
ze zowel zijn leerjaren (vóór zijn doop) als zijn lijden en kruisdood
(dus ook zijn opstanding) begonnen toe te schrijven aan iemand
anders, door een scheiding aan te brengen tussen 'de Christus' en
de mens Jezus. Mogelijk als reactie daarop (maar mogelijk juist als
een verdere variant hiervan) ontstond er een leer die Jezus wel
tegelijktijd als mens en als Gods zoon zag, maar die evenmin
overeen kwam met wat de Schrift openbaart. Deze leer werd, on-
der andere, verkondigd door de theoloog Arius van Alexandrië
(eind derde, begin vierde eeuw), en wordt sindsdien aangeduid als
'Arianisme'. Hierover ontstond een controverse, die uiteindelijk uit-
liep op een direct ingrijpen door de keizer (Constantijn de Grote)
zelf. Deze riep een bisschoppenconferentie bijeen, bekend als het

'Concilie van Nicea'. Dit concilie kwam na veel politiek geharrewar uiteindelijk tot een eindoordeel, maar voornamelijk door het ingrijpen van de niet-christelijke Constantijn. De opvattingen van Arius werden tot ketters verklaard, die werd verbannen, en alleen wie de keizerlijke beslissing van ganser harte onderschreef kon rekenen op verdere keizerlijke steun. Zowel de aard van de verschillende standpunten als het exacte verloop van het concilie zijn niet meer goed te achterhalen, maar het is duidelijk dat:

- Beide partijen hun standpunten baseerden op dezelfde 'Griekse methode' (conclusies die werden bereikt via intellectuele redeneringen gebaseerd op Bijbelteksten), maar niettemin tot tegengestelde inzichten kwamen.
- Aan beide zijden al een flinke portie Griekse filosofie door de theologie was gemengd. Deze was echter speculatief van aard, wat onvermijdelijk bijdroeg aan het ontstaan van de genoemde tegenstrijdigheden.
- Het verloop van het concilie meer werd bepaald door politieke kunstgrepen dan door theologische overwegingen, laat staan door religieuze aspecten, en dat het eindresultaat in de eerste plaats moet worden gezien als een politieke overwinning van de zegevierende partij.
- Dat bij de verschillende partijen prestige een grotere rol speelde dan de zuiverheid van de leer.

Opnieuw: strijdvragen en twisten

Het gevolg hiervan was echter de 'officiële' vastlegging van de leer van de 'drie-eenheid', zoals we die terugvinden in de geloofsbelijdenis van 'Nicea-Constantinopel' en vervolgens die van Athanasius. En dat verklaart waarom vooral die laatste helemaal niet meer gaat over het geloof, maar bijna geheel over het wezen van de godheid, en de natuur van Christus binnen dat verband: het documenteert niet het geloof van de ware christen, maar de intellectuele conclusies van de winnende partij in een theologisch debat.

Dat het inderdaad veel meer om een machtsstrijd ging dan om het geloof zelf, blijkt ook uit het feit dat diverse theologen (waaronder Arius zelf), die in Nicea in keizerlijke ongenade waren gevallen, later toch weer werden aangenomen, waarvoor dan anderen, uit de oorspronkelijke overwinnaars, zich plotseling in ongenade zagen vallen. Dat beide partijen tot hun opvattingen waren gekomen door middel van wat wij hier gemakshalve maar 'de Griekse methode' noemen, heeft natuurlijk alles te maken met het speculatieve karakter daarvan. En voor de logisch denkenden onder ons zou dat ook meteen voldoende bewijs moeten zijn voor de onbetrouwbaarheid van die methodiek. In elk geval voor een onderwerp als dit, want het kennen van de God van de Bijbel, en Zijn plan met de mensheid, is nu eenmaal iets fundamenteel anders dan het ont-

wikkelen van een stuk wiskunde. Maar in de praktijk werd dat toch uitgevochten 'tot de laatste druppel bloed'. En dat was dus precies waar de apostel Paulus tegen had gewaarschuwd:

Verwerp dwaze en onzinnige speculaties; je weet dat ze tot ruzie leiden. Een dienaar van de Heer moet geen ruzie maken, maar voor iedereen vriendelijk zijn; hij moet een goede leraar zijn en een verdraagzaam mens, en zijn tegenstanders zachtmoedig terechtwijzen. (2 Tim 2:23-25)

In de concilies van Nicea, Constantinopel en Chalcedon ging het er echter niet om tegenstanders zachtmoedig terecht te wijzen; het ging erom een bepaalde, via intellectuele redeneringen ontwikkelde leer er tegen elke prijs door te drijven. Maar ging het daarbij nog om goddelijke inzichten? Of om 'ten onrechte zo genoemde kennis' (*pseudokennis*, 1 Timoteüs 6:20)?

De gezonde leer

Tegen het eind van zijn leven schrijft de apostel Paulus een drietal brieven aan Timoteüs en Titus. Zij waren vroeger jonge medewerkers van hem geweest, die hem krachtig ondersteunden in zijn werk. Inmiddels waren zij opgegroeid tot zijn opvolgers, leiders van de gemeente, en hij geeft ze raadgevingen mee hoe zij met die positie moeten omgaan. Uiteraard zijn deze raadgevingen van toepassing op christelijke leiders van alle tijden. Hij gebruikt daarbij, voor de duidelijke taal van de Schrift, de uitdrukking 'heilzame leer' (NBG'51: 'gezonde leer'): zie het kader hiernaast.

In de brief aan Titus gaat het vooral om Joods wetticisme, kennelijk omdat dat op Kreta, waar Titus op dat moment werkte, het voornaamste probleem was:

Want er zijn veel ongehoorzame mensen, praatjesmakers en bedriegers, vooral onder Joodse gelovigen. Hun moet de mond worden gesnoerd ... Wijs hen daarom streng terecht, zodat ze een heilzaam geloof krijgen, zich niet langer interesseren voor Joodse verzinsels ... Maar jij moet verkondigen wat overeenkomt met de heilzame leer. Oudere mannen moeten sober, waardig en bezonnen zijn, en gezond in het geloof, de liefde en de volharding. (Tit 1:10-2:2)

Paulus spreekt hier van het onderwijzen van verkeerde dingen, verzinsels en mensen die zich van de waarheid hebben afgekeerd. Daartegenover stelt hij een 'heilzaam geloof', de 'heilzame leer' en 'gezond zijn' in het geloof, de liefde en de volharding.

In zijn eerste brief aan Timoteüs gaat het meer om de Griekse neiging tot intellectuele ideeën en debatten, door Paulus aangeduid als 'geschillen' en 'haarkloverijen'. We vinden dit in het verband van een reeks raadgevingen aan het eind ervan: hoe Timoteüs zich dan en in de verdere toekomst moet opstellen tegenover mensen die met hun controversiële ideeën het denken in de gemeente pro-

HEILZAAM

Het woord 'heilzaam' ('gezond') stamt van een Grieks werkwoord *hugiainō* = 'gezond zijn'. Ons woord 'hygiëne' is ervan afgeleid. Een leer die niet 'gezond' is, maakt op den duur ziek, zoals iemand die een ongezond leven leidt, sneller ziek wordt of zelfs komt te overlijden. Heilzame leer is een 'hygiënische' leer, onheilzame leer is 'onhygiënische' leer. Aan een ongezond leven ga je niet meteen dood, maar op den duur wordt je er toch het slachtoffer van. Aan onheilzame leer ga je misschien ook niet meteen dood, maar op den duur ondermijnt het je geestelijke gezondheid en ga je daar aan te gronde. Paulus gebruikt het begrip in elk van zijn brieven aan Timoteüs en Titus, en die 'ongezonde leer' betreft daar feitelijk zowel het Joods wetticisme als het Grieks speculatief denken:

- We weten ook dat de wet er niet is voor de rechtvaardige, maar voor wie zich aan wet of gezag niet stoort, voor goddelozen en zondaars ... De wet is er voor alles wat indruist tegen de heilzame leer. (1 Tim 1:9,10)
- Want er komt een tijd dat de mensen de heilzame leer niet meer verdragen, maar leraren om zich heen verzamelen die aan hun verlangens tegemoetkomen en hen naar de mond praten. (2 Tim 4:3)
- Een opziener ... moet zich houden aan de betrouwbare boodschap die in overeenstemming is met de leer, zodat hij in staat is om anderen met heilzaam onderricht te bevoedigen en dwarsliggers terecht te wijzen. (Titus 1:7-9)
- Jij moet verkondigen wat overeenkomt met de heilzame leer. (Titus 2:1)

Het is opvallend dat wij bij Paulus dit begrip uitsluitend hier vinden, en niet in eerdere brieven van hem. Dat duidt erop dat die 'ongezonde leer' toen aan het ontstaan was, zoals ook tussen de regels van deze brieven door te lezen valt.

beren te beïnvloeden. En hij is overduidelijk als het er om gaat die mensen en die ideeën zelf te karakteriseren:

Indien iemand een andere leer verkondigt en zich niet voegt naar de gezonde woorden van onze Here Jezus Christus en de leer der godsvrucht, dan is hij opgeblazen, hoewel hij niets weet, en heeft hij een zwak voor geschillen en haarkloverijen, een bron van nijd, twist, lasteringen, kwade vermoedens, en geharrewar bij mensen die niet helder meer zijn van denken en het spoor der waarheid bijster geraakt zijn. (1 Tim 6:3-5 NBG'51)

Hij noemt de bedenkers van zulke leer dus 'opgeblazen, terwijl ze in werkelijkheid niets weten'. In plaats daarvan verwijst hij naar de 'belijdenis' die Jezus zelf heeft afgelegd. Dáár moeten de ware leraren hun leer op baseren, tot aan het eind der tijden. Dat is zelfs een bevel:

Ik beveel voor God en voor Christus Jezus, die de goede belijdenis voor Pontius Pilatus betuigd heeft, dat gij dit gebod onbevlekt en onberispelijk handhaaft tot de verschijning van onze Here Jezus Christus. (vzn 13,14 NBG'51).

Dus het beste dat wij kunnen doen, is uitzoeken wat die 'belijdenis' dan inhield. Want al de rest bestaat slechts uit 'holle klanken', en vormt slechts 'pseudokennis' (KADER 1 op bladzijde 27). En de leraren daarvan zijn 'het spoor bijster geraakt'. Met andere woorden: zij zijn een dwaalweg opgegaan:

O Timoteus, bewaar wat u is toevertrouwd, houd u buiten het bereik van de onheilige, holle klanken en de tegenstellingen der ten onrechte zo genoemde kennis [lett.: *pseudokennis*]. Sommigen, die woordvoerders daarvan zijn, zijn het spoor des geloofs bijster geraakt. (vzn 20,21 NBG'51)

Conclusie

We moeten dus constateren dat al die intellectuele inspanning kennelijk niet tot bruikbare resultaten heeft geleid. Al was het alleen maar omdat het onderwerp er zich niet voor leent. Want de allereerste eis die je aan een bruikbare methode mag stellen, is toch wel dat die leidt tot resultaten waarover voldoende overeenstemming bestaat dat die althans enigermate juist lijken (zelfs al zou dat in feite niet het geval zijn). Maar zelfs zulke overeenstemming werd niet bereikt. En dus had God Zelf het kennelijk toch bij het rechte eind gehad, toen Hij deze methode verbood, en er (door Zijn Zoon en door diens apostelen) voor waarschuwde!

Wat er dan overblijft is het Woord van Zijn openbaring. En dat brengt ons weer terug bij de apostel Paulus, en 'zijn' gezonde leer. In zijn tweede brief aan Timoteüs benadrukt hij dat die gezonde leer bestaat uit het evangelie zoals hij dat zelf altijd heeft verkondigd:

(God) heeft ons gered en ons geroepen ... omdat hij daartoe uit genade besloten had. Deze genade ... is nu bekend geworden doordat onze redder Christus Jezus is verschenen, die de dood heeft vernietigd en onvergankelijk leven aan het licht heeft gebracht (NBG'51) door het evangelie. Van dit evangelie ben ik verkondiger, apostel en leraar ... Neem als richtsnoer de heilzame woorden die je van mij hebt gehoord, houd vast aan het geloof en aan de liefde die in Christus Jezus zijn. (2 Tim 1:9-13)

Waarom zou God dat toelaten?

Veel mensen zijn van mening dat God deze ontwikkeling toch wel geleid zal hebben, en dat we er dus op mogen vertrouwen dat, hoe discutabel het verloop van het proces ook mag zijn geweest, het eindresultaat toch wel betrouwbaar mag worden geacht. Helaas moet het antwoord hierop zijn dat in de tijden van het Oude Verbond een dergelijk ingrijpen van God zich toch nooit heeft voorgedaan, ongeacht de mate waarin het volk, of de leiders daarvan, waren afgedwaald van de oorspronkelijke leer. En waarom zou Hij ook. De goede leer stond immers duidelijk verwoord in 'de Schriften'. Er was geen bovennatuurlijk ingrijpen nodig om het volk duidelijk te maken wat de juiste leer was. Wanneer er al een dringende oproep tot bekering kwam, had die toch voornamelijk de vorm van een oproep terug te keren tot de duidelijke woorden van de openbaarde leer, niet van het verwekken of stimuleren van een intellectuele elite. God had tot Jesaja gezegd:

Omdat dit volk Mij slechts met woorden nadert en met zijn lippen eert, terwijl het zijn hart verre van Mij houdt, en hun ontzag voor Mij een aangeleerd gebod van mensen is, daarom, zie, Ik ga voort wonderlijk met dit volk te handelen, wonderlijk en wonderbaar: de wijsheid van zijn wijzen zal tenietgaan en het verstand van zijn verstandigen zal schuilgaan. (Jes 29:13,14 NBG'51)

En dat laatste zijn de woorden die Paulus in zijn brief aan de gemeente in Korinte toepast op de wijsheid van de Grieken (zie Deel 2 hoofdstuk 6). In plaats van in te grijpen wijst God daarom telkens naar het geschreven woord. Wanneer Hij bijvoorbeeld door Jesaja zegt:

Op zulken sla Ik acht: op de ellendige, de verslagene van geest en wie voor mijn woord beeft. (Jes 66:2 NBG'51)

dan horen we de echo daarvan in het Nieuwe Testament, in de woorden als:

En ik zag de zielen van hen, die onthoofd waren om het getuigenis van Jezus en om het woord van God. (Op 20:4)

We hebben dat woord, dus waarom verwachten we dat God ingrijpt wanneer bepaalde mensen dat willen vervangen of aanvullen of uitbreiden? Dat woord is de waarheid, dus waarom zouden we ons afvragen of een ander woord ook goed is? En dat woord is ook voldoende, dus waarom zouden we ons afvragen of die aanvulling betrouwbaar is, wanneer we die om te beginnen helemaal niet nodig hebben?

Kenmerkend voor dat evangelie is dus blijkbaar dat Jezus 'de dood heeft vernietigd' en met dat evangelie 'onvergankelijk leven aan het licht heeft gebracht'. Het gaat dus over wat Hij heeft gedaan, niet over wie of wat Hij is. Voor die heilzame, gezonde leer zullen we dus ook zelf terug moeten naar dat evangelie dat ons dat vertelt, zoals dat (onder andere) door Paulus is verkondigd. En ook voor Jezus' eigen belijdenis voor Pontius Pilatus (zie bladzijde 90) moeten we terug naar de Evangeliën. En dat zullen we daarom doen in het laatste hoofdstuk.

Hoofdstuk 11

Het goede nieuws

De werkelijke boodschap van de Bijbel bestaat uit het 'goede nieuws' van de verlossing. Dat wordt gesymboliseerd in Jezus' toekomstige positie als koning. Maar dat betekende ook dat Hij als 'lijdende Knecht van de HEER' eerst de overwinning over de zonde moest behalen. *Dat* zijn de dingen waar in de Schrift zelf de nadruk op ligt, en die de christen daarom dient te geloven en belijden.

Laten we dan tot slot nog eens kijken wat nu eigenlijk die 'gezonde' leer van de Schrift zelf is. Die Schrift vertelt ons onomwonden dat de mens heeft gefaald. Adam overtrad het gebod, en op die overtreding stond de dood. Maar ook allen na hem hebben overtreden en verbeurden daarmee hun leven (Romeinen 5:12). Het probleem is in feite dat God de lat van Zijn maatstaven heel hoog heeft gelegd. Het waarom daarvan is nu niet ons onderwerp*, maar de gevolgen zijn duidelijk:

Iedereen heeft gezondigd en ontbeert ['is verbannen uit'] de nabijheid van God. (Rom 3:23)

De rest van de Schrift gaat over de oplossing voor dat probleem. God heeft een oplossing gegeven, die geen mens ooit zou hebben bedacht: Hij geeft een 'Verlosser', iemand die de losprijs betaalt (zie Deel 2 hoofdstuk 5), zodat de mens (op bepaalde voorwaarden!) wordt vrijgekocht ('gelost') uit de macht van de dood.

God schenkt vrij spraak aan allen die in Jezus Christus geloven. En er is geen onderscheid ... en iedereen wordt uit genade, die (onzelf) niets kost, door God als een rechtvaardige aangenomen omdat hij ons door Christus Jezus heeft verlost ['gelost', vrijgekocht]. Hij [Jezus] is door God aangewezen om door zijn dood het middel tot verzoening te zijn voor wie gelooft. (Rom 3:22-25)

Die 'voorwaarde' bestaat er dus uit dat je 'in Jezus Christus gelooft'. Maar deze Verlosser zou die losprijs alleen kunnen betalen wanneer Hijzelf niet al zijn eigen leven zou hebben verbeurd, dus wanneer Hijzelf Gods geboden van ganser harte en tot de laatste letter zou hebben gehouden. En dat is dus ook wat we vinden in Jezus' Bergrede:

* zie voor een uitgebreide studie van Gods plan mijn boek *Operatie Mens*

Denk niet dat ik gekomen ben om de Wet of de Profeten af te schaffen. Ik ben niet gekomen om ze af te schaffen, maar om ze tot vervulling te brengen. Ik verzeker jullie: zolang de hemel en de aarde bestaan, blijft elke jota, elke tittel in de wet van kracht, totdat alles gebeurd zal zijn. (Mat 5:17,18)

Om werkelijk de Verlosser te kunnen zijn, moest Hij slagen waar Adam faalde.*

Bijbelse belijdenissen

We hadden het ook al over de 'belijdenis' die Jezus zelf had afgelegd voor Pontius Pilatus (bladzijde 90). We vinden deze feitelijk alleen vermeld in het evangelie naar Johannes:

(Pilatus) liet Jezus bij zich komen en vroeg hem: 'Bent u de koning van de Joden?' ... Jezus antwoordde: 'Mijn koningschap hoort niet bij deze wereld. Als mijn koningschap bij deze wereld hoorde, zouden mijn dienaren wel gevochten hebben om te voorkomen dat ik aan de Joden werd uitgeleverd. Maar mijn koninkrijk is niet van hier' ... 'Ik ben geboren om van de waarheid te getuigen, en ieder die de waarheid is toegedaan, luistert naar wat ik zeg.' Hierop zei Pilatus: 'Maar wat is waarheid?' (Joh 18:33-38)

Zijn 'belijdenis' bevat dus twee elementen:

- Hij bevestigt zijn koningschap, dat echter 'niet van deze wereld is' (NBG'51).
- Hij wijst erop dat zijn optreden bedoeld was om 'te getuigen van de waarheid'.

En, zegt Hij, wie de waarheid is toegedaan, luistert naar dat getuigenis. Pilatus behoort duidelijk niet tot die categorie, want met Romeinse minachting ontkent hij dat er zoiets als waarheid bestaat. Maar feitelijk verwijst Jezus hier dus naar zijn prediking, en Hij verdeelt hier de mensen in diegenen die deze aanvaardden en zij die dat niet deden. Dat verwijzen naar zijn prediking had Hij kort daarvoor ook al gedaan bij zijn verhoor voor de Joodse Raad:

De hogepriester ondervroeg Jezus over zijn leerlingen en over zijn leer. Jezus zei: 'Ik heb in het openbaar tot de wereld gesproken. Ik heb steeds onderricht gegeven op plaatsen waar de Joden bij elkaar komen, in synagogen en in de tempel, en nooit heb ik iets in het geheim gezegd. Waarom ondervraagt u mij? Vraag het toch aan de mensen die mij gehoord hebben. (Joh 18:19-21)

En wanneer we ons dan afvragen wat het dan was dat Hij predikte, vinden we dat overduidelijk bij de evangelisten:

* zie hiervoor ons boek *Adam en Christus*

Matteüs: Hij trok rond in heel Galilea; hij gaf er onderricht in de synagogen, verkondigde het goede nieuws van het koninkrijk. (Mat 4:23)

Marcus: Jezus ging naar Galilea, waar hij Gods goede nieuws [evangelie] verkondigde. Dit was wat hij zei: 'De tijd is aangebroken, het koninkrijk van God is nabij: kom tot inkeer en hecht geloof aan dit goede nieuws'. (Mar 1:14,15)

Lucas: Jezus keerde terug naar Galilea ... Hij gaf onderricht in de synagogen ... Hij kwam ook in Nazaret, en ging op sabbat naar de synagoge ... hem werd de boekrol van de profeet Jesaja overhandigd, en hij rolde hem af tot de plaats waar [over 'de Knecht van de HEER'] geschreven staat ... Hij zei tegen hen: 'Vandaag hebben jullie deze schrifttekst in vervulling horen gaan'. (Luc 4:14-21)

Zijn prediking ging dus over het 'goede nieuws (evangelie) van het Koninkrijk' (waar, bij Johannes, ook het gesprek met Pilatus over ging), en over de 'Knecht van de HEER' waar Jesaja over sprak. Anders gezegd: over zijn werk als Verlosser (de lijdende Knecht) en zijn toekomstig Koningschap.

Dan hebben we nog het getuigenis van de man aan het kruis naast Hem (Lucas 23:39-43), die ons door Lucas wordt voorgesteld als representatief voor elke volgeling van Jezus. Die man:

- beleed zijn eigen schuld,
- beleed duidelijk dat hijzelf inderdaad de dood verdiende,
- beleed dat Jezus zonder schuld was, en daar ten onrechte stierf,
- beleed zijn geloof dat Jezus inderdaad de Koning zou zijn van het komende Koninkrijk,
- beleed zijn rotsvaste geloof dat Jezus deze kruisdood zou overleven, maar óók dat hijzelf na zijn dood aan de poort van dat Koninkrijk zou staan (dus zijn geloof in een opstanding, zowel van Jezus als van hemzelf!),
- erkende dat Jezus beslist over al of niet toelaten in dat Koninkrijk (dus dat God het 'gehele oordeel' aan Hem heeft gegeven: Johannes 5:22).

Daarmee is deze man het prototype van de ware discipel, werkelijk 'medegekruisigd' met zijn Heer (vergelijk Romeinen 6:6). En zo wordt hij ons door Lucas ook voorgesteld. Maar intussen had ook zijn belijdenis te maken met Jezus' werk als Verlosser (de lijdende Knecht van de HEER) en zijn toekomstige Koningschap.

We moeten ons er echter van bewust zijn dat onder de oppervlakte nog andere aspecten een rol spelen. In alle aanhalingen hebben we voortdurend een sterk 'Jesaja-element' aangetroffen. Jesaja koppelt het koningschap van de komende koning uit het huis van David (met andere woorden: de Messias of Christus) sterk aan de

Het evangelie bij Jesaja

Jesaja's profetie bevat drie delen. Het eerste vertelt het volk hoezeer het heeft gefaald bij het nakomen van de verplichtingen die het was aangegaan bij de verbondssluiting bij de berg in de Sinai. God kondigt aan dat Hij ze daarvoor uit het land zal wegdoen en in de macht van de koning van Babel zal geven, om in ballingschap te leven. Dat is dan nog toekomst, want Jesaja leefde rond ca. 700 v. Chr. en het Nieuw-Babylonische rijk kwam pas een eeuw later aan de macht.

Het tweede deel vertelt over hun wonderbaarlijke bevrijding uit de macht van dit 'onoverwinnelijke' Babel. God zal daartoe een 'overwinnaar' doen optreden, die Hij zelfs bij name noemt: de Perzische koning Kores (of Cyrus).

Maar dan vinden we een opmerkelijke parallel. Dit optreden van Kores is bedoeld als beeld van een andere Overwinnaar: Gods Knecht, die zijn volk zal verlossen uit de macht van de als al even onoverwinnelijk te beschouwen zonde en dood. Dan neemt het verhaal opnieuw een onverwachte wending: die Knecht treedt niet op als een machtig koning, maar als nederig dienaar, slaaf. De overwinning zal worden behaald door nederigheid en gehoorzaamheid, zelfs door lijden (zie de 'leeuw van Juda' in Openbaring 5:5 en 6, die een offerlam blijkt te zijn). Dit deel staat tussen twee meldingen van het beeld van een 'vreugdebode', die van het slagveld naar de stad (Sion) komt rennen om de grote overwinning te melden (40:9 en 52:7). Deze vreugdebode (hij die goede tijding brengt) heet in het Hebreeuws *bashar*, en in het Grieks 'hij die een *euangelion* (evangelie) brengt': *Hoe welkom is de vreugdebode die over de bergen komt aangesnel, die vrede aankondigt en goed nieuws brengt, die redding aankondigt en tegen Sion zegt: Je God is koning!* (Jesaja 52:7)

Daar doorheen loopt een ander beeld: God Die Zijn volk vrijkoopt ('lost') uit de slavernij van zonde en dood. De koppeling blijkt te zijn dat God het offer van zijn Knecht aanvaardt als losprijs voor zijn volk.

Het derde en laatste deel vertelt tenslotte dat deze verlossing er niet is voor de grote massa, die blijft volharden in het volgen van haar eigen weg, maar alleen voor wie God oprecht dienen (het 'overblijfsel'), maar anderzijds ook dat dit niet alleen geldt voor Israël, maar voor alle volken. Omdat God zijn verbond zal uitbreiden naar de hele wereld.

In het NT pakken de evangelisten die draad dan weer op door meteen vanaf het begin te spreken over dat 'goede nieuws', dat 'evangelie': die dag van verlossing is nu aangebroken. En bovendien voor alle volken!

verlossing uit de macht van zonde en dood (zie kader op bladzijde 96). Maar wanneer je dan gaat zoeken hoe dat tot stand zal komen, stuit je op die profetieën van 'de Knecht van de HEER', met als vierde in die reeks die over 'de lijdende Knecht'. En de evangelisten verwijzen daar voortdurend naar. En dat is begrijpelijk, want juist dat is het wat Jesaja aanduidt als de boodschap van de vreugdebode (*bashar*), die Sion het blijde nieuws van haar bevrijding komt berichten. Wat we in het Grieks vertaald vinden als de bringer van 'het *euangelion*', het 'evangelie', dat 'goede nieuws'.

Waar het om draait

Als we dat samenvatten, zien we dat het allemaal draait om onze verlossing, als Gods antwoord op ons probleem van zonde en dood. 'Geloof in Christus' en 'in Christus zijn' betekenen dus geloof in zijn door God gegeven macht om leven te schenken. Geloof in zijn Koningschap betekent geloven dat Hij de door God gegeven Verlosser is, die voor ons de 'losprijs' betaalt die wij zelf niet op kunnen brengen. En Paulus verklaart nadrukkelijk dat dit van het begin af Gods plan is geweest, en dat het pas in hún tijd tot vervulling is gekomen. De beloften aan de aartsvaders, zegt hij, spraken al van deze verlossing, én van het feit dat dit niet alleen zou gelden voor zijn volk Israël, maar voor álle volken:

de Schrift, die tevoren zag, dat God de heidenen uit geloof rechtvaardigt, heeft tevoren aan Abraham het evangelie verkondigd: In u zullen alle volken gezegend worden. (Gal 3:8 NBG'51)

Dus dát is kennelijk die 'gezonde leer' die kan redden van de dood.

Wat hier verder opvalt, is dat Paulus (als één van meerderen) er op wijst dat de aartsvaders wel degelijk goed hebben begrepen wat Gods verlossingsplan inhield. Voor de goede lezer is dat al duidelijk uit de manier waarop Genesis daarover verhaalt, maar het wordt door verschillende nieuwtestamentische schrijvers (zoals Paulus) ook nog eens met zoveel woorden gezegd. Zoals Jezus zelf zijn gehoor bij herhaling verzekert dat zij die aartsvaders (Abraham, Izaak en Jakob) in het Koninkrijk zullen zien, terwijl zijzelf, als zij tekortschieten, zullen worden buitengesloten. Maar dan móeten we wel besluiten dat het begrip van die aartsvaders voldoende was om deel te hebben aan de verlossing. Echter: 'vriend en vijand' zijn het er niettemin over eens dat deze zelfde aartsvaders geen idee hebben gehad van de natuur van de Godheid zoals gedefinieerd in de 'geloofsbelijdenis van Athanasius'. Immers, we vinden daar geen spoor van in het OT; niet van een duidelijke leer in die zin, en nog veel minder van enigerlei aanwijzing dat ook maar iemand in die tijd er een dergelijk begrip op nahield, al was het maar omdat de Grieken de kans nog niet hadden gehad hun intellect eraan te wijden. Maar dan kan de conclusie toch alleen maar zijn dat zulk geloof in elk geval onmogelijk een onontbeerlijke voorwaarde kan zijn voor iemands eeuwig heil en behoudenis.

Het hoeft ons daarom ook niet te verbazen dat we nergens in de eerder aangehaalde teksten lezen, dat het evangelie in de eerste plaats bestaat uit een verkondiging van de natuur van de Godheid, of van Jezus Christus. En dat de apostel Paulus ons nergens in deze teksten vermaant dat onze behoudenis afhangt van het geloof in zulke zaken. En dat is de reden waarom in de 'apostolische' geloofsbelijdenis negen van de twaalf artikelen ($\frac{3}{4}$!) handelen over Jezus, zijn verwekking door God en zijn geboorte als mens uit Maria, en tenslotte zijn verlossingswerk en koningschap. En dat dit is weergegeven in woorden die zo uit de Schrift genomen zijn. Maar in de geloofsbelijdenis 'van Athanasius' handelen 31 van de 40 artikelen (eveneens $\frac{3}{4}$) over de veronderstelde (want: beredeneerde) natuur van de Godheid en van Jezus, vooral voorafgaand aan zijn leven op aarde, en uiteraard dus aan zijn koningschap. En van de overige negen is er maar één dat het begrip 'behoudenis' vermeldt. En dat staat dan allemaal geschreven in door theologen geformuleerde bewoordingen, die we als zodanig nergens in de Schrift vinden, en die geen ongeschoolde gelovige begrijpt. Is dat dan nog 'gezonde leer', of is dat nu juist die 'ten onrechte zo genoemde kennis' (*pseudokennis*)?

Het gaat er dus niet in de eerste plaats om of de zo bereikte conclusies waar zijn of niet; het gaat erom dat we ze niet nodig hebben, want Gods openbaring is compleet.

De overwinnaar

Deze constatering betreft (nogmaals gezegd) de manier waarop zulke leer is bereikt, niet in de eerste plaats die leer zelf. Maar doet die manier dan zozeer terzake? Laten we, voor het antwoord op deze vraag, overwegen wat we eerder stelden: de Bijbel is Gods openbaring aan de mensen, in tegenstelling tot de uitkomsten van menselijke redenering. Het is zijn Woord dat ons alles vertelt dat we moeten weten, en dat zijn, volgens Paulus, dingen die we zelf nooit bedacht zouden hebben. Omgekeerd: wat er niet in staat hoeven we kennelijk niet te weten, en dus ook niet intellectueel te beredeneren. Dat laatste kan misschien wel, maar het is niet echt van belang, want anders zou het er als zodanig gestaan hebben. En dus kunnen die beredeneerde ideeën ook nooit noodzakelijk zijn voor onze behoudenis.

Waar de Bijbel, Gods eigen openbaring, de nadruk op legt, is de door Jezus behaalde overwinning over de zonde. Want zonder die overwinning zou Hij de losprijs niet hebben kunnen betalen. Hij moest dus slagen waar Adam faalde. En daarom lezen we dat Hij, net als wij, de gehoorzaamheid moest leren, en dat dat is gebeurd met lijden (de 'lijdende Knecht van de HEER') en onder tranen, smeking en gebeden (zie bladzijde 60). En dat Hij op dezelfde wij-

ze als ieder ander mens op de proef is gesteld, maar – in tegenstelling tot al die anderen – die proef heeft doorstaan. Wie dat verhaal leest (bijvoorbeeld in Lucas 23:44), móet wel tot de conclusie komen dat de schrijver het heeft over een bloedserieuze worsteling met de zonde. Dit is geen toneelstukje van een neergedaalde 'god' die ons even voordoeft hoe het zou moeten, zonder dat het hemzelf ook maar enige werkelijke moeite kost: dit is het enige echte, oorspronkelijke verhaal van 'bloed zweet en tranen'. Zonder deze worsteling zou er geen overwinning zijn behaald! Paulus maakt in zijn vergelijkingen veelvuldig gebruik van het beeld van een sportwedstrijd. En hij wijst erop dat alleen degene die het meest zijn best doet, kan winnen. Maar wie niet eens aan de wedstrijd deelneemt, zal zeker nooit winnen. Als Jezus niet met de zonde zou hebben geworsteld, had Hij nooit de overwinning kunnen behalen.

Dat lijkt allemaal nogal voor de hand liggend, maar er zijn velen die van geen worsteling met de zonde willen weten. In hun ogen zou dat afbreuk doen aan Jezus' volmaaktheid. Dat lijkt een prijzenswaardig standpunt, maar dat is het niet. Want juist met die ijver Hem zo nog meer te eren, ontnemen ze Hem de enige overwinning over de zonde die ooit is behaald; en daarmee ontnemen zij zichzelf en alle anderen de enige hoop op verlossing die er is. Daarmee maken zij Hem dus precies tot zo'n 'andere christus', en dat is precies die 'pseudoleer' waar Jezus tegen waarschuwde. En ook Johannes schrijft, in zijn tweede brief:

Wees op uw hoede en verspeel niet wat we bereikt hebben, maar zorg dat u het volle loon ontvangt. Wie niet bij de leer van Christus blijft maar verder wil gaan, heeft God niet. Wie bij die leer blijft, heeft zowel de Vader als de Zoon. (2 Joh 8,9)

Het Grieks voor 'verdergaan' (*parabainō*) beschrijft het overschrijden van een lijn of een gestelde grens. In de evangeliën vinden we het een tweetal malen in de betekenis van het overtreden van een gebod uit de Mozaïsche Wet (Matteüs 15:2 en 3). Petrus gebruikt het in verband met Judas, die niet bleef bij wat van hem werd verwacht, maar meer wilde en dus wel verder ging (Handelingen 1:25). Ongeacht zijn motieven ('zuiver', zoals sommigen willen, of juist verwerpelijk zoals de evangelisten ons lijken te willen vertellen): hij overschreed daarmee nu juist wel de door God gestelde grens en ging daarmee zijn dood tegemoet. Bovenstaand vers is de enige andere keer dat het woord voorkomt. En hier beschrijft het mensen die een 'meer volmaakte' Christus willen prediken dan de Schrift ons leert. En daarmee gaan ook zij nu juist wel verder dan Gods eigen openbaring en zijn zij, in de woorden van Johannes, 'dwaalleraren', 'misleiders' en 'antichristen' (vers 7). En wie in zulke leer gelooft, zegt Johannes, ontvangt niet het volle loon, maar verspeelt integendeel zelfs dat wat hij al bereikt had. Daarop vertrouwen is dus een dwaalweg. Zijn waarschuwingen zouden echt niet duidelijker kunnen zijn.

Conclusie

We kunnen dus niet anders concluderen dan dat de invloed van het 'Griekse' denken, waartegen Jezus en de apostelen hebben gewaarschuwd, al vanaf de tweede eeuw een grote en voortdurend toenemende invloed heeft gehad op het christelijk denken en daarmee op de ontwikkeling van de christelijke theologie. En die invloed is merkbaar tot in onze dagen. Want hoewel deze invloed zijn zwaartepunt had in de tijd van de zogenaamde 'kerkvaders', denken ook wij, moderne westerlingen, nog altijd Grieks en niet Hebreeuws. Ook wij zijn meer vertrouwd met de denkwereld van Plato en Aristoteles, dan met die van Jesaja. En dat kleurt onze opvattingen, onze uitleg, en onze waardering voor de op dit 'Griekse' denken gebaseerde opvattingen.

Zonder dat wij ons dat zo bewust zijn, zijn veel huidige controversen en ruzies over de interpretatie van Bijbelteksten direct daarop terug te voeren. Natuurlijk was het vooral de vroege en de vroegmiddeleeuwse kerkleer die er door beïnvloed is. En natuurlijk heeft de Reformatie geprobeerd heel veel van wat in de middeleeuwen in de kerk is binnengeslopen, weer terug te draaien en recht te zetten. Maar daarbij ging men toch niet verder terug dan tot juist die kerkvaders. Terwijl een werkelijk herstel had moeten teruggaan tot Jezus en de apostelen; niet tot de derde en vierde eeuw, maar tot de eerste. Alleen eigen Schriftstudie kan dat alsnog corrigeren. Want alleen in de Schrift zelf kunnen we de oorspronkelijke Christus vinden.